

Kansalaista kehittämässä

Kestävän kehityksen kansalaisen diskursiivinen rakentuminen
hallinnallisesti ohjattuna asiantuntijasuunnitelmissa

Virve Lasonen
Pro gradu-tutkielma
Sosiologia
Yhteiskuntatieteiden laitos
Itä- Suomen yliopisto
Tammikuu 2021

Tiedekunta Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta	Laitos Yhteiskuntatieteiden laitos
Tekijä Virve Lasonen	
Työn nimi Kansalaista kehittämässä. Kestävän kehityksen kansalaisen diskursiivinen rakentuminen hallinnallisesti ohjattuna asiantuntijasuunnitelmissa.	
Oppiaine Sosiologia	Työn laji Syventävien opintojen tutkielma
Tutkielman ohjaaja/ohjaajat Päivi Armila	
Aika Tammikuu 2021	Sivumäärä 78
Tiivistelmä	
<p>Tarkastelen tässä tutkielmassa ideaalin hallinnallisesti ohjatun kestävän kehityksen kansalaisen diskursiivista rakentumista asiantuntijasuunnitelmissa hyvinvointiyhteiskunnan ja -politiikan kontekstissa. Tutkimukseni perustuu laadulliseen analyysiin, ja tutkimusmenetelmänä on sosiaaliseen konstruktionismiin perustuva diskurssianalyttinen tulkinta. Teoreettisena viitekehityksenä on hallinnan analytiikka. Hallinnan työkaluja ovat subjekti, tekniikat, teknologia ja rationaliteetit. Hallinta ilmenee asiantuntijoiden kielenkäytössä kuvauksina eli representaatioina ja hallinnallisena sanastona. Kielenkäytössä esitettyjä ratkaisuja sekä keinoja tulkitaan tekniikoina, joilla ohjataan subjekteja subjektiasemiin ja tavoiteltaviin subjektiuden muotoihin. Niillä tuotetaan myös kansalaista ideaalina. Aineistoksi olen valinnut kaksi internetissä tekstiaineistona saatavilla olevaa kansallista kestävää kehitystä käsittelevää suunnitelmaa. Tutkimuskysymykset ovat: Miten ja millaiseksi subjekti ideaalina, kestävän kehityksen hallinnallisesti ohjattuna kansalaisena diskursiivisesti konstruoidaan? Millaisiin asemiin ja subjektiuden muotoihin subjektiä ohjataan? Millaisilla tekniikoilla subjektiä ohjataan? Millaisiin rationaliteetteihin subjektin ohjaaminen perustuu? Mitä seurauksia ideaalilla on?</p> <p>Kestävän kehityksen kansalaisen tuottamisen diskursiivisia tekniikoita ovat tieto, arviointi ja vastuullistaminen. Vastuullistamisen tekniikoita ovat sopimukset, suunnitelmat, voimaannuttaminen, valtauttaminen, terapia, lääketiede ja harkinta. Tieto sisältää elinikäisen oppimisen ja koulutuksen, mainonnan, median, tutkimuksen, teknologian ja taloudelliset ohjauskeinot. Arvioinnin tekniikoihin sisältyvät mittarit, indikaattorit ja tilastot. Ideaali kansalainen konstruoidaan vastuulliseksi, kestäväksi kuluttajaksi, mutta myös itseään hallitsevaksi, muokkaavaksi sekä arvioivaksi moraalisubjektiksi. Kansalainen tuotetaan myös yrittäjämäiseksi, tuottavaksi, asiantuntijamaiseksi ja merkityksellistä toimintaa tavoittelevaksi. Ohjaaminen perustuu kommunitaristiseen, terapeuttiseen ja uusliberalistiseen rationaliteettiin. Seurauksia voivat olla epäkansalaisuus, syrjäytyminen, kontrollointi, oikeuttaminen ja syyllistäminen.</p>	
Avainsanat: Kansalainen, kestävä kehitys, diskurssianalyysi, hallinnan analytiikka, sosiaalinen konstruktionismi	
Säilytyspaikka	Itä-Suomen yliopiston kirjasto
Lisätietoja	

University of Eastern Finland

Faculty Faculty of Social Sciences and Business Studies	Department Department of Social Sciences
Author Virve Lasonen	
Title Developing the citizen. The discursive construction of the citizen of sustainable development as governmentally guided in expert plans.	
Main subject Sociology	Type of thesis Master`s Thesis
Instructor of the thesis Päivi Armila	
Month and year January 2021	Number of pages 78
<p>ABSTRACT</p> <p>In this study I examine the discursive construction of the ideal, governmentally guided citizen of sustainable development in plans of expertise in the context of Finnish welfare society and politics. The study is based on qualitative analysis, and the research method is discourse analysis based on social constructivism. The theoretical framework of this study is analytics of government. The governmental tools are subject, techniques, technology and rationalities. The governing appears in the language in the form of representations and governmental dictionary. The solutions and ways represented in language are construed as techniques in guiding subjects to subject positions and ideal forms of subject. Those are also ways in constructing the ideal citizen. As a research material I have chosen two national political plans dealing sustainable development that are freely available on the Internet. The research questions are: How and to what kind is the ideal, governed citizen of sustainable development discursively produced? To what kind of subject positions and forms of subject are the subjects being guided to? What techniques are used in guiding citizens? On what kind of rationalities is the guiding based on? Shortly I also examine the consequences.</p> <p>Discursive techniques of constructing the citizen of sustainable development are knowledge, evaluation and responsabilization. Knowledge includes lifelong learning and education, advertising, media, research, technology and economical guiding tools. The evaluation techniques include measurement, indicators and statistics. The techniques of responsabilization are contracts, plans, social and individual empowerment, therapy, medicine and consideration. The ideal citizen is constructed as responsible and sustainable consumer but also self governing, molding and evaluating moral subject. Citizen is also being produced as entrepreneurial, producing, expert like and seeking meaningful action. The governing is based on communitarian, therapeutic and new liberal rationalities. Possible consequences are non citizenship, control, justification and blaming.</p>	
Keywords: Citizen, sustainable development, discourse analysis, analytics of governmentality, social constructivism	
Where deposited	University of Eastern Finland Library
Additional information	

Sisältö

1 JOHDANTO	1
2 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET, TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA YHTEISKUNNALLIS-POLIITTINEN KONTEKSTI	5
2.1 Kestävän kehityksen käsite	5
2.2 Kansalaisuuden käsite.....	6
2.3 Hyvinvointiyhteiskunnan ja -politiikan konteksti	8
2.4 Kansalaisten hallinta ja hallinnan analytiikka	11
2.4.1 Valta ja hallinta käsitteinä	12
2.4.2 Käsitteellisinä työkaluina subjekti, tekniikat, teknologia ja rationaliteetit	13
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA METODOLOGIA	18
3.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tarkoitus	18
3.2 Aineiston valinta	19
3.3 Tutkimuksen luotettavuus	21
3.4 Sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi	22
3.5 Työkalut ja työn kulku	24
4 AINEISTON ESITTELY JA ANALYYSI	28
4.1 Aineiston esittely.....	28
4.2 Asiantuntijapuhe ja -suunnitelmat kansalaisten hallinnassa	29
4.3. Tieto tekniikkana ja kuluttajasubjekti	34
4.3.1 Markkinointi, mainonta, media sekä tutkimukset ja teknologia	38
4.3.2 Elinikäinen oppiminen sekä koulutus.....	40
4.3.3 Taloudelliset ohjauskeinot	43
4.4 Arviointi tekniikkana ja asiantuntijamainen kansalainen	43
4.4.1 Tilastot, mittarit ja indikaattorit	45
4.5 Vastuullistamisen tekniikat.....	46
4.5.1 Sopimukset ja suunnitelmat tekniikoina.....	48
4.5.2 Voimaannuttaminen ja valtauttaminen tekniikoina.....	50
4.5.3 Terapia, lääketiede ja harkinta kurinpidon tekniikoina	57
4.6 Seuraukset	58
4.7 Yhteenveto	60
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	64
6 LÄHTEET	70

1 JOHDANTO

”Kestävä kehitys on utopia, joka osoittaa kaikille yhteiskunnan jäsenille maailmanmuuttajan vastuun ja velvollisuuden muuttaa yhteiskuntien ja ihmisten arvoja ja käyttäytymistä niin, että ihminen ei tarpeineen ja haluineen häiritsisi liiaksi luonnon tasapainoa ja tuhoaisi elämän monimuotoisuutta. Kestävän kehityksen utopia on globaali idea nykyistä paremmasta maailmasta ja muutoksen suunnasta.” (Häikiö 2012, 150.)

Yllä on kuvattu kestävästä kehitystä näkökulmasta, joka on yksi monista. Se on lausunto, jossa esitetään ajankohtaisia kansalaisten toimintaa koskevia odotuksia ja huolenaiheita. Kestävään kehitykseen kytkeytyvässä keskustelussa muun muassa ihmisten ja yhteiskunnan jäsenten käyttäytymisestä sekä toimintatapojen muuttamisesta on etsitty ratkaisua ”kestämättömäksi” kuvattuun kehityssuuntaan (Valtioneuvoston kanslia 2006, 32). Kansalaisten oletetaan huolehtivan omasta terveydestään ja toimivan vastuullisesti yhdistäen sekä terveellisyys-, että kustannustehokkuuden (Helén & Jauho 2003, 32). On puhuttu myös niin hyvinvointiin kytkeytyvistä vastuista, yhteisöllisistä arvoista, kilpailukyvästä kuin yhteiskuntien kehittämistä ylipäätään (Julkunen 2006; 276, 281). Kansalaista ja kansalaisuutta koskevissa määrittelyissä muun muassa ympäristön tilasta kannetaan yhä enemmän huolta (Kuusela 2006, 48.) Kansalaisen asema kulutusvalintojen tekijänä sekä kestävästä kehityksestä toteuttajana määritelläänkin merkittäväksi esimerkiksi ympäristöpoliittisissa keskusteluissa (Moisander 2004, 291).

Kestävästä kehityksestä ohjaten muutoksen suuntaa ja yhteiskunnallisten päämäärien tavoittelua, myös kansalaisten odotetaan sopeuttavan toimintaansa kestäväyyden periaatteita edellyttävällä tavalla (Ympäristöministeriö 2017). Ihmisiä pyritäänkin Kohlin (2009, 121–123) mukaan ohjaamaan kestävästä kehityksestä kansallisten strategioiden avulla kohti kestäviä toimintatapoja. Niiden seuraukset ulottuvat siten hyvinvointiin, terveyteen ja elämänlaatuun liittyviin tekijöihin. Ei olekaan yhdentekevää millainen käyttäytyminen lausunnoissa esitetään tavoiteltavaksi ja millaisia ominaisuuksia hyvillä kansalaisilla oletetaan olevan (Dean 2010).

Kiinnostuminen kestävän kehityksen virallisten suunnitelmien tutkimiseen ja yhteiskunnallisesti sekä poliittisesti suosittuun aiheeseen sai alkunsa juuri ajankohtaisessa asiantuntijakeskustelussa esiintyvistä tavoista määritellä toimijoita sekä kansalaisten käyttäytymistä ikään kuin heidän toimintakapasiteettinsa, kykynsä ja mahdollisuutensa olisivat rajattomat.

Kansalaisten tuottamista tietynlaisiksi toimijoiksi voidaan tarkastella hallinnan näkökulmasta. Kysymykset voivat hallinnan tutkimuksessa liittyä siihen, miten hallinnan ohjelmissa sekä hallinnalla muovataan yksilöiden käsityksiä ja saadaan heidät näkemään itsensä tietyllä tavalla. Tähän voivat kuulua tietynlaiset kapasiteetit ja myös niin sanotusti itsensä muovaaminen ulkopuolelta tulevan ohjauksen lisäksi. (Inda 2005, 10–11.) Hyödyntämässäni hallinnan analytiikassa kehotetaankin kiinnittämään diagnosoiva huomio erilaisiin neutraaleilta vaikuttaviin toimijoiden potentiaalien ja vastuiden nimissä esitettyihin muotoiluihin. Niihin tulee suhtautua kriittisesti, koska ne kytkeytyvät moniin yhteiskunnallisiin sekä poliittisiin pyrkimyksiin. (Miller & Rose 2010, 164–165.) Valta ja hallinta hajaantuvat kaikkialle, kuten myös puhuvat ulottuen myös perinteisten instituutioiden ulkopuolelle (Brunila & Mononen-Batista Costa 2010, 228). Hallintaa ja vallankäyttöä ei voida myöskään sulkea ulos kestävän kehityksen tarkastelusta, koska ne tulevat esiin muun muassa tavoitteista neuvoteltaessa eri osapuolten kesken (Soini 2013, 18).

Kestävän kehityksen periaatteen mukaisesti on Häikiön (2012, 154–155) havaintojen mukaan määritelty ja ohjattu yhteiskunnallista toimintaa ja politiikkaa. Suomessa kestävän kehityksen edistämiseksi ja politiikan toteuttamiseksi on tehty lukuisia ohjelmia ja suunnitelmia (Kohl 2009, 121–122; Valtioneuvoston kanslia 2006, 29). Erilaisissa asiakirjoissa esiintyvä kielenkäyttö on väline todellisuuden muokkaamiseen. Asiakirjoja analysoitaessa aineiston voidaankin käsittää kuvaamisen sijaan tuottavan todellisuutta. Vallan käytössä kielen avulla todellisuutta pystytään muokkaamaan tiettyyn hallittavaan, hallinnassa asetettujen tavoitteiden suuntaan. Kansalaisuutta ja kansalaisia muokataan kieltä käyttämällä. Muokkaaminen tapahtuu diskursiivisissa käytännöissä. Kielenkäyttö sosiaalisena toimintana liittyy niin ollen valtaan. (Mäkinen 2012, 79.)

Näkökulma liittyy keskeisesti diskurssianalyysin taustalla olevaan konstruktionistiseen tutkimusperinteeseen ja näkemykseen kielestä todellisuuden rakentajana. Sosiaalisen konstruktionismin toimiessa teoreettis-metodologisena todellisuuskäsityksenä on hyvä huomioida, että emme ole yhteiskunnasta ja muusta maailmasta irrallisia vaan kytköksissä yhteiskunnallisiin rakenteisiin, sosiaalisiin instituutioihin, toimintaan ja diskursiivisiin määrittelyprosesseihin. Todellisuus rakentuu diskursiivisen vallan- ja kielenkäytön sekä kulttuurin käytännöissä sekä prosesseissa ”totena” esitettyinä kuvauksina sekä esimerkiksi asemointina. Representoimalla eli kuvaamalla asioita ja toimijoita järjestetään merkityksiä sekä käytetään diskursiivista kielenkäyttöön perustuvaa, puhunnan kohteita ”rakentavaa” valtaa. Tällöin tullaan muodostaneeksi myös tietynlainen käsitys ihmisistä ja kansalaisista. (Pietikäinen & Mäntynen 2009; 17–18, 52–53.)

Työtäni ohjaavaksi perusajatuksiksi voidaan todeta hallinnan analytiikan termein, että emme ole hallinnasta irrallisia passiivisia kohteita. Käyttäytymistämme ohjataan hallittavaksi. Meidät ohjataan asiantuntijoiden toimesta tietynlaisiksi hallituiksi sekä itseämme hallitseviksi kansalaisiksi. (Miller & Rose 2010; 16–17.) Hallinnan näkökulmasta voidaan puhua kansalaisten tuottamisesta (Foucault 1982; Cruikshank 1999; Kaisto & Pyykkönen 2010, 23). Hallinnan analyyttistä tutkimusta tehneet henkilöt ovat kiinnittäneet huomiota myös tiettyihin tekniikoihin. Niillä tavoitellaan yksilön muokkausta itseään kehittäviksi ja hallitseviksi. Voidaan puhua myös vapaiksi yhteiskunnan jäseniksi muokkaamisesta. (Helén 2010, 44.)

Kyseiset edellä kuvatut vaiheet johdattavatkin tarkastelemaan kestävän kehityksen asiantuntijasuunnitelmissa esiintyvää subjektien käyttäytymisen ohjattua ”kehittämistä” ja hallinnointia. Tarkastelenkin työssäni kestävän kehityksen kansalaisen diskursiivista rakentumista ja tuottamista hallinnallisesti ohjattuna asiantuntijasuunnitelmien kielenkäytössä. Hallinta- ja muokkausprosessin diskursiivisena tuotoksena voidaan havaita ja tulkita rakentuvan myös tietynlaisen ohjatun sekä itseään ohjaavan ja kehittävän ideaalin kestävän kehityksen kansalaisen sekä hänen toimintamahdollisuutensa.

Kuvaan tässä johdannon päättävässä osiossa vielä lyhyesti työni kulkua, jotta sen eteneminen on selkeämpi hahmottaa. Aluksi esittelen kestävään kehitykseen ja kansalaisuuteen sekä sen kansalaisten hallintaan liittyvää käsitteistöä unohtamatta hyvinvointiyhteiskunnan kontekstia. Keskeisten käsitteiden ja tutkimuksen kontekstin esittelyn jälkeen vuorossa on tutkimuskysymysten, -menetelmien sekä metodologian kuvaaminen ja luotettavuuden arviointi. Tätä seuraa itse analyysivaihe, jossa aineisto ja teoria asettuvat keskenään vuoropuheluun. Teen myös tiivistetyn yhteenvedon muun muassa rationaliteeteista. Lopuksi esitän johtopäätökset pohdintoineen.

2 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET, TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA YHTEISKUNNALLIS-POLIITTINEN KONTEKSTI

2.1 Kestävän kehityksen käsite

Kestävän kehityksen käsitteen voidaan katsoa levinneen vuonna 1988 tehdyn Brundtlandin raportin välityksellä. Sen hyödyntäminen yleistyi myöhemmin Riossa järjestetyn kokouksen myötä. Kestävän kehityksen käsitteestä onkin muodostunut monimerkityksinen ja erilaisten tahojen piirissä suosittu määritelmä. Se on esiintynyt maailmanlaajuisena tavoitteena ohjelmissa muun muassa YK:n toimesta. Ekologinen, sosiaalinen, taloudellinen sekä kulttuurinen kehitys ovat nousseet hallitseviksi osa-alueiksi nykyaikaisissa kestävän kehityksen tulkinnoissa. (Wolff 2004; 20, 24, 29.)

Ympäristöministeriön (2017) Internet-sivuston mukaan kestävän kehityksen käsite tuli 1990-luvulla Suomessa Brundtlandin raportin julkaisemisen jälkeen hallituksen asialistalla ja esityksiin Ympäristön ja kehityksen Suomen ehdotuksesta. Muutamia vuosia myöhemmin vuosina 1994–1995 kestävän kehityksen toimikunta ja Malaska ryhmineen nosti esiin etenkin ihmisen kehitykseen, kasvuun ja pääomaan kytkeytyviä määrityksiä. Vaihteleviin tulkintoihin ilmestyi pääomaa kuvaavia käsitteitä ja merkityksiä 1990-luvun loppupuolella. Tämä tapahtui Maailmanpankin ehdotuksesta ja siihen on liittynyt Valtion taloudellisen tutkimuslaitoksen rooli keskeisenä toimijana.

Kehityspoliittisessa ohjelmassa vuodelta 2007 kuvataan kestävää kehitystä seuraavalla tavalla:

"On aikaansaattava vakaata, köyhyyttä vähentävää taloudellista kehitystä, joka on luonnontaloudellisesti kestävällä pohjalla. Jotta tämä olisi mahdollista, tulee yhteiskunnallisten olojen olla vakaat – tarvitaan rauhaa ja turvallisuutta, kansanvaltaista ja hyvin toimivaa hallintoa, ihmisoikeuksien kunnioittamista, yhteiskuntaa eheyttävää sosiaalista ja sivistyksellistä kehitystä sekä korruption vastaista toimintaa."(Ulkoasiainministeriö 2007, 12.)

Näkökulmassa korostuvat kestävän kehityksen eri osa-alueiden eli talouden, ekologisuuden ja sosiaalisen välinen tiivis suhde, joka on mahdollisimman tasapainoinen. Tämä on kuitenkin vain yksi määrittely muiden joukossa. Perinteinen tarve- ja mahdollisuus keskeinen lähestymistapa on alkuperäisen muotonsa lisäksi saanut rinnalleen taloudesta peräisin olevan pääoman käsitteen (Ympäristöministeriö 2012).

Kestävän kehityksen käsite ilmentääkin hyvin siitä käytävää keskustelua. Sitä voitaisiin kuvailla sanoilla monimerkityksistä, arvopohjaista, yhteiskunnallista, sosiaalista, taloudellista ja ekologista. Eri osa-alueet ja niihin liittyvät painotukset ovat vaihtelevia käsitteen piiriin keskeisesti kuuluvina tavoitteenasetteluina. Tavoitteisiin liittyvät arvot, joita halutaan edistää kestävyteen ja kehitykseen kytkeytyen. Päämääristä sekä keinoista neuvotellaan yhteistyössä eri osapuolten ja toimijoiden kanssa. Tuloksina ovat tietynlaiset arvostukset. Kestävä kehitys määrittelyineen onkin tiettyyn yhteiskunnalliseen sekä kulttuuriseen aikaan ja paikkaan kiinnittynyttä. (Soini 2013, 13–19.) Tulkinnat ja kuvaukset voivat siten vaihdella tekstien ja niiden tekemiseen osallistuneiden toimijoiden sekä muun muassa asiayhteyden mukaan. Kokonaisuudessaan kestävän kehityksen liikkuvaa käsitettä kuvaakin osuvasti seuraava tutkimusaineistossa esiintyvä lausahdus: *”Kestävä kehitys on prosessi, jonka määritelmä muuttuu ja saa eri tulkintoja eri toimijoiden välisessä vuoropuhelussa”* (Valtioneuvoston kanslia 2006, 31).

2.2 Kansalaisuuden käsite

Antiikin Kreikkaan perinteensä ulottava kansalaisuuden määrittely terminä *civitas* sekä *civilitas* käsitettiin osallistumisena poliittisen yhteisön toimintaan. Sillä viitattiin siten jäsenyyteen poliksessa. Myöhemmin Aristoteleen kehittämä kuvaus kansalaisesta sekä itsehallintoon osallistuvana että myös hallinnan kohteena kuvaa nykyaikanakin ajankohtaista oikeuksiin ja velvollisuuksiin keskittyvää kysymyksenasettelua kansalaisuudesta. (Kuusela & Saastamoinen 2006, 9.) Yksilöille on esitetty laissa kansallisvaltion jäsenenä tiettyjä oikeuksia sekä velvollisuuksia. Ne ovat valtiollisesti määriteltyjä ja perustuslakiin kirjattuja. Kyseessä on oikeudellinen näkökulma

kansalaisuuden muodostumiseen. Olemmekin sidoksissa valtioon juuri kansalaisuuden kautta. (Kuusela 2006, 27.)

T.H. Marshallin 1949 kehittämän jaottelun mukaan kansalaisuus koostuu tietyistä oikeuksista, joihin kuuluvat kansalaisoikeudet, kuten vapaus liikkumiseen ja lakiin perustuva tasa-arvoisuus sekä poliittisena oikeutena muun muassa äänestysoikeus. Kolmantena on määritelty sosiaaliset oikeudet eli esimerkiksi hyvinvointivaltioon kuuluvat palvelut sekä terveydenhoitoon ja sosiaaliturvan piiriin keskittyvät toimet. Velvollisuuksista kansallisvaltiossa mainittakoon miehille suunnattu asevelvollisuus ja kaikille yhteinen koulunkäyntivelvollisuus. Myös verotus sekä tauteihin liittyvä raportointivastuu kuuluvat kyseisiin kansalaisia koskeviin velvoitteisiin. Perinteisen oikeuksiin painottuvan kansalaisuustutkimuksen rinnalle on kuitenkin tullut modernimpia linjauksia. Tähän liittyy kansalaisuus erityisenä käytäntönä. Näkökulman mukaan kansalaisuutta voidaan tarkastella historiallisena ja diskursiivisesti rakentuvana. Muun muassa Michel Foucault'n hallintaan ja vallankäyttöön liittyvät ajatukset pohjautuvat käsityksiin kansalaisuuden muodostumisesta monimuotoisena käytäntönä (Kuusela 2006, 27–29, 38.) Kansalaisuus onkin liikkuva historiallinen määritelmä, johon liittyy nykyään myös globaali aspekti (Saastamoinen & Kuusela 2006, 137–138). Subjekti ei ole foucault'laisen näkemyksen mukaan kiinteä, staattinen luomus. Toimijan subjektius ei myöskään hallinnan näkökulmasta muotoudu kaavamaisesti. Subjekti rakentuu tietynlaiseksi, vaihtelevasti tilanteen ja asiayhteyden mukaan. Sellaisena subjektiä ja sen esiintymismuotoja on myös tarkasteltava. (Foucault 1982; 1998; 2005; Kaiston ja Pyykkösen 2010, 17 mukaan.)

Rose (1999, 40–41) toteaa kansalaisuuden käsitteellistämisen vaihdelleen ajan saatossa. Meitä on näin ollen hallittu monenlaisina kansalaisina. Kansalaiset on käsitetty väestön ja moraalisen yhteisön jäsenestä oikeudelliseen sekä vastuulliseen toimijaan. Saastamoinen (2006; 54–55, 67, 72, 80) puolestaan kirjoittaa, että Briteissä esiintyneessä kansalaisuuskeskustelussa painotettiin 1980-luvulta alkaen kansalaisuutta aktiivisuutena, riskienhallintana, turvallisuutena ja toimeentulomahdollisuuksina. Vastakohtaksi ja vältettäväksi määrittyi passiivisuus. Nykyäänkin ongelmana on pidetty etenkin kansalaisten passiivisuutta. Ratkaisuiksi on tämän hetkisissä kansalaisuuden määrittelyissä esitetty niin

yksilöllisiin kuin yhteisöllisiin ratkaisuihin perustuvaa vastavuoroisuutta, aktiivisuutta, autonomisuutta, vastuullisuutta kuin itsenäistä riskienhallintaa. Kansalaista on käsitteellistetty myös yrittäjyyden ja kuluttamisen eli aktiivisten valintojen teon mukaan. "Hyvä" aktiivinen kansalainen noudattaa lisäksi terveellisiä elämäntapoja. Näin toimimalla vältetään mahdolliset sairastumiset. Vastuullisuus terveysasioissa sekä siihen kytkeytyvät kysymyksenasettelut ovat yhteyksissä kansan ja väestön terveyden hallintaan biopolitiikkana. Terveys kytetäänkin osaksi vastuullisuutta.

2.3 Hyvinvointiyhteiskunnan ja -politiikan konteksti

Yhteiskunnallisen ja poliittis-hallinnallisen kontekstin esittely on tutkimuksessa olennaista. Konteksti toimii ikään kuin kehikkona rakentuville käsityksille ihmisyydestä, subjektiviteetista sekä yhteiskunnasta. (Kinnari 2020, 103.) Kun tarkastelu tapahtuu vallankäytön näkökulmasta, voidaan havaita, että kansalaisuuden ja kansalaisten käsitteellistäminen sekä annetut merkitykset rakentuvat tietyssä ajassa ja paikassa (Mäkinen 2012, 16–17). Vallankäyttöä ei tarkastellakaan yksipuolisesti tiettyyn tilanteeseen tai paikkaan sidottuna vaan osana laajempia yhteiskunnallisia prosesseja sekä kytköksiä (Kaisto & Pyykkönen 2010, 7).

Kestävällä kehityksellä tavoitellaan kestävää ekologista, taloudellista ja sosiaalista hyvinvointia (mm. Valtioneuvoston kanslia 2006, Himanen 2009). Käsitänkin työssäni kestävä kehityksen asiantuntijoiden kielenkäytössä esiintyvillä määrittelyillä, representaatioilla ja sanastolla pyrittävän ohjaamaan kehitystä kohti edellä mainitut osa-alueet kattavaa kestävää hyvinvointia suomalaisessa yhteiskunnassa. Kestävä kehityksen asiantuntijasuunnitelmat kielenkäyttöineen ja niihin sisältyvät tavoitteet hyvinvoinnin edistämisestä sekä kansalaisten käyttäytymisen ohjaamisesta kytkeytyvät yhteiskunnan institutionaalisiin rakenteisiin ja yhteiskunnallis-poliittiseen hallintaan. Näkökulmassa kestävää hyvinvointia ja kehitystä pyritään edistämään yhteiskunnassa tietynlaisten "hallittujen" kansalaisten voimin. Samalla tuotetaan käsitystä ideaalista kestävä kehityksen kansalaisesta, tavoiteltavasta toiminnasta ja keinoista sen saavuttamiseksi. Koen tarpeelliseksi tuoda lyhyesti esille myös kansainvälisen politiikan

ohjaavan vaikutuksen kansalliseen kestäväan kehityksen politiikkaan ja asiantuntijadiskurssiin, vaikka tutkimuksen konteksti on rajattu hyvinvointiyhteiskuntaan.

Hyvinvointiyhteiskuntaan on liitetty vaatimus niin sosiaalisesta yhteisöjen, kansalaisten osoittaman tuen kuin kansantaloudellisesta kestävydestä. Sillä on käsitetty ideaalina ja yhteiskunnallisena normina yhteishyvän ideaa ja ylipäättään tietynlaista yhteiskunnallisen järjestyksen olemassaoloa. Tasa-arvoisuus, solidaarisuus ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus ovat luonnehtineet pohjoismaista hyvinvointiin liittyvää toimintamallia. Hyvinvointivaltion vastuukenttään liitetään usein valtion järjestämät sosiaaliturva ja palvelut (Julkunen 2006; 32, 43, 152, 189.) Hyvinvointivaltion sosiaalipoliittisiin tehtäviin kuuluvat lisäksi markkinalähtöisten ongelmien sekä niiden vaikutusten tasapainottaminen ja kontrollointi. Kokonaisuudessaan voidaankin puhua kansalaisten hyvinvoinnin turvaamisesta. (Kuusela & Saastamoinen 2006, 21–22.)

Ongelmia on Saastamoisen mukaan aiemmin pyritty ratkaisemaan vakuutuksen ja rakenteellisten keinojen avulla. Tämä oli tyypillistä hyvinvointivaltioon liittyvässä ajattelussa, jossa korostui myös aktiivisen sosiaalipolitiikan rooli ongelmien ratkaisussa ja niihin suhtautumisessa. 1970-luvulta alkaen Britanniassa yleistyneen ajattelun myötä kyseiseen linjaukseen alettiin Suomessakin suhtautua epäillen. Muun muassa liberalistisen ajattelun myötä tehottomuuteen ja korkeaan hintatasoon pyrittiin vastaamaan yksilöllisin ja moraalisesti velvoittavin keinoin. Kansalaisia alettiin kannustaa kohti aktiivista yritteliäisyyttä ja omaehtoista positiivista riskienhallintalogiikkaa. Siitä on siirrytty yksilöllisten ratkaisujen sekä varautumisen suuntaan. (Saastamoinen 2006, 54–55, 60–61, 80.)

Suomalaisessa hyvinvointivaltiossa julkista sektoria uudistettiin 1980-luvulta alkaen. Myös lama vaikutti kehitykseen kiihdyttämällä sekä oikeuttamalla muutosta. (Julkunen 2001, 72–77, 142–161; Kiander 2001; Julkunen 2006, 78 mukaan.) Uudistuksen myötä hyvinvointivastuuta ja julkista toimintaa tehostettiin. Kyseiseen uudistuspolitiikkaan sekä muutokseen liittyivät niin NPM (*new public management*) eli uusi julkisjohtaminen taloudellisine vaatimuksineen sekä sanastoineen kuin myös siirtyminen ja tarve uusille

ratkaisuille. Julkisen talouden sekä palvelutuotannon tehottomuutta sekä byrokratiaa on kuvattu puuttumista ja välineitä vaativiksi ongelmiksi. Muutosta luonnehtivat myös markkinaohjaus, yksityistäminen ja tiukka kustannus- sekä säästöpolitiikka. Uuteen julkisjohtamiseen voidaan lisäksi liittää tulosohtaminen, taloudellistaminen, vaikuttavuus, läpinäkyvyys sekä johtaminen siihen kuuluvine oppeineen eli managerialistinen linjaus. Kustannustehokkuus, kilpailukykyisyys sekä arviointi ovatkin ohjanneet ajankohtaista sosiaali- ja hyvinvointipolitiikkaa. Aktivoinnin, yksityisen varautumisen, valintojen, markkinakurin ja innovoinnin kehittäminen vaatii järjestelmiltä kilpailukykyisyyttä ja uudistumista. Yksityistäminen ja tuotteistaminen ovat osa uudistusprosessia, kuten myös projektit, hankkeet sekä informaatio-ohjaaminen.

Suomessa poliittinen järjestelmä ja sen koordinoima julkinen sektori sisältävät lukuisia eri tasoja ja toimijoita niin palvelutuotannon kuin vastuiden osalta. Valtio tuottaa institutionaaliset puitteet hyvinvoinnille markkinoiden ohjatessa kehityssuuntaa. Palvelujen tarjoaminen ja toimeentuloturvan aste ovatkin osa nykyistä vastuutematikan korostumista hyvinvointivaltiossa. Muun muassa hyvinvointi-instituutioiden pitää pystyä vastaamaan kilpailukykyyn vaatimuksiin ja kehittämään toimiaan sekä rakenteitaan sen mukaan. Merkittävästä vastuusta varsinaisessa hyvinvoinnin tuotannossa on kuitenkin kuljettu kohti perusraamien rakentamista sekä ylläpitoa. Valvontaan, tilivelvollisuuteen, arviointiin, laatuksymyksiin parempien palveluiden muodossa ja budjetointiin liittyen on valtiolle asetettu uusia vaatimuksia. Vastuuta on pyritty saavuttamaan laajalle levinneellä tilinpitovelvollisuudella ja tarkkailulla. Sosiaalipolitiikassa onkin kyse pitkälti käyttäytymisen ohjaamisesta. Vastuu, valinnat, ongelmien välttäminen sekä seuraukset on määritelty uudistuneessa puheessa yksilöille kuuluviksi tehtäviksi. (Julkunen 2006; 54–61, 77–90, 156–157, 261–270, 274–275.)

Poliittiset tavoitteet konkretisoituvat Alavaikon (2006; 47–48, 55) mukaan erilaisissa ohjelmissa. Kehitys on kulkenut valtakunnallisesta politiikasta kohti paikallisuutta ja mahdollisuuksia. Keskiössä ovat keskitetyn politiikan sijaan paikallinen hyvinvointipolitiikka ja informaatio-ohjaus. Kansainväliset ohjelmat vaikuttavat kansallisiin strategioihin sekä ne edelleen paikallisiin hankkeisiin ja eri toimijoiden toiminnan muotoutumiseen ja

edellytyksiin. Kestävään kehitykseen liittyen hyvinvointiyhteiskunnan ja -politiikan kontekstissa onkin hyvä mainita kansainvälisten ja globaalien ohjelmien, sopimusten sekä politiikan vaikutus kansalliseen toimintaan (Rouhinen 2014; 65, 33).

Tämä ylikansallisuudeksikin kutsuttu linjaus on ollut mukana muovaamassa suomalaista toimintapolitiikkaa. Lissabonin strategia, joka on tehty vuonna 2000, ja eurooppalaistuminen ovat vaikuttaneet myös Suomessa tehtyihin kestävään kehitykseen kuuluviin taloutta ja sosiaalisuutta koskeviin asioihin. Taloudelliset ja sosiaaliset näkökulmat yhdistelmänä on vähintään 2000-luvun ensimmäisinä vuosina tuotu esiin suomalaisissa hallitusohjelmissa. Kestävän kehityksen eri osa-alueet on hyvinvointivaltiossa pystytty tehokkaasti yhdistämään ja pyritty voimakkaasti edistämään siihen liittyvää toimintaa. Tasapainon löytäminen kestävä kehityksen eri osa-alueiden välillä ja päämääriin pääseminen ei ole kuitenkaan ollut yksinkertaista. Kannanotot yhdistelmän toimivuudesta ovat vaihdelleet. Hyvinvointipalveluista etenkin sosiaaliturvan kehittäminen ja olemassaolon varmistaminen on nähty merkittävänä. Se on kuitenkin mahdollista varmistaa vain tehokkuutta, palveluita ja työtä koskevia tekijöitä kehittämällä. Taloudellisten näkökulmien, kuten kilpailukyvyn ja tehokkuuden asema on hyvinvointiyhteiskunnassa vahvistunut sosiaalisen kustannuksella. (Saari 2005; 36, 44, 53–58.)

2.4 Kansalaisten hallinta ja hallinnan analytiikka

Hallinnan analytiikka on näkökulma, jota ovat kehittäneet Peter Miller ja Nikolas Rose Michel Foucault'n vallankäyttöä käsittelevien ajatusten pohjalta. Myös Mitchell Dean on yksi tutkimusnäkökulmaa soveltaneista kansainvälisistä tutkijoista. Hallinnan analytiikassa tarkastellaan vallankäyttöä sekä paikallisena, että laajana ilmiönä. Sen kautta avautuu myös mahdollisuus hyödyntää erilaisia käsitteellisiä työkaluja. Hallinnan analyttistä näkökulmaa on hyödynnetty myös hallintavallassa. Siinä on tutkittu vallankäytön muotoutumista suomalaisessa yhteiskunnassa niin poliittisella, sosiaalisella kuin taloudellisella vyöhykkeellä eri kirjoittajien toimesta. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 7–9.)

2.4.1 Valta ja hallinta käsitteinä

Foucault`n kehittämällä termillä ”*conduct of conduct*” on Helenin (2010, 28–29) mukaan tarkoitettu yksilöiden ja joukkojen käyttäytymisen ohjaamista sekä hallintaa (*government*) eli *tapaa harjoittaa valtaa*. Hallinta ei ole kenenkään yksinoikeus, joka kohdistuisi vain tiettyyn toimintaan. Hallinnalla pyritään erinäisiä tekniikoita hyödyntämällä muokkaamaan käyttäytymistä. Kyse on yksilöiden ominaisuuksien, tarpeiden ja halujen työstämisestä. Sen toteutuminen edellyttää hallinnan kohteilta toimijuutta ja itsehallintaa. Hallinta on myös suunnitelmallista ja tiettyihin päämääriin tähtäävää toimintaa. (Dean 2000, 18–21.)

Sillä voidaan tarkoittaa arkielämän ohjausta ja hallintaa perustuen ”hyviin” intentioihin sekä tarkoitusperiin (Warpenius 2006, 145). Voidaankin puhua yhteisestä hyvästä ja sen tavoittelusta. Yksilölliset ja yhteiskunnalliset päämäärät yhdistyvät käsityksessä modernista hallinnasta. (Kantola 2010, 115.) Foucault (2004, 211; Kantolan 2010, 115 mukaan) on kuvannut, kuinka hallinnalla tavoitellaan elämän maksimoimista, yhteistä etua, tuottavuutta ja paremmaksi tulemistä. Vallankäyttö ja moderni hallinta eivät perustu pakottamiseen vaan omaehtoiseen kehittymiseen sekä yksilölliseen työskentelyyn ”hyvän” saavuttamisessa.

Biovallassa vallan harjoittamisen tavoitteeksi on muodostunut esimerkiksi ihmisten ominaisuuksien sekä taitojen hyödyntäminen, ohjaaminen ja muokkaaminen. Tällöin vallan kohteena ovat Foucault`n mukaan yksilöt ja yksittäisistä ihmisistä koostuvat väestöt. Poliittisella modernilla vallalla ja hallinnalla on myös pastoraalinen ulottuvuus, joka kohdistuu yksilöiden terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitämiseen sekä takaamiseen esimerkiksi terveyspalveluiden kautta. Yksityinen ja henkilökohtainen muuttuvat siten poliittiseksi. Seurauksena on tiedon, asiantuntijuuden ja hienovaraisen hallinnan ulottuminen ihmisten elämään. (Helen 2010; 28, 34–35.)

Väkivallalla (*sovereign*) hallitsemisesta ja sitä seuranneista asiantuntijuuteen sekä tietoon nojaavista hallitsemisen ajattelutapojen painotuksista on edetty kohti vapauden

korostumista. Erilaiset vallankäytön ilmenemismuodot eivät kuitenkaan sulje toisiaan pois, eivätkä ne esiinny tietyssä järjestyksessä historiallisten aikakausien jatkumolla. Ensin mainittuihin liittyi erilaisten tekniikoiden, kuten itsekontrollin ja kurinkäytön (*discipline*) hyödyntäminen. Tällöin mahdollistui normaalin ja sen vastakohtan epänormaalin määrittely. Vapauden painottuminen puolestaan kytkeytyy 1900-luvulta eteenpäin hallintaan, joka on myös määritelty refleksiiviseksi hallinnaksi (*government*) ja vapauden välityksellä hallitsemiseksi. (Saastamoinen 2006, 61–62.) Refleksiiviseen hallintaan kytkeytyvässä riskiajattelussa mallikansalaiselta odotetaan aktiivisuutta niin omassa henkilökohtaisessa elämässä kuin yhteisöllisessä toiminnassa. Terveystään ja elämäänsä itsenäisesti hallitseva yksilö yhdessä vastuullisten yhteisöjen kanssa ovat toiminnan ja keskustelun keskiössä. Kyseisessä vapauden välityksellä hallinnassa yhteiskunnan toimintaa ohjaavatkin etenkin valitseminen, kuluttaminen sekä laskelmointi. (Soine-Rajanummi & Saastamoinen 2002, 136–137.)

Kun yksittäisten valtioiden, kuten Suomen asemaa katsotaan hallinnan puheen kautta, havaitaan valtioiden toimivan hyvinvoinnin tuottamisessa mahdollistavan valtion tavoin (mm. Julkunen 2006). Valtiota on kuvailtu myös managerialistiseksi valmentajavaltioksi ja eetokseksi, joka pyrkii ohjailemaan ja valmentamaan asiantuntijuuteen pohjaten kansalaisia yksilöllisesti, itsekurinkin kautta kohti tiettyjä asetettuja päämääriä (Kantola 2002, 295–304). Hallinnan käytäntöjen tehokkaan toiminnan mahdollistamiseksi yksilöiden tulee voida sisäistää ulkoiset, yhteiset säännöt ja käyttäytymismallit osaksi omia halujaan sekä tavoitteitaan. Tätä kutsutaan myös etäältä hallinnaksi. (Rose 1999, 50–51.) Ruumiiseen kohdistuva vallankäyttö voi niin ollen myös varsinaisen väkivallan lisäksi olla hienovaraisempaa, laskelmoitua alistamista (Foucault 2001, 40). Käyttäytymistä hallitaan pikemminkin houkuttelevalla asiantuntijakielellä, totuuden ja järkiperusteisuuden vallalla (Miller & Rose 2010, 67).

2.4.2 Käsitteellisinä työkaluina subjekti, tekniikat, teknologia ja rationaliteetit

Valta esiintyy monissa eri kohteissa, jolloin sen piirissä ovat niin vallan subjektit kuin erilaiset suhteet toimijoiden välillä. Sen perusta ei ole herruudessa, ylivallassa tai tietyissä

instituutioissa. Käsitteessä yhdistyvät mahdollisuudet, rajoitukset sekä subjektiuden muodot. Ne ovat kaikki osa strategista asetelmaa. (Helen 2010, 27–28.) Valta toteutuu subjektiudessa eli kansalaisten vapaassa toiminnassa vallankäytön alaisuudessa (Saastamoinen 2010, 234).

Foucault on kuvannut subjektiuden muodostumista luokittelemalla itsehallinnan subjektivaatioksi ja yksilöön ulkoapäin kohdistetun hallinnan subjektivoinniksi tai subjektioksi. Niiden välisissä kytkennöissä ja ”kohtaamisissa” voidaan havaita rakentuvan kyseisen subjektiuden. Subjektin muodostuminen riippuu siten tilanteesta ja yhteydestä, jossa sitä tarkastellaan. Subjekti ei ole siten niin ajateltuna yksi ja yhtenäinen, kiinteä luomus. (Foucault 1982; 1998; 2005; Kaiston ja Pyykkösen 2010, 17 mukaan.) Helen (1994, 282) kiteyttää Foucault`n vallankäyttöön ja kurinpitoon kytkeytyvien tulkintojen pohjalta ajatuksen vallan tuottavuudesta kuvailemalla sen tavoitetta luoda itseään hallitseva yksilösubjekti. Subjektin voidaan havaita muodostuvan yhdistelmässä hallintatekniikoiden ja itseen yksilön kohdistaman muokkaustyön prosessissa (*Kaisto 2010, 70*). Myös Barbara Cruikshank (1999, 19–27) on määritellyt käsitettä kansalaissubjektista. Käsitteessä yhdistyvät samanaikaisesti foucault`laiseen valta-ajatteluun kuuluvat aktiivinen toimijuus sekä hallinnan kohteena oleminen.

Hallintaa voidaan tarkastella hallitsevien rationaliteettien eli järjelyn tapojen avulla. Ne esiintyvät teksteissä tietynlaisena sanastona ja kielenkäyttönä eli ne ovat kieleen perustuvia. Tätä voidaan kutsua idiomaattiseksi ulottuvuudeksi. Lisäksi ne ovat moraalisia ja käännettävissä tilanteen mukaan. Rationaliteetteihin liittyy myös tieto, sillä ne perustuvat siihen. (Miller & Rose 2010, 88–89; Rose 1999, 26–27.) Eri hallintatavat eli toisin sanoen hallintamentaliteetit kätkevät sisäänsä tietynlaisen järjelytavan sekä teknologiat niiden toteuttamiseksi ja siten kukin sisältää erilaisen ajattelu- ja toimintatavan. Hallinnan analytiikan näkökulmasta kansalaisuuden hallinta pohjautuu kyseisiin tapoihin ja oletuksiin sekä vaikuttaa siihen, millaiseksi kansalaisuuden käsitteellistäminen kulloinkin muodostuu. Klassista liberalistista hallintatapaa on kutsuttu vapauksiin ja kansalaisyhteisyyksiin sekä markkinoihin kytkeytyväksi. Sen jälkeisestä 1800–1900-lukujen välimaastossa alkunsa saaneesta sosiaalisesta solidaarisuuden ja riippuvuuden painottumisesta sekä hallinnasta

on havaittu 1900-luvun loppupuolella siirtymää kohti kehittynyttä liberalistista eli uusliberalistista markkinavetoista ja oikeuksien sekä velvollisuuksien yhtäaikaiseen määrittelyyn liittyvää hallintatapaa. Hallinnan analytytikot ovat määritelleet ajankohtaiselle kehittyneelle liberalistiselle hallintatavalle tyypillisten tekniikoiden ja toimintatapojen perustuvan erityisesti vapauteen, vastuullisuuteen ja yksilöiden oma-aloitteisuuteen. (Miller & Rose 2010; 28–33, 290–312.)

Uusliberaalissa hallinnassa yksityiset asiat, kuten terveys, henkilökohtainen kasvu, koulutus ja toimeentuloon liittyvät alueet asetetaan suurennuslasin sekä tehokkuusvaatimusten alaisiksi. Yksilön kontrollointi tiukkenee vaikka vapaus taloudellisella vyöhykkeellä ja markkinoilla lisääntyy. Vapaus kääntyy pakottavuudeksi sekä tiukentuneiksi odotuksiksi ja suoritusten seuraamiseksi. (Kantola 2002, 152.) Uusliberalistiselle aikakaudelle on ominaista myös se, että kansalaisiin kohdistetaan epäsuoria yksilöllistäviä hallintamenetelmiä, jotka muokkaavat jokaisesta henkilöstä itsestään eräänlaisen harkitsevan riskianalyytikon. Riskit ovat aina läsnä muodostaen päättymättömän kehän, jolloin myös niiltä varautumiseen tarvitaan jatkuvaa itsekontrollia ja yritteliäisyyttä. Aktiivisen kansalaisen käsite onkin vahvana läsnä hallinnallisissa diskursseissa. (Lupton 1999, 87–91.)

Miller ja Rose (2010; 123–124, 136, 138) kirjoittavat monissa yhteiskunnissa 1990-luvulta alkunsa saaneesta yhteiskunnallisesta toimintatapojen muutoksesta, jolle on ollut ominaista muun muassa *”painokas vetoaminen yksilöiden, heidän perheidensä ja yhteisöjensä vastuuseen tulevasta hyvinvoinnistaan ja aktiivisista toimista sen turvaamiseksi”*. Hyvinvoinnin hallinta aiemmalla ”sosiaalisella” tavalla voitiinkin asettaa kyseenalaiseksi. Hallinnassa alettiin hyödyntää yhteisöjen ja aktiivisten yksilöiden välistä sidosta. Yhteisöllisyys ja uusliberaaliin yksilöllisyyteen liittyvät vapaus, itsehallinta sekä vastuunotto yhdistyivät.

Saarisen, Salmenniemen ja Keräsen (2014; 606–607, 615) mukaan hyvinvointivaltiollinen ja uusliberaali rationaliteetti sisältäen kilpailukykyyn liittyvän painotuksen eli erilaiset järjkeilyn tyylit esiintyvät samaan aikaan suomalaisissa hallitusohjelmissa. Kyseinen

painotus hyvinvoinnin määrittelyä sekä kansalaisuuden hallintaa koskien on havaittavissa 1990-luvulta asti subjektiivisena, mutta viimeinen selvästi 2000-luvulla. Hyvinvoinnin tavoittelussa onkin Suomessa siirrytty hyvinvoinnin käsittämiseen subjektiivisena muotona. Tämä tarkoittaa vastuunsiirtoa aktiivisille yksilöille. Tämä kehityssuunta ilmenee kirjoittajien näkemyksessä sekä uusliberaalin että terapeuttisen diskurssin painottumisena hallitusohjelmissa.

Puheenvuoroissa hyvinvointiyhteiskunnasta on myös ollut havaittavissa kommunitaristisia, yhteisöllisiä arvoja korostavia näkökulmia uusliberalistisen painotuksen lisäksi. Ratkaisuja perinteisen hyvinvointivaltion ongelmiin on etsitty Suomessa sekä yhteisöllisyydestä, että markkinaohjautuvuudesta ja yksilöllisestä kuluttamisesta. Aktiivisuuden vaatimus ja ohjaaminen tarkoittaa eri painotuksissa erilaisia asioita ja ratkaisuja, kuten yhteisöllisyyttä tai itsevastuullisuutta. Yksilöllistä ja yhteisöllistä osallistumista tavoitellaan mikrotason hallinnan syrjäyttäessä laajan keskusjohtoisen hallinnan. Huomio kiinnittyy tällöin rakenteista yksilöllisiin ratkaisuihin. Yhteiskunta velvoittaakin kansalaisia vastuulliseen ja aktiiviseen toimintaan hyvinvoinnin tavoittelussa. (Saastamoinen 2006; 54–55, 66, 72–74.)

Kansalaisuuden hallintaa on yleisesti tutkittu monesta eri näkökulmasta niin tutustumassani kotimaisessa teoriakirjallisuudessa, kuin internetissä saatavilla olevissa tieteellisissä diskurssianalyttisissä artikkeleissa. Kestävän kehityksen asiakirjoja juuri täsmällisesti vastaavalla tavalla huomioituina en kuitenkaan havainnut. Nostankin esiin muutamia lähinnä vastaavia näkökulmia kansalaisuuden tarkastelussa, jotka koen tärkeiksi työni kannalta.

Aikaisemmista teemaan liittyvistä ja työssäni hyödyntämistä kansalaisen rakentumista käsittelevistä puhetapojen ja asiakirjojen tutkimuksista sekä tutkimuksellisista näkökulmista analysoinnissa voidaan mainita muun muassa Mäkinen (2012) sekä Erärannan ja Moisanderin (2006) tarkastelut. Eräranta & Moisander (2006) ovat analysoineet kuluttajasubjektin muotoutumista kestävästä kehityksestä käsittelevässä puheessa. Mäkinen (2012) puolestaan on tutkinut väitöskirjassaan eurooppalaisia poliittisia asiakirjoja osana kulttuuria tavoitteenaan selvittää millaista kansalaisuutta niissä

konstruoidaan erityisesti osallistumiseen, oikeuksiin ja velvollisuuksiin kytkeytyvässä puheessa.

Muita työssäni hyödyntämiä lähteitä ja tutkimuksia aihepiiriin liittyen ovat muun muassa Selkälän (2013) ja Uusitalon (2015) väitöskirjat, joissa on tarkasteltu kansalaisten rakentumista eri politiikan sektoreilla. Selkälä (2013) on tarkastellut kansalaisten diskursiivista hallintaa ja kansalaisille suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa rakentuvia subjektiasemia. Uusitalo (2015, 50–51) puolestaan on tutkinut hallinnan analytiikan ja diskurssiteorian näkökulmasta mediakasvatuspolitiikan diskursiivista rakentumista ja esimerkiksi subjektuuksien muodostumista osana kyseistä problematiikkaa.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA METODOLOGIA

Esittelen seuraavassa luvussa varsinaiset tutkimuskysymykset, tutkimuksen tarkoituksen ja kuvaan tutkimuksen toteutusta sekä metodologiaa. Tarkoituksena on kertoa tarkemmin siitä, millaiseen todellisuuskäsitykseen ja tutkimusmetodiin työni perustuu. Kuvailen myös tutkimuksessani ja aineiston tulkinnessa hyödyntämiäni hallinnan analyyttisiä työkaluja sekä niiden käyttöä tutkimusprosessin kuluessa. Kerron lisäksi tarkemmin työn kulusta.

3.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tarkoitus

Tarkastelen tutkimusaineistoa diskursiivisesti hallinnan teoriaohjautuvasta näkökulmasta. Hallinnallinen näkökulma kansalaisen rakentumiseen on ohjannut myös tutkimuskysymysten asettamista. Kun tarkastellaan ”hallitun” toimijan rakentumista hallinnan käytännöissä ja sitä, miten subjektia hallitaan, voidaan Deanin (2010; 33, 43) hallinnan analyyttistä näkökulmaa soveltaen kiinnittää huomiota muun muassa siihen, millaiseksi kansalainen muokkausprosessissa muodostuu ja millaisin keinoin sekä tekniikoin kyseinen muokkaaminen sekä ohjaaminen toteutuvat. Myös taustalla vaikuttaviin ajattelutapoihin eli rationaliteetteihin ja seurauksiin kiinnitetään hallinnan analyyttisesti orientoituneessa tutkimuksessa huomiota. Prosessissa voidaan tutkia myös identiteetin muodostumista sekä tavoiteltavia subjektiuden ja toiminnan muotoja sekä asemia yhdistettynä ominaisuuksiin. Identiteetin tilalla hyödynnän ja kiinnitän huomiota tutkimuksessani subjektiuden muotoihin sekä subjektiasemiin. Hallinnan näkökulmasta sen tarkasteleminen, miten subjekteihin sekä heidän toimintaansa pyritään vaikuttamaan, on myös tekniikoilla toteutettavien subjektiuden muotojen rakentamista ja tuottamista (Pyykkönen 2010, 130; Kaisto 2010).

Tutkimuskysymykset voidaan muodostaa tällöin seuraavanlaisiksi kansalaisen diskursiivista tuottamista hallinnan kohteena sekä toimijana tarkastellessa: Miten ja millaiseksi hallinnallisesti ohjattu, ideaali kestävän kehityksen kansalainen suunnitelmissa diskursiivisesti tuotetaan? Tarkempia hallinnan teorian ja Deanin (2010; 33, 43)

jäsennyksen pohjalta muodostettuja kysymyksiä ovat: Millaisilla tekniikoilla subjektia ohjataan? Millaisiin subjektiasemiin ja tavoiteltaviin subjektiuden muotoihin subjekteja ohjataan tekniikoilla? Millaisiin rationaliteetteihin ohjaaminen perustuu? Mitä seurauksia tällä on?

Diskursiiviseen vallankäyttöön liittyvää hallinnallista kansalaissubjektien konstruointia ja siihen kytkeytyviä käytäntöjä, suhteita ja muotoja olisi kannattavaa tuoda esille diagnoosin tekemisen tavoin (Miller & Rose 2010, 164–165). Tällöin tavoitteena on ymmärryksen ja keskustelun syventäminen tutkittavasta ilmiöstä hallinnan käytännöissä rakentuvina. Samalla voidaan osoittaa kohteiden moninaisuus ja yhteys luonnollisilta tai itsestään selviltä vaikuttaviin asioihin. (Dean 2010, 48–50.) Tarkoitukseni onkin teoreettisen ymmärryksen syventämisen ohella tuoda esille kansalaisen diskursiivisen ohjaamisen yhteyttä todellisuuden rakentumiseen ja kansalaisille mahdollistuvaan toimintaan.

Tutkimuksen tavoitteeksi voidaan mainita ymmärryksen sekä tiedon lisäämisen asiantuntijasuunnitelmissa esiintyvien toiminnan määrittelyjen ja kansalaisten diskursiivisen ohjaamisen ja rakentumisen yhteydestä. Tavoitteena on myös lisätä tietoa keinoista eli toimintatavoista, joilla ohjataan käyttäytymistä ja ajattelusta, johon ohjaaminen perustuu sekä mahdollisista seurauksista. Hallinnalliseen tutkimukseen liittyy niin ollen myös tilan avaaminen ajattelun ja toiminnan toisintoistamiselle (Brunila & Mononen-Batista Costa 2010, 229–230).

3.2 Aineiston valinta

Valitsin graduni aineistoksi kaksi suomenkielistä kansallista tekstiä. Niitä ovat tulevaisuusluonnos, joka on myös nimetty Kestävän kasvun malliksi ja kansallinen kestävän kehityksen strategia nimeltään Kohti kestäviä valintoja. Ne ovat 2000-luvulla ilmestyneitä asiakirjoja, joissa on esitetty hyvinvointipoliittisia kestävän kehityksen tavoitteita ja ratkaisuja, joilla tavoitteisiin voidaan päästä. Kestävän kasvun malli, toiselta nimeltään Sininen kirja on luonnos mahdollista suunnitelmaa varten ja kansallinen

kestävän kehityksen strategia virallinen suunnitelma. Aineisto on saatavilla valmiina tekstinä internetistä, jota kautta myös keräsin aineistoni.

Remes (2006, 352–354) kirjoittaa, että aineiston tulisi olla todellisuutta tuottavaa, kuten muun muassa rationalistisessa tietokäsityksessä on tapana suhtautua aineistoon. Aineiston valinnassa huomioin myös tämän asian, sillä kestävästä kehityksestä käsittelevillä asiakirjoilla on merkitystä myös todellisuuden muodostumiselle. Suunnitelmilla vaikutetaan konkreettisesti tuleviin ohjelmiin, selontekoihin sekä niiden sisältöön (Valtioneuvoston kanslia 2006, 15; Himanen 2012, 10). Lähestymistapani mukaan aineistoni, joita ovat hallinnalliset sekä poliittiset suunnitelmat ja tekstit, ovat myös mukana muodostamassa, mahdollistamassa ”hallitun” kestävän kehityksen kansalaisen diskursiivista rakentumista. Niissä määritellään diskursiivisesti, miten kansalaisten tulisi käyttäytyä, ja miten heitä tulee ohjata (Kaisto 2010, 56). Kielenkäytössä asioita, kuten yhteiskunnallisia sekä henkilökohtaisia toiveita ja päämääriä representoimalla eli niitä esittämällä on mahdollista toteuttaa hallintaa. Asiat esitetään tällöin totuutena. Diskursiivisuus ja hallintamentaliteetti sekä poliittinen argumentointi kytkeytyvät siten toisiinsa. Eri alueiden hallinnassa asioiden käsitteellistäminen on olennaista. (Miller & Rose 2010; 48–50, 86.)

Koin tärkeäksi valita aineistoksi sellaiset kirjoitukset, jotka kertovat kestävästä kehityksestä erityisesti kansallisella eli Suomen tasolla, kuten valitsemani Valtioneuvoston ja tutkimusryhmän tekemät tekstit. Aineistoon olisi voitu ottaa mukaan tarkastelua laajemmalla kansainvälisellä tasolla, jota edustaa Yhdistyneiden Kansakuntien eli YK:n järjestämän kestävän kehityksen konferenssin virallinen suunnitelma. Aineisto olisi kuitenkin muodostunut tällöin liiankin laajaksi, samoin kuin tutkimuksen konteksti.

3.3 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen tekemisessä tutkijan tulee huomioida tulosten, johtopäätösten sekä tulkintojen diskursiiviset, sosiaalista todellisuutta muokkaavat ja konstruoivat vaikutukset. Tähän liittyvät refleksiivisyyden ja vallan käsitteet. Diskurssianalyttistä tutkimusta tehdessään tutkija konstruoikin kielenkäytöllään todellisuutta. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993; 23, 45.) Käsitänkin tutkimukseni osallistumisena todellisuuden tuottamiseen tietynlaiseksi tuloksien ja analyysin kautta. Kyse on myös määrittelyvallan käyttämisestä aineiston tulkinnassa (Juhila 1999, 228). Tutkijana olen osallisena vallankäytöstä tehdessäni ja tuottaessani tulkintoja.

Tutkimuksen validiteettiin ei voi olla täysin vaikuttamatta oma asemani ja asenteeni laadullisen tutkimuksen tekijänä, jolloin tutkijan henkilökohtaisia käsityksiä tutkittavasta kohteesta ja niiden vaikutuksia tuloksiin ei voida sulkea pois tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa (Juhila 1999, 212–213). Näkemykseni kansalaisuudesta, hallinnasta, yhteiskunnallisesta vallankäytöstä ja kokemukseni kansalaisena toimimisesta suomalaisessa yhteiskunnassa ovat varmasti omalta osaltaan olleet vaikuttamassa siihen tapaan, jolla olen tulkinnut aineistoa ja tehnyt sitä koskevia päätelmiä.

Tutkimuksessa tekemäni havainnot ja tutkimustulokset eivät kuvaa sitä, miten kansalaiset itse kokevat heitä koskevia määrittelyjä, esimerkiksi näkevätkö he olevansa toimenpiteiden ja hallinnan kohteita, jotka voivat vaikuttaa kansalaisdiskurssin muodostumiseen aktiivisesti. Näkökulmani painottui aineistossa siten kuvaamaan vain teksteissä määriteltyjä kansalaista koskevia virallisia asiantuntijalausuntoja. Tutkittava aineisto ei ole niin laaja, että tulokset voitaisiin yleistää kattamaan eri suunnitelmissa esiintyvää diskursiivista hallintaa ideaalien kansalaisten tuottamisessa. Toisaalta se, että valitsin aineistoksi kansallisia suunnitelmia ja rajasin aiheen tarkastelun kansalliselle tasolle muutamaan kestävän kehityksen asiantuntijoiden selontekoon sekä suunnitelmaan, on siten vahvistamassa tutkimuksen luotettavuutta.

3.4 Sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi

Työssäni teoria ja metodologia perustuvat sosiaaliseen konstruktionismiin. Diskurssin tutkimuksessa sosiaalinen konstruktionismi voidaan käsittää laajana teoreettisena viitekehyksenä. Sitä hyödyntävissä suuntauksissa tutkitaan merkitysten ja sosiaalisen todellisuuden muodostumista. Diskurssintutkimuksen avulla voidaan tutkia kielenkäyttöä laajasti sekä sosiaalisena, että yhteiskunnallisena toimintana ja tekemisenä. Kielenkäytöllä rakennetaankin todellisuutta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009; 12, 14, 17–18.)

Diskurssianalyysiin perustuvassa tutkimuksessa lähestytään aineistoa laadullisesti, muun muassa kielenkäyttöä, kuten puhetta tai tekstejä tutkien ja tulkiten (Pietikäinen, Mäntynen 2009; 139, 158). Diskurssianalyysiin sisältyvä näkemys ei pohjautu kielenkäyttöön pelkkänä realistisena asioiden kuvauksena vaan sosiaaliseen konstruktionismiin pohjautuvana näkökulmana todellisuuden rakentumisesta. Siinä analysoidaan niitä tapoja, joilla sosiaalisen todellisuutta tuotetaan sosiaalisissa käytännöissä. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 9–10.)

Kielenkäyttöön sisältyykin käsitys yksittäisten asioiden kuvauksen ohella, laajemmasta ilmiöiden kietoutumisesta muun muassa sosiaalisiin rakenteisiin. Käsitteemme maailmasta ja sosiaalinen todellisuus rakentuvat sen, kuten diskurssienkin kautta. Tämä on tyypillistä sosiaalisen konstruktionismin mukaiselle todellisuuskäsitykselle ja maailman rakentumiselle kielenkäytössä. Tähän liittyvät muun muassa määrittely ja asemointi. Kielen kautta siten kuvataan ja merkityksellistetään esimerkiksi toimijoita sekä näkemyksiä, tapahtumien lisäksi. Asiat voidaan siten esittää ja kuvata tietynlaisina, kun kyseessä on diskurssien representaatio. Tällöin diskurssit ja kielenkäyttö paikantuvat tiettyyn aikaan ja yhteiskunnalliseen hetkeen. Kielenkäytössä esiintyviä kuvauksia ja asioiden esittämistä tietyllä tavalla tarkastellaan pyrkimyksenä rakentaa sosiaalista todellisuutta sekä ohjata käsityksiä. Kielenkäytöllä voidaan asioiden kuvaamisen ja nimeämisen kautta paitsi rakentaa esityksiä, myös ohjata toimintaa sekä asioiden jäsentämistä. Käsitteiden rakentamisen kautta kielenkäyttöön kytkeytyy myös vallankäyttö. Kielenkäyttö käsitetään diskurssintutkimuksessa sosiaalisena toimintana ja keskeistä

onkin se, mitä kielellä tehdään. Kielenkäyttöä voidaan tulkita myös tavoitteellisena sekä seurauksellisena toimintana funktionaalisen kielikäsitteen sekä sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti. (Pietikäinen & Mäntynen 2009; 18, 37–39, 52–53, 56–59, 72.)

Jokinen ym. (1993; 17, 26) ovat todenneet, että myös diskurssianalyysiä käytettäessä voidaan hyödyntää monia erilaisia metodeja sekä tapoja, jotka soveltuvat valittavan aiheen tarkasteluun. Heidän mukaansa diskurssianalyysin soveltamiselle ei ole olemassa tarkkoja sääntöjä, kuten ei myöskään diskurssin määrittelylle. Diskurssin käsitteen käytön arvioiminen ja sen täsmentäminen, mitä diskurssilla tarkoitetaan kussakin tutkimuksessa, on tärkeää. Diskurssianalyysissä hyödynnettävällä diskurssin käsitteellä voidaankin viitata monipuolisesti esimerkiksi puhetapaan, sosiaalisiin käytäntöihin, merkityksellistämiseen, toimintaan tai vuorovaikutukseen (Suoninen 1999, 17–25). Sillä voidaan tarkoittaa kielenkäyttöön liittyen myös esimerkiksi kirjoitettua tekstiä (Chouliaraki & Fairclough 1999, 38). Diskurssin käsitettä yksikössä hyödyntämällä on mahdollista laajasti käsitettynä tarkoittaa kielenkäyttöä sosiaalisena toimintana. Foucault`laisen näkemyksen mukaisesti diskursseilla monikossa puolestaan voidaan tarkoittaa tietynlaisia kiteytyneitä merkityksellistämisen tapoja. Niihin sisältyvät sekä ajattelu- että puhutavat, mutta myös tietynlainen ymmärrys asioista. Ajatukseen sisältyy siten tietynlainen käsitys todellisuuden luonteesta. Kielenkäyttö ja merkitykset ovat jaettuja ja ne kuvastavat tietyn ajan todellisuuskäsitystä. Tähän kytkeytyykin kielenkäyttö myös kulttuurisena ja historiallisena. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 25–27.)

Jaan Foucault`in käsityksen diskurssien ja kielenkäytön toiminnallisesta luonteesta ja sosiaalisiin käytäntöihin sekä valtaan liittyvästä yhteydestä (mm. Foucault 2005). Ymmärrän siten diskurssien käsitteen työssäni tarkoittavan diskursiivisia käytäntöjä. Diskurssianalyysiin ja ontologiseen konstruktionismiin perustuen merkitysten rakentumista kielenkäytössä tutkitaan paitsi paikallisena, ajankohtaisena toimintana, myös laajempiin käytäntöihin sekä rakenteisiin yhteydessä olevana prosessina (Juhila 1999, 164). Käsitänkin tämän niin, että kestävän kehityksen ”hallinnallisessa” asiantuntijadiskurssissa ja suunnitelmassa esiintyvä kansalaisten ohjaamisessa hyödynnetty kielenkäyttö kuvauksineen sekä esitystapoineen sekä siinä rakentuvat tavat käsitteellistää

kansalaisuutta sekä kestävän kehityksen hyvinvointia ovat yhteydessä laajempiin ajankohtaisiin tapoihin ajatella hyvinvointia sekä sen organisointia.

Diskurssianalyttisessä tulkinnassa tutkimuksen tavoite liittyy siihen, millaiseksi todellisuus tuotetaan diskurssin kautta. Tarkoituksena on kuvata diskurssin muotoutumisprosessia sekä sen yhteyttä todellisuuden rakentumisessa tietynlaiseksi. Tulkinnan pitää tulkitsevassa analyysissä pohjautua aineistoon vaikkakin sen tutkimisessa tutkijaa ei sidota tiettyyn tulkintatapaan. (Juhila 1999, 212–213.) Diskurssianalyysiä sekä siihen perustuvaa tulkintaa tutkimusmetodina hyödyntämällä asiantuntijasuunnitelmien kielenkäytössä eli diskurssissa esiintyviä kuvauksia, esittämistapoja ja sanastoa voidaan analysoida sen tarkastelussa millaiseksi todellisuus eli kestävän kansalaiset rakennetaan sekä miten kansalaisia tuotetaan. Aineiston kielenkäyttöä ja puhetta tulkitaan hallinnan teoreettisessa viitekehyksessä hallinnallisena pyrkimyksenä ohjata subjekteja sekä keinoina tietynlaisten ideaalien kansalaisten tuottamiseen. Aineiston analyysissä hyödynnetään myös hallinnan käsitteellisiä työkaluja. Tällöin diskursseja tulkitaan keinoina eli tekniikoina, jotka ohjaavat subjekteja asemiin sekä tavoiteltaviin subjektiuden muotoihin. Aineistossa rakentuu myös käsitys siitä, millainen on ideaali kansalainen ja miten hän toimii sekä miten kyseinen toiminta on mahdollista saavuttaa.

3.5 Työkalut ja työn kulku

Hallinnallinen teoriaan perustuva tutkimuksellinen näkökulma ja käsitteellisten työkalujen hyödyntäminen ohjaavat huomion kiinnittämistä tiettyihin tutkimuskysymysten kannalta olennaisiin asioihin. Hallintaan liittyvistä teorioista ja analytiikasta voidaan saada ideoita ja ne voivat toimia lähestymistapoina tutkimuksissa. Subjekti, tekniikat ja rationaliteetit ovat hyödyllisiä työkaluja hallintaa analysoitaessa. (Kaisto & Pyykkönen 2010; 12, 14.)

Näkökulman kansalaisuuteen ja hänen asemaansa ollessa hallinnan analyttinen, tarkastellaan muun muassa hallintaan ja valtaan kytkeytyviä tapoja muotoilla ja muokata kansalaissubjekteja (Dean 2010; Julkunen 2006, 275). Käytin käsitteellisinä työkaluina

hallinnan analytiikan subjektin, tekniikoiden, teknologian ja rationaliteettien välineitä. Hyödynnän työkaluna tutkimuksessani subjektin käsitettä, koska sen avulla on mahdollista päästä selvittämään kansalaisen rakentumista aineistossa niin aktiivisena, itseään hallitsevana kuin hallittuna toimijana. Subjekti on käsite, jolla voidaan viitata esimerkiksi hallinnallisessa toiminnassa muotoutuvaan identiteettiin, minuuteen tai toimijaan. Se myös ikään kuin houkuttelee hallinnallista toimintaa. Hallinnan analyttisessä mielessä hallintakäytännöt ohjaavat subjektin rakentumista. Kansalaisten elämään pyritään siten vaikuttamaan ja puuttumaan hallinnan käytännöillä eli tekniikoilla. (Kaisto & Pyykkönen 2010; 16, 17, 19–20.)

Problematisointiin liittyy toiminnan ongelmallistaminen. Asioihin puuttumiseksi hyödynnetään erityisiä kielenkäytössä konkreettisen muotonsa saavia välineitä ja tekniikoita. Hallinnallisten ajattelutapojen eli rationaliteettien toteutumiseksi tarvitaan järkeilyn teknologista muotoutumista. (Miller & Rose 2010, 26–30.) Yksilö pyritään niin sanotusti tekemään hallinnan alaiseksi aineistossa eli rajaamaan käyttäytymistapoja niin, että ne eivät ole ristiriidassa rationaalisuuksiin kuuluvien päämäärien kanssa. Tämä tapahtuu erilaisten edellä mainittujen tekniikoiden avulla. Muun muassa erilaiset suunnitelmat ja sopimukset voidaan käsittää hallinnallisiksi tekniikoiksi. (Kaisto & Pyykkönen 2010; 16, 60.) Tekniikoita voivat olla myös esimerkiksi markkinointiviestintä, mainonta ja tuotekehittely. Ohjaaminen ja subjektiuus toteutuvat määrittelyprosessin välityksellä. Subjektille rajataan ja mahdollistetaan prosessissa määrätynlainen olemisen sekä toimimisen tapa. Subjektin määrittely kytkeytyy myös ”toivottavaan” ja ”hyvän elämän” sekä normaalin rajaamiseen tietynlaiseksi ja niihin liittyviin käsitteellistämisiin. Normaalistaminen on siten osa kansalaisen määrittelyä. (Eräranta & Moisander 2006; 18–25, 32.)

Problematisoinnin ja puutteelliseksi määritellyn toiminnan ohella subjektien hallinnassa tietynlaiset ominaisuudet, toiminta, käyttäytyminen sekä subjektiuden muodot määritellään tavoittelemisen arvoisiksi ja edistettäviksi. Käyttäytymiseen kytketään lisäksi oikeuksia ja velvollisuuksia. Kyse on pyrkimyksestä ominaisuuksien, tarpeiden ja halujen muokkaamiseen tiettyjä päämääriä silmällä pitäen. Prosessissa subjekteille pyritään

tarjoamaan asemia tai hänet asemoidaan tietynlaisena toimijana. Ne tarkoittavat erityisesti samaistettavia identiteettejä tai mahdollista toimintatapaa eri yhteyksissä. Niitä on kutsuttu myös identifikaatioiksi. (Dean 2010, 43–44.) Hallinta on siten myös kansalaisten suostuttelua omaehtoiseen toimintaan ja subjektien suorittamaan itsen työstämiseen erilaisia tekniikoita hyödyntämällä sekä tarjoamalla. Siihen sisältyy hallinnallinen pyrkimys tietynlaisen itseymmärryksen saavuttamiseen, jolloin esimerkiksi työttömän pitäisi käsittää tai hänet ohjataan erilailla tekniikoilla ymmärtämään itsensä työttömänä. (Kaisto 2010; 63, 65.) Yhteiskunnan jäseniä ohjataan kohti halutunlaista näkemystä itsestään sekä toimintaa. Se, miten kansalaista kuvataan, on rakentamassa käsitystä ideaalista, hyvästä ja toivotusta kansalaisesta. Tietynlaisten sanojen käyttö mahdollistaakin hallinnoinnin. (Alhanen 2007, 21–23.)

Aineistoa analysoidessani lähdin liikkeelle siitä, että luin ensin tekstejä läpi, jotta sain yleiskuvan niiden sisällöstä. Sitten tarkensin näkökulmaa niin sanotulla aineiston lähiluvulla. Paikansin tekstiaineiston poliittista sekä hallinnallista sanastoa, käsitteitä ja sitä, miten asiat asiantuntijoiden kielenkäytössä esitetään ja kuvataan. Huomio oli siinä, millaisina kansalaiset ja heidän toimintansa kielenkäytössä esitettiin eli millaisia käsitteitä ja luonnehdintoja kansalaisten tavoiteltavasta, ideaalista sekä toisaalta ongelmallisesta toiminnasta käytettiin. Tarkastelin myös sitä, millaisia ratkaisuja eli keinoja kestävän kehityksen asiantuntijasuunnitelmissa sekä diskurssissa määriteltiin ongelmallisen tai puutteellisen toiminnan korjaamiseksi.

Rationaliteetteja eli sitä, millaiseen järkeilyyn subjektien ohjaaminen kestävän kehityksen kansalaisiksi perustuu, tarkastelin hallinnan teorian kautta tekniikoiden, ongelmiksi esitettyjen asioiden ja ideaalien kansalaisten sekä subjektiuden rakentumisen pohjalta. Kävin rationaliteetteja läpi erikseen omana yhteenveto-osiona seurauksien tarkastelun jälkeen. Työn loppupuolella olen esittänyt johtopäätöksiä tutkimuksen pohjalta ja vastannut tutkimuskysymyksiin. Johtopäätös- ja pohdintaosiossa kuvasin myös työni sujumista, tutkimuksen aikana esiin nousseita asioita sekä mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Tarkastelin tuloksien merkitystä ja niiden käytettävyyttä.

Työssäni asiat, kuten subjektin rakentumisen, tekniikoiden ja hallinnallisten järjeilytapojen tarkastelu asettuvat keskenään tiiviiseen yhteyteen. Koin tarpeelliseksi tuoda niihin liittyvää analysointia esiin lomittain työn eri vaiheissa. Tarkoitus oli jakaa varsinkin tekniikoita tarkasti eri ryhmiin, mutta jaottelussa on paljon päällekkäisyyttä eivätkä rajat ole ehdottomia. Jaottelu helpottaa kuitenkin lukemista ja työn hahmottamista, vaikka eri tekniikat ja rationaliteetit esiintyvät myös tiiviissä yhteydessä toisiinsa.

Pyrin tutkimuksessa käyttämään molempia, sekä teoriaohjautunutta lähestymistapaa, että aineistosta esiin nousevia diskursiivisia määrittelyitä. Varsinkin lähiluvun alkuvaiheessa etsiessäni asiantuntijalausunnoista tavoitteita sekä kansalaista koskevia luonnehdintoja pyrin olemaan avoin myös aineistolle. Kiinnitän huomiota tiettyihin asioihin analyysin aikana hallinnan tarjoamasta näkökulmasta. Aineisto ja teoria käyvät ikään kuin vuoropuhelua. Painopiste on kuitenkin enemmän teoriassa sikäli, että se on ohjannut niin suuntautumista aineiston analyysiin kuin aineistossa esitettyjen määrittelyjen tulkintaa eikä työni siten perustu tiukkaan aineistolähtöisyyteen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että aineiston osuus unohdettaisiin työssä kokonaan ja keskityttäisiin kapeaan katsantokantaan aineiston käsittelyssä (Jokinen & Juhila 1999, 86–87).

4 AINEISTON ESITTELY JA ANALYYSI

Aluksi esittelen lyhyesti tutkielmani aineiston, jonka jälkeen siirryn varsinaiseen analyysivaiheeseen. Tuon esille myös asiantuntijoiden tuottaman kielenkäytön sekä sen avulla toteutettavan hallinnan ennen tekniikoiden, asemoinnin sekä subjektiivien muotojen analysointia. Analyysiosion loppupuolella tarkastellaan tiivistetysti rationaliteetteja ja seurauksia.

4.1 Aineiston esittely

Vuonna 2006 valmistuneessa kansallisessa suunnitelmassa, joka on otsikoitu nimellä Kohti kestäviä valintoja, esitetään yleinen linjaus senhetkiselke kestävään kehitykseen painottuvalle toimintapolitiikalle. Sillä sanotaan edistettävän uusien paikallisten suunnitelmien muodostamista. Ohjelmassa pyritään huomioimaan niin luonnonvarojen käyttö pääomana, kansalaisten hyvinvointi kuin yhteiskunnan toimintaan liittyvät näkökulmat. Tavoitteena prosessissa on kestäväen kehityksen Suomen rakentaminen, joka pohjautuu lukuisten eri toimijoiden väliseen suunnittelutyöhön. Sitä ovat ohjanneet niin kansalliset näkökohdat kuin Euroopan unionin samanvuotinen strategia Lissabonin strategiaa unohtamatta. Kestäväen kehityksen suunnitelmassa korostettiin muun muassa sekä KULTU - ohjelman eli kestäväen kuluttamiseen ja tuotantoon tähtääviä asioita että koulutuksen edistämiseen tähtääviä teemoja. (Rouhinen 2014, 239–240.)

Tutkimukseni toinen asiakirja on luonnos kansalliseksi tulevaisuushankkeeksi. Siniseksi kirjaksi nimetyssä asiakirjassa on luotu malli Suomen kestäväle kasvulle. (Himanen ym. 2012, 7.) Luonnoksessa käsitellään hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuutta, uudistamista sekä kehityksen suuntaan liittyviä tavoitteita. Asiaa tarkastellaan erityisesti ajankohtaisen kestävyysvajeen ja kestäväen kasvun problematiikan kannalta. Kyseessä on tutkimushankkeeseen liittyvä väliraportti osana kansainvälistä yhteistyötä. Tutkimusryhmään kuuluivat Pekka Himasen ja Manuel Castellsin lisäksi viisi kansainvälistä tutkijaa. Sininen kirja kytkeytyi osaksi Valtioneuvoston toimintaa tuottamalla

tutkimustietoa tilaustyönä sen toimialueeseen kuuluvalla tutkimushankkeelle. (Valtioneuvoston kanslia 2019.) Pohjana luonnokselle toimivat erinäiset tutkimukset, teorit, valtioneuvoston työryhmän esitykset sekä lausunnot. Sinisen kirjan tulevaisuusselonteko toimii sekä teoreettisena, tutkimuksellisena, eettisenä sekä käytännöllisiä toimenpide-ehdotuksia sisältävänä katsauksena hyvinvoinnin kehitykseen liittyen. (Himanen ym. 2012; 9, 16–18.)

4.2 Asiantuntijapuhe ja -suunnitelmat kansalaisten hallinnassa

Kansallisessa kestäväen kehityksen strategiassa esitetään yhteiskunnallisia tavoitteita ja määrittellään keinoja niiden saavuttamiseksi. Siinä myös kuvataan ja tehdään eri toimijoita koskevia määrittelyjä:

”Visio:

Hyvinvoinnin turvaaminen luonnon kantokyvyn rajoissa kansallisesti ja globaalisti. Tavoitteena on luoda kestävää hyvinvointia turvallisessa, osallisuutta edistävässä ja moniarvoisessa yhteiskunnassa, jossa kaikki kantavat vastuuta ympäristöstä. Visio ohjaa sekä lähitulevaisuuden, että pidemmän aikavälin toimintaa, joka auttaa eri toimijoita tekemään kestäväen kehityksen mukaisia ratkaisuja.”(Valtioneuvoston kanslia 2006, 15.)

Yllä esitettyssä sitaatissa tavoitteeksi esitetään toimijoiden tukeminen visiossa määriteltyjen hyvinvoinnin ja kestäväen kehityksen päämäärien saavuttamisessa sekä kestävien valintojen tekemisessä. Siinä siis esitetään suunta, jonka mukaisia ratkaisuja toimijoiden tulisi tehdä. Kyseinen määritelmä voidaan tulkita hallinnan näkökulmasta siten, että toimijoiden on mahdollista tietyllä tavalla käyttäytymällä osallistua ja sitoutua kestäväen kehityksen eli yhteiskunnallisten päämäärien edistämiseen.

Rose (1999; 5, 20) on kuvannut lukuisten taktiikoiden, laskelmien, ohjelmien, strategioiden sekä suunnitelmien hyödyntämistä yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamisessa. Niillä

ohjataan ihmisten käyttäytymistä. Kyseiset strategiat ovat luonteeltaan hallinnallisia. Hallinnallisilla ohjelmilla tavoitellaan siten myös sellaisten ominaisuuksien olemassaoloa, jotka ovat ”hyödyllisiä” hallinnan toteuttamisen kannalta. Kestävän kehityksen ohjelmista puhuessaan Kohl (2009, 123) toteaa, että niillä tavoitellaan yksilöiden toimintaan vaikuttamista kestävästi. Niillä pyritään siis ohjaamaan yksilöitä kestävä kehityksen kansalaisiksi.

Kestävän kehityksen tavoitteisiin pääseminen ja pyrkimys käyttäytymisen säätelyyn ja yksilöiden ohjaamiseen tietynlaisiksi ideaaleiksi, tavoiteltaviksi kestävä kehityksen kansalaisiksi eivät toteudu itsestään ilman hallinnallisten päämäärien saavuttamista mahdollistavaa kielenkäyttöä ja kehityksen suuntaa ohjaavia henkilöitä. Millerin ja Rosen (2010; 7, 26–28, 50–51) mukaan hallintamentaliteetti tavoitteena vaikuttaa ihmisten elämään saa vaihtelevan ilmiön erilaisissa suunnitelmissa sekä ohjelmissa, joissa hallinnan pyrkimykset tuodaan esille. Henkilökohtaiseen elämään puuttuminen sekä käyttäytymisen ohjaaminen eli hallinta edellyttää asioiden esittämistä kielenkäytössä. Ohjauksen tarve vaatii jonkin käyttäytymisen muodon käsittämistä ongelmallisena tai puutteellisena. Asiantuntijat ovat keskeisessä roolissa ongelmallisiksi käyneiden asioiden sekä ratkaisujen muotoilussa sekä julki tuomisessa.

Hallinta on ratkaisujen ja käytäntöjen etsimistä ongelmiin ja pyrkimystä saavuttaa erilaisia tavoitteita. Tämä on mahdollistunut asiantuntijatiedon käytön avulla hallinnointiohjelmissa ja -tavoissa. Hallinnan kohteista puhuttaessa ja tiettyjen asioiden käsittämisessä ongelmallisiksi eli problematisoinnissa korostuu asiantuntijatiedon asema. (Miller & Rose 1997; 120–123, 148.) Poliitikot ja asiantuntijat voivat esittää asioita ongelmallisina, jolloin niihin voidaan puuttua. Perusteina voivat olla esimerkiksi paheellinen yksilön tai laajemman ryhmän käyttäytyminen tehottomuus, riittämätön toiminta terveyden, onnellisuuden ja ylipäättään yhteiskunnassa tärkeiksi määriteltyjen tavoitteiden saavuttamisen kannalta. Myös muun muassa työttömyys tai sopeutumattomuus voidaan esittää tietynlaisena väliintuloa edellyttävänä asiana. Yksilöllisyys ja laajemat yhteiskunnalliset tavoitteet, kuten terveyden tai tuottavuuden parantaminen sekä huolien ratkaiseminen yhdistyvät hallinnassa. Asioiden esittämisellä pyritään vaikuttamaan

yksilöiden käyttäytymiseen ja ohjaamaan heidän toimintaansa. Ongelmalliseen toimintaan voidaan vaikuttaa ja puuttua ratkaisuksi esitetyillä keinoilla sekä välineillä eli tekniikoilla. Tekniikoilla pyritään ohjaamaan kansalaisia kohti haluttua käyttäytymistä ja saada heidät tavoittelemaan niin yksilöllisesti kuin laajemmin yhteiskunnallisesti kannattavaa toimintaa. Niiden avulla pyritään tuottamaan yhteiskunnallisten päämäärien saavuttamisen kannalta ”hyviä”, hallittuja, mutta myös itseohjautuvia, erinäisiä ominaisuuksia arvostavia subjekteja sekä kansalaisia. Subjektien ominaisuuksia onkin korostettu erilaisissa ohjelmissa. Kansalaisille henkilökohtaisesti tärkeät asiat ja ominaisuudet on valjastettu laajempien yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiseen. Kyse on eräänlaisesta käännettävyydestä eri toimijoiden pyrkimysten välillä, jolloin kansalaisten itseohjautuvuus saadaan otettua käyttöön. Tällöin on mahdollista säilyttää ja hallita yksilöitä autonomisina sekä ”vapaina” toimijoina. (Miller & Rose 2010, 66–67.)

Millerin ja Rosen (2010; 26–28, 66–67, 81–83, 101–103, 161–163) mukaan kansalaisten muodostamiseen liittyen voidaan puhua edellä mainitussakin mielessä säännellystä vapaudesta ja muokkaamisesta. Erilaisten tavoitteiden saavuttamisessa pakottaminen on korvattu kyseisellä kansalaisten ”kokoon panemisella”. Asiantuntijuuteen perustuvana kansalaisten ohjaamista voidaan osuvammin kuvailla hallinnaksi kannustamisena, motivointina ja houkutteluna. On hyvä huomioida, että asiantuntijoita ei käsitetä niinkään perinteisinä virkakoneiston osina tai byrokraattisina valtion edustajina vaan myös kasvattajina, liikkeenjohtajina sekä terveyden ja taloudellisen vyöhykkeen ammattilaisina. Asiantuntijuus rakentuukin laskennallistamisen, tilivelvollisuuden ja läpinäkyvyyden kielelle. Asiantuntijuutta voidaan tulkita myös tietoon perustuvana hallintana. Asiantuntijuudessa asiat esitetään ”totuutena”. Asiantuntijoiden yhtenä tehtävänä onkin yhdistää yksilölliset ja laajemmat yhteiskunnalliset huolenaiheet tiettyjen etujen saavuttamiseksi. Asiantuntijatieto on myös puolueetonta ja tieteellistä (Miller & Rose 1997, 121). Tähän liittyy poliittisten päämäärien ja etujen ajaminen sekä yksilöiden huolien ilmaiseminen tietyllä ”kielellä” eli ns. elämä itsessään. Se kontrolloikin vapaiden valintojen tekemistä. Yksilön sisäistämä asiantuntijuus on edellytys yhteiskunnalliselle hyväksyttävyydelle. (Rose 1995, 51–55.)

Se miten eli millä tekniikoilla hallitaan, liittyy siihen, miten kansalaisten käyttäytymistä pyritään ohjaamaan ja heidän toimintaansa muokkaamaan sekä kehittämään (Dean 2010; 18, 33, 44). Tekniikat ovatkin keinoja muokata ja ohjata todellisuutta sekä kehityskulkuja kohti halutunlaista lopputulosta (Keskitalo-Foley, Komulainen, Naskali 2010; 19.) Silloin ne ovat diskursiivisia kielenkäytössä ilmeneviä keinoja harjoittaa hallintaa ja vaikuttaa kansalaisten muokkautumiseen tietynlaisiksi toimijoiksi. Keinot voivat myös saada konkreettisen muodon käytäntöinä (Eräranta & Moisander 2006, 22; vrt. Uusitalo 2015, 77). Tekniikat perustuvat tietynlaiseen ajattelu- ja järkeilytapaan eli rationaliteetteihin sekä käyttäytymisen ohjaamiseen rationaliteettien mukaisesti (Kaisto 2010, 60). Hallintaan liittyykin keskeisesti diskursiivisuus ja kansalaisten säätely (Miller & Rose 2010, 49–51.)

Ohjelmallisuudella ja hallinnalla ohjauksena pyritään määräämisen sijaan edistämään yksilöiden tietyyntyyppistä toimintaa (Dean 2010, 44). Kun hallinta käsitetään foucault`laisittain kansalaisten ohjaamisena ja suunnitelmallisena vallankäyttöön kytkeytyvänä toimintana sen ajatellaan muodostuvan erilaisissa valtasuhteissa (Alhanen 2007, 124–129). Subjektin voidaan tällöin käsittää muodostuvan diskursiivisena valtasuhteissa ja käytännöissä. Niissä kansalaisille tarjotaan subjektiaseamia. Subjektilla voidaankin tarkoittaa diskursiivista muotoa, jolloin hallinnalla tavoitellaan erinäisten subjektiuden muotojen sekä toiminnan mahdollistumista. Ne, kuten subjektitkin tuotetaan. (Eräranta & Moisander 2006, 17–32.) Myös Pyykkönen (2010, 130; vrt. Kaisto 2010) puhuu subjekteille hallinnan tekniikoilla rakentuvista tai tuotettavista subjektiuden muodoista.

Ohjaamisessa onkin kyse subjektiuden ja toimintamahdollisuuksien rakentamisesta. Hallinnan diskurssissa tuotetaan subjekti ideaalina. (Uusitalo 2015; 77, 80.) Puhun työssäni subjektin aseman sekä asemoinnin rinnalla tavoiteltavista subjektiuden eli toiminnan muodoista, joihin subjekteja ohjataan erilaisilla tekniikoilla. Viittaa heille mahdollistuvaan toimintaan ajattelutapoineen. Tekniikoilla toteutettavalla hallinnalla eli kansalaisten toiminnan ohjaamisella pyritään tukemaan tietynlaisen ideaalin, tavoitellun kestävän kehityksen kansalaisen rakentumista. Hallinta onkin tulkintani mukaan sekä kansalaisten ja heidän subjektiutensa muokkaamista, että toiminnan ohjaamista

kielenkäytössä ratkaisuina esitettyjen eli representoitujen diskursiivisten sekä materiaalisina muotonsa saavien tekniikoiden kautta. Diskursiivisessa hallintaprosessissa muodostuu ja rakentuu myös kansalaissubjekti ideaalina toimijana.

Käsitän kestävästä kehityksestä ja hyvinvointia käsittelevien suunnitelmien tekemiseen ja kansalaisten diskursiiviseen määrittelyyn sekä hallinnointiin osallistuneet asiantuntijoiksi, joilla on niin sosiaalisten, taloudellisten kuin ekologisten ongelmien esittämiseen oikeuttavaa asiantuntijätietoa. He siis edustavat alansa osaajia ja heidän voidaan katsoa omaavan asiantuntijätietoa sosiaalisiin, taloudellisiin ja ympäristöön liittyviin kysymyksiin ja niitä koskevien asioiden hoitoon.

Valtioneuvoston tekemässä strategiassa tekstin tekemiseen osallistuneita henkilöitä olivat sekä sosiaali-, talous- että ympäristöalan asiantuntijat, jotka työskentelivät ministeriössä ja Suomen valtion viroissa sekä erilaisissa järjestöissä (Valtioneuvoston kanslia 2006, 12–14). Sinisessä kirjassa eli suomalaista yhteiskuntaa koskevassa tulevaisuusselonteossa puolestaan kirjoittajina toimivat Pekka Himasen ohella kansainväliset tutkijat ja tutkimusryhmän jäsenet. Tutkimushankkeen toteutumiseen ovat osallistuneet myös Valtioneuvoston kanslia, Suomen akatemia, Teknologian ja innovaatioiden edistämiskeskus sekä Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra. (Himänen ym. 2012, 9.)

Kansallisista ohjausmekanismeista merkittävä on Valtioneuvoston kanslian alaisuuteen kuuluva toimikunta, joka on koordinoanut kestävästä kehityksestä liittyvää työtä Suomessa (Ympäristöministeriö 2017.) Kansallisia suunnitelmia ja toimintaa ohjaavat omalta osaltaan kansainväliset organisaatiot, kuten YK ja muun muassa Euroopan unioni. Ne tekevät linjauksia ja strategioita, joita muut valtiot pyrkivät noudattamaan soveltamalla ohjeita kunkin valtion oikeaksi katsomilla tavoilla. (mm. Valtioneuvoston kanslia 2006, Rouhinen 2014.) Pohjoismaiden neuvosto ja pääministerit ovat tehneet myös Pohjolan kestävästä kehityksestä strategian, joka määrittää osaltaan kestävästä kehityksestä toimintalinjaa (Valtioneuvoston kanslia 2006, 31).

4.3. Tieto tekniikkana ja kuluttajasubjekti

Tieto esitetään oheisessa lainauksessa ratkaisuksi kestävän kehityksen yhteiskuntaan siirtymisessä:

”Viime vuosina kestävää kehitystä koskevassa yhteiskuntapoliittisessa tutkimuksessa ja keskustelussa on noussut esille mm. lähestymistapa, jonka mukaan siirtyminen kestävän kehityksen yhteiskuntaan edellyttää uusia innovatiivisia ratkaisuja samaan aikaan kun tarvitaan menettelytapa- ja käyttäytymismuutoksia. Kun esimerkiksi teknologiassa, taloudessa, instituutioissa, ekologiassa, kulttuurissa, kasvatuksessa ja koulutuksessa, elämäntavoissa ja uskomuksissa tapahtuu toisiaan vahvistavia, samansuuntaisia muutoksia, syntyy myönteinen toiminnan kehä. Siirtyminen kestävän kehityksen yhteiskuntaan edellyttää aina myös luotettavaa tietoa yhteiskunnassa tapahtuvista muutoksista ja pääsyä tällaisen tiedon lähteille.”
(Valtioneuvoston kanslia 2006, 32.)

Yksilölähtöisistä tiedoista ja kyvyistä etsitään ratkaisua koko yhteiskunnan kehittämiseen sekä kestävyuden saavuttamiseen. Harkinnan ja kansalaisille tarjolla sekä saavutettavissa olevan tiedon sekä asiakirjoissa tuotetun informaation välityksellä pyritään kontrolloimaan yksilön käyttäytymistä ja ohjaamaan sitä tiettyyn suuntaan.

Ongelmien eli esimerkiksi ympäristöhaittojen syyksi mainitaankin aineistossa kansalaisten käyttäytymisen osalta kulutustottumukset, joihin etsitään ratkaisua kyseisestä tiedosta tai ympäristötietoisuudesta:

”Ympäristöhaittojen taustalla ovat yhä enenevässä määrin kestäättömät kulutustottumukset: monilla alueilla lisääntyvä kulutus näyttää syövän ympäristötekniikan avulla saavutetut parannukset ympäristössä. Väestön ympäristötietoisuus lisääntyy kuitenkin jatkuvasti, ja kansalaisten hyvälle

elinympäristölle asettamat vaatimukset kasvavat niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Samalla tutkimuksissa on kuitenkin huomattu, ettei ympäristömyönteinen asenneilmapiiri välttämättä siirry suoraan ihmisten toimintaan, eivätkä ihmiset helposti muuta kulutustottumuksiaan.”
(Valtioneuvoston kanslia 2006, 65.)

Varsinaisiksi globaaleiksi eli maailmanlaajuisten ympäristöongelmien syiksi esitetään yleisesti kansalaisten toimintatavat sekä käyttäytyminen (Åkerman 2014, 17–18). Kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttamisen kannalta ratkaisuina ja keinoina ongelmiin korostuvat aineistossa esimerkiksi vastuullinen kuluttaminen ja eettisempi kulutuskulttuuri. Aineistossa mainitaan, että tottumuksia pyritään muuttamaan kestävämpään suuntaan esimerkiksi tiedon avulla. Tämän yhteydessä tuodaan esille ympäristömyönteiset asenteet. Niitä korostetaan aineistossa yksilöiden toiminnasta puhuttaessa.

Tietoa tarjoamalla, kuten valistamalla ja koulutuksen avulla kuluttajien asenteita pyritään ohjaamaan tiettyyn suuntaan. Esimerkiksi ympäristöpolitiikkaan liittyen voidaan puhua informaatio-ohjauksesta. Tieto toimii pehmeämpänä ja hienovaraisempana ohjausvälineenä. Sen käyttäjiä ja tarjoajia voivat olla yhtä lailla valtio kuin markkinat ja erilaiset järjestöihin sekä kansalaisyhteiskunnan toimintaan kytkeytyvät tahot. (Jokinen 2001, 88.) Kansalaisia ohjataan poliittisissa lausunnoissa sekä ohjeissa ympäristövastuullisuuden esimerkiksi liikkumiseen, elämiseen, asumiseen sekä syömiseen liittyvillä neuvoilla (Åkerman 2014, 17.) Aineistossa kuvatussa oppimisyhteiskunnassa korostuvatkin tiedonhankinta ja -käsittelytaidot, joita yritetään edistää panostamalla kansalaisten mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan elämäänsä ja kehittää itseään niin, että he pystyvät vastaamaan monipuolisiin haasteisiin ja riskeihin kattavasti yhteiskuntaa tai muuta maailmaa kuormittamatta.

Miller ja Rose (1997, 121) ovat kuvanneet asiantuntijatiedon vaikutusta elämänhallintaan ja valinnanvapauteen. Heidän mukaansa liberaalis-demokraattisiin hallintaohjelmiin sisältyy ajatus vapauden ja velvollisuuden sekä välttämättömän välisestä yhteydestä. Yksilöt ovat siten vastuussa oikeanlaisista valinnoista ja velvollisia toimimaan tieteellisen sekä

objektiivisen tiedon ja asiantuntijoiden määrittelemien ohjeiden mukaan. Kansalaisuus ei siis hallinnan analytiikassa ole vastuista ja velvollisuuksista tyhjää “vapauden vyöhykettä” vaan niin sanottua valintojen sekä mahdollisuuksien oikeaoppista tekemistä.

Tehdäkseen kestäväen kehityksen mukaiselle elämäntavalle oikeanlaisia ratkaisuja kansalaisten esitetään aineistossa tarvitsevan tietoa muun muassa sosiaalista, taloudellista ja ekologista aluetta koskevista asioista ja siitä, kuinka heidän tulee toimia täyttääkseen hyvälle kansalaiselle asetetut velvollisuudet. Tiedon rooli ihmisten ohjaamisessa sekä ohjelmien tavoitteisiin pääsemisessä perustuu muun muassa sen tehokkaaseen hyödyntämiseen ihmisten suostuttelussa, jolloin siitä tulee tekniikka. Motivaatioon vaikutetaan siten tiedon tarjonnan kautta eikä niinkään tarkkoja sääntöjä asettamalla kun kyseessä on markkinoitunut maailma. (Palola 2009, 172.)

Tieto toimii uusliberalistisessa rationaliteetissa hallinnan tekniikkana, jolla pyritään tuottamaan tietynlaisia kansalaisia. Tai paremminkin pyritään saamaan kansalaiset käsittämään itsensä aktiivisina ”tiedollisina” subjekteina, kuten alla olevassa lainauksessa on mainittu:

“Kolmas tarvittava jättiläisaskel on siirtymä ihmisten käsittelemisestä hyvinvointivaltion objekteina siihen, että heidät nähdään hyvinvointiyhteiskunnan subjekteina. Tämä on toisin ilmaisten siirtymä teollisen ajan järjestelmäkeskeisestä hyvinvointivaltiosta informaatioajan ihmiskeskeiseen hyvinvointiyhteiskuntaan.” (Himanen ym. 2012, 37–38.)

Aineistossa esitetyt määrittelyt ja tavoitteenasettelut kansalaisten toiminnasta sekä käsittämisestä aktiivisina subjekteina voidaan tulkita kertovan siitä, kuinka hyvinvointiyhteiskunnan ”kestävien” subjektien odotetaan suhtautuvan omaan toimintaansa asiantuntijamaisesti ja omaksuvan tiedostavan sekä itsetietoisien suhtautumisen ja asenteen käyttäytymiseensä. Alla oleva Millerin ja Rosen (2010, 308) *Miten meitä hallitaan* -kirjassa esittämä kuvaus tiivistää myös osuvasti ajankohtaiset ”itsetietoisille” kansalaisille myös aineiston suunnitelmissa asetetut odotukset:

”Yksilöistä on määrä tulla itsensä asiantuntijoita, heidän on määrä omaksua valistunut ja tietoinen itsehoidollinen suhde ruumiiseensa, mieleensä, käyttäytymismuotoihinsa ja perheenjäsentensä käyttäytymiseen” (Miller & Rose 2010, 308).

Tietoa hyödynnetään aineistossa tekniikkana kansalaisten vastuullistamisessa ja asiantuntijamaisen itse suhteen luomisessa. Teoriaohjautuvan aineiston tulkinnan perusteella voidaan havaita, että kansalainen tuotetaan siten aineistossa ideaalina ympäristö- sekä terveystietoisia valintoja tekevänä kuluttajana ja oman taloudellisen elämänsä sekä toimintansa ”eettisenä” asiantuntijana. Tässä yhteydessä on hyvä huomioida, että kulutuksesta ja kuluttajasta puhuttaessa viitataan kansallisessa suunnitelmissa myös muuhunkin kuin pelkästään tavaroiden ostamiseen tai aineellisten mielitekojen tyydyttämiseen. Tällä viitataan yksilölle asetettuun tavoitteeseen aktivoitua ja tavoitella vastuullista kuluttajuutta paitsi materiaan liittyen niin aineettomien palvelujen, tiedon, inhimillisen pääoman kuin tietynlaisen asenteen muodostamiseen itseensä ja toimintoihinsa. Prosessissa korostuvat niin yksilölliset, asiantuntijamaiset kuin aktiiviset, rationaaliset valinnat ja niiden mukainen subjektiivisuus yksilöltä vaadittavana elämänasenteena.

Eräranta ja Moisander (2006, 26–28) kirjoittavat, että kestävästä kehityksestä käsitteleville teksteille tyypillistä on se, että niissä kansalaisten valinnat määrittyvät etenkin yksilöllisinä, moraalisinä tekoina. Valintoja ohjataan ja tietynlaiset ratkaisut käsitetään sallittuina. Vihreän kuluttajan konstruoiminen vastuulliseksi ja moraaliseksi toimijaksi onkin yleistynyt (Moisander 2004, 291). Kestävän kuluttajan oletetaan toimivan eettisesti sekä hyveellisesti huomioiden toiminnassaan niin kulutusvalintojensa kuin -tottumustensa vaikutukset seuraaviin sukupolviin. Kuten aineistossa sanotaan, ympäristövastuu on myös yhteinen asia, jolloin se edellyttää toimintaa jokaiselta ihmiseltä. Luonnon ja ympäristön kestävyys asettaa rajat toiminnalle maailmanlaajuisesti, jolloin luonto määritellään asiana, joka vaatii huomiota. Tekstissä tärkeiksi asioiksi mainitaan muun muassa luonnonvarojen kestävä käyttö, ilmastonmuutokseen vaikuttaminen sekä ekotehokkuus. Alla on kuvattu vastuullisuuden vaatimusta ympäristöön liittyen:

”Yhteiskunta luo yhtäläiset mahdollisuudet aktiivisten kansalaisten omatoimisuudelle, oman elämän hallinnalle ja vastuulliselle toiminnalle yhteiskunnassa ja paikallisyhteisöissä. Aktiivinen kansalainen kantaa vastuuta myös globaalista hyvinvoinnista ja ympäristöstä.”
(Valtioneuvoston kanslia 2006, 87.)

Aineistossa on havaittavissa pyrkimys tuottaa kansalaisille varsinkin kuluttajan roolissa vastuullista ja aktiivista subjektiutta sekä ympäristöasiat huomioivaa toimijuutta. Tavoiteltavaan toimintaan liitetään vastuullisuus sekä paikallisessa yhteisössä että laajemmin yhteiskunnassa. Myös vastuunkanto globaalista hyvinvoinnista ja ympäristöstä esitetään aktiiviseen kansalaisuuteen kuuluvaksi. Kansalaisuus laajenee kansallisvaltion toimijuudesta kohti Euroopan unionin ja globaalin, maailmanlaajuisen yhteisön jäsenyyttä. (Valtioneuvoston kanslia 2006; 99, 114, 119.) Ideaali kansalainen asemoidaan siten osaksi eritasoisia yhteisöjä. Kansalainen tuotetaan siten kestäväksi ja vastuulliseksi, moraaliseksi toimijaksi sekä kansalaisena osana eri yhteisöjä.

4.3.1 Markkinointi, mainonta, media sekä tutkimukset ja teknologia

Markkinoinnin avulla toteutetaan informaation tarjontaan perustuvaa vaikuttamista ja ohjaamista (Jokinen 2001, 88). Kansallisessa kestävästä kehityksen strategiassa (2006, 66) mainontaa ja mediaa hyödyntämällä tavoitellaan kouluissa yksilöiden medialukutaitojen kehittämistä. Hallinnan näkökulmasta tarkasteltuna kykyihin, kuten medialukutaitoihin vaikuttaminen on itsehallintaan sekä omaehtoiseen reflektioon sekä toimintaan ohjaamista. (Uusitalo 2015; 23, 25.) Aineistossa medialukutaidot mainitaan ainoastaan kerran ja sen yhteyttä kansalaiseen ei määritellä tarkemmin. Tietoon ja koulutukseen liittyvänä sen voidaan tulkita kytkeytyvän omaehtoiseen arviointikykyjen kehittämiseen ja itsehallintoihin.

Sekä mainonnan, että median roolin kuvataan aineistossa olevan merkittävä myös tottumusten ja kulutustarpeiden muodostamisen kannalta. Ne määritellään keinoiksi ja

ratkaisuiksi kulutustottumusten edistämiseksi. (Valtioneuvoston kanslia 2006, 66.) Mainonnalla onkin pyritty vaikuttamaan yksilöiden tarpeisiin ja haluihin suuntaamalla niitä tietynlaiseen toimintaan. Ekologisesti kestävä kehitys on tavoiteltu kuluttajasubjektien tarpeisiin ja sitä kautta myös valintoihin vaikuttamalla. (Eräranta & Moisander 2006; 18, 22.) Aineistossa kestävä kehityksen kannalta ongelmallisiksi esitettyihin yksilöiden kulutustottumuksiin esitetään ratkaisuksi muun muassa mainontaa ja mediaa. Ne voidaan tulkita käytännön tietoon perustuviksi tekniikoiksi, joilla pyritään ohjaamaan esimerkiksi yksilöiden kulutustottumuksia vastuullisemmiksi sekä kestävämmiksi. Mainonnan ja median avulla ideaali kansalainen tuotetaan vastuulliseksi ja kestäväksi kuluttajasubjektiksi.

Informaatio-ohjauksen keinovalikoimaan kuuluu myös ympäristöasioihin liittyvä tutkimustoiminta (Jokinen 2001, 88). Tutkimusten kautta kuvataan tuotettavan tietoa ja mahdollistetaan tietopohja esimerkiksi kestävien valintojen tekemiseksi. Lisäksi kansalaisia pyritään osallistamaan ja saamaan mukaan tutkimusprosessiin tiedon vaikuttavuuden edistämiseksi. (Valtioneuvoston kanslia 2006, 126.) Tutkimus- ja kehitystoiminta esitetään innovaatioiden mahdollistajiksi ja keinoksi, jolla subjekti asemoidaan hyvinvoivaksi osaajaksi. Se kuvataan myös yhtenä tekijänä itsensä toteuttamisessa ja kykenemisessä vapaaseen toimintaan. Sen mainitaan toteutuvan taloudellisessa yhteydessä esimerkiksi yrittäjyytenä tai innovaatioiden tekemisenä. Tiedon mainitaan olevan yksi keskeinen tuotannon tekijä. Sitä tukevat ratkaisut ja innovaatiotoiminta, joka voidaan saavuttaa tutkimuksen kautta tukevat osaltaan myös taloudellista kestävyttä ja tuottavuutta. Tutkimustoiminta ja hyvinvoivat osaajat mahdollistavat Sinisen kirjassa ongelmalliseksi esitetyn taloudellisen kestävyysvajeen parantamisen ja kestävä hyvinvoinnin saavuttamisen. (Himanen ym. 201; 89, 94, 122.)

Subjektin ohjaaminen tutkimuksen avulla innovaatioiden tekijäksi tai yritteliääksi toimijaksi voidaan tulkita pyrkimykseksi yritteliään ja tuottavan työmarkkinakansalaisen rakentamisessa.

4.3.2 Elinikäinen oppiminen sekä koulutus

Erityisiksi haasteiksi ja kyseisenä ajankohtana vallitseviksi ongelmiksi on Sinisessä kirjassa mainittu hyvinvointiyhteiskunnan taloudellinen tilanne ja rahoitusvaje eli taloudellinen kestävyys ja kehitys. Tähän on liitetty muun muassa osaamisen ja osaajien merkitys korkean tulotason, hyvinvointiyhteiskunnan turvaamisen ja kansallisen kilpailukyvyn kannalta. Inhimillistä osaamista sekä oppimista oppimista tarjotaan ratkaisuksi kestävään kasvuun sekä hyvinvointiin, kuten seuraavasta lainauksesta ilmenee:

”Suomen taloudellinen menestys ja hyvinvointi perustuvat jatkossakin korkeaan osaamiseen ja koko väestön tasavertaisista koulutusmahdollisuuksista huolehtimiseen. Koulutuksen haasteena on siirtyminen tiedon opettamisesta yhä enemmän myös taitojen oppimiseen ja uuden tiedon ja innovaatioiden synnyttämiseen sekä ratkaisujen etsimiseen. Erityisesti kiinnitetään huomiota siihen, että koulutuksen rakenne vastaa kysyntää tulevana vuosikymmeninä. Samalla on kehitettävä työssä olevien elinikäistä oppimista.”(Valtioneuvoston kanslia 2006, 23.)

Uuden kontrollin ja yhteiskuntapolitiikan aikakaudella hallinta on myös elämänpolitiikkaa. Se on subjektien ohjaamista ja kannustamista oma-aloitteisina ja itsenäisinä toimijoina. Yksilöiden on sitouduttava jatkuvaan oppimis- ja kehittämisprosessiin sopeutuakseen vallitsevaan ympäristöön. (Vähämäki 2015; 37–39, 53–55.) Yksilöllisiä kykyjä, kuten valmiuksia, taitoja ja näkemyksiä pyritään kehittämään koulutuksen ja oppimisen välityksellä:

”Kestävää kehitystä edistävä kasvatus ja koulutus tähtäävät kestäväen elämäntavan omaksumiseen tarvittavien tietojen, taitojen, valmiuksien ja näkemysten kehittämiseen ja tulevaisuuden rakentamiseen kestävyiden

perusedellytykset ymmärtävien kansalaisten voimin”. (Valtioneuvoston kanslia 2006, 122.)

Elinikäiseen oppimiseen perustuva koulutus ja oppiminen ovat keinoja, joilla kestävän kehityksen toteutumisen kannalta ongelmallisiin elämäntapoihin pyritään vastaamaan (Valtioneuvoston kanslia 2006, 119–122.) Elinikäisestä oppimisesta on etsitty vastausta ja sitä on esitetty ratkaisuksi yksilöllisten sekä yhteiskunnallisten riskienhallinnan haasteeseen jälkitekollisen informaatioyhteiskunnan aikana. Se voidaankin nähdä kyseisessä yhteydessä riskien hallinnan välineenä. Tähän liittyy myös puhe esimerkiksi aikuisten koulutuksesta ja oppimistaidoista elinikäisinä, tulevaisuussuuntautuneina ja aktiivisuutena. (Rinne & Vanttaja 1999; Vanttasen & Järvisen 2006; 27, 39 mukaan.) Aktiivisuus työmarkkinakansalaisena on liitetty erityisesti riskien hallintaan (Saastamoinen 2010, 240).

Sisäisen yrittäjän ominaisuudet ovat olennaisia myös tietokykykapitalismissa, jossa kansalaisten oppimiskykyjä hyödynnetään ja ihmistä kontrolloidaan. Puhe välttämättömyyksistä on osa tätä uusliberalistista hallintaa sopeutumiskykyjen välityksellä. Kyky olla olematta, tekemättä mitään, korvataan tiedon ja oppimisen uusliberaaliin, kapitalistiseen voimaan luottavassa yhteiskunnassa jatkuvalla kyvyllä vastata muuttuviin haasteisiin, tuottamalla yrittäjäsubjekteja, jotka ylläpitävät joustavaa oppimiskykyä ja siihen vaadittavia taitoja. Kuvatunlaisessa yhteiskunnassa sisäisen yrittäjän koko elämä on varustettu joustavalla, vaatimuksiin mukautuvalla yrittäjämäisellä asenteella ja jatkuvalla kyvyllä vastata muuttuviin haasteisiin. (Harni 2015, 112–115.)

Myös aineistossa tavoitteena olevan kestävän kehityksen kansalaisen tulisi aineiston tekstien mukaan olla yrittäjämäisillä taidoilla varustettu. Hänelle tarjotaan aineiston diskurssianalyttisen tarkastelun perusteella kyseisten ominaisuuksien määrittelyn avulla hyvän kansalaisen subjektiutta. Hyvän kansalaisen normiksi ja yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi määrittyykin yrittäjämäisyys. Aktiivinen ja toimelias kansalainen on ihanne. Aktiivisuus ja velvollisuudet sekä niihin liittyvät diskurssit ovat yhteydessä kansalaisen määrittelyyn itsen yrittäjyyden tavoittelussa. Ideaalikansalainen onkin muun muassa

yritteliäs, aktiivinen, luova ja riskejä ottava. Sen rinnalla perinteistä palkkatyöläisyyteen kuuluvaa passiivisuutta ja kuuliaisuutta vieroksutaan. Ongelmaksi käsitetään tällöin passiivisuus esimerkiksi kansalaisena ja työntekijänä. (Lahikainen & Harni 2016, 29–33.)

Myös Saastamoisen (2006, 53) mukaan aktiivisuus määrittyy kansalaisuudelle asetettuna tavoitteena ja hyveenä kun taas toimettomuus on tuomittavaa. Tavoitteena onkin kansalaisen asemoiminen aktiivisen toimijan sekä asioihin vaikuttavan subjektin rooliin passiivisen objektin ja vastaanottajan sijaan. Muutoskykyisyys edellyttää minän alituista muokkaamisvalmiutta myös identiteetin suhteen. Myös koulutuksella on siten havaittavissa välineellinen rooli minän muokkaamiseen liittyen. Identiteettipääoman ja yksilöllisten valmiuksien jatkuva kehittäminen onkin tärkeää. (Vanttaja & Järvinen 2006, 38–39.)

Myös Sinisessä kirjassa (Himanen 2012, 73) mainitut tieto ja osaaminen esittäminen ratkaisuina tuottavuuden sekä hyvinvoinnin kehittämiseen. Osaaminen ja oppiminen voidaan tulkita tekniikoiksi subjektin asemoimisessa kykyjään ja itseään jatkuvasti kehittävänä toimijana. Itsen muokkaaminen kytkeytyykin vaatimukseen jatkuvasta oman toiminnan ja taitojen kehittämisestä. Se on siten elinikäinen kansalaiselta vaadittava projekti, joka on mahdollista saavuttaa oppimisen avulla. (Rose 1999, 161; Edwardsin 2008, 29 mukaan.)

Elinikäisen oppimisen teknologiassa kansalaisista muokataan aktiivisia, oppivia kansalaisia ja riskejä hallitsevia kansalaisia. Oppivien kansalaisten rakentumista hyödynnetään muun muassa taloudellisen vaurauden tavoittelussa. (Fejes & Nicoll 2008, 13.) Yksilön tulisikin hallita itseään etenkin kykyjään hyödyntävänä ja tuottavana subjektina (Edwards 2008, 28). Poliittisessa vallankäytössä ruumista on käsitelty työvoimana ja tuottavana (Foucault 2001, 39–40). Tähän kansalaisen hallintaan työntekijänä ja tuottavana pyritäänkin aineistossa esimerkiksi oppimisen tekniikan avulla. Aktivointi ja aloitteelliseen toimintaan kasvattaminen ovat nousseet keskiöön, kun halutaan saada aikaan tuloksia. Tavoitteena uusliberaalissa hallinnassa on oma-aloitteinen ja yritteliäs markkinatoimija. (Kantola 2002, 152.)

Millerin ja Rosen (2010; 143–145, 279–281) havaintojen ja aineiston määrittelyjen pohjalta on tulkittavissa, että kansalaisuuden hallintaan liittyy tietynlaisen suhteen muodostaminen subjektiin itseensä. Kansalaista hallitaan itsellisenä, merkityksellistä toimintaa tavoittelevana, aktiivisena ja yritteliäänä toimijana. Hallinnan etiikan näkökulmasta yksilön tulisi sisäistää hänelle osoitetut vaatimukset ja tarjolla oleva asiantuntijatieto sekä riskienarviointi osaksi omaa identiteettiään, persoonaansa, halujaan sekä käyttäytymistään. Elämä ”yrityksellistetään” ja yksilöiden pitää kyetä tekemään aktiivisia valintoja sekä investointeja ja huolehtimaan itsestään subjekteina. Heidän tulee ajatella eri elämän osa-alueilla tekemiään asioita sijoituksina. Yhteisöihin ja mukana olevien piiriin kuulumisen vaatimuksena on kyseisten toimintamallien mukainen käyttäytyminen. Hänestä pyritään tuottamaan aineistossa yrittäjämäinen kansalainen. Tekstien asiantuntevassa puheessa luotu ideaalikansalaisuuden ihanne asettaa tavalliselle yksilölle toisaalta mahdollisuuksia pyrkiä kohti tavoitteellista itsekuria ja tavoitteita valmiiden ratkaisujen sijaan toimimalla yritteliäästi.

4.3.3 Taloudelliset ohjauskeinot

Valtioneuvoston strategiassa (2006, 26) mainitaan, että taloudellisten ohjauskeinojen avulla yksilöiden elämäntapoja ja kulutustottumuksia voidaan kehittää kestävämpään suuntaan. Jokisen (2001, 88–89) mukaan ympäristöpolitiikassa taloudellisiin ohjauskeinoihin kuuluvat esimerkiksi verot ja tuet ynnä muut rahan kautta tapahtuvat vaikuttamispyrkimykset. Myös aineistossa kansalaisten toimintaa pyritään ohjaamaan taloudellisilla ohjauskeinoilla, joista mainitaan esimerkiksi pantit, verotus ja erilaiset tuet (Valtioneuvoston kanslia 2006, 66).

4.4 Arviointi tekniikkana ja asiantuntijamainen kansalainen

Aineistossa oman toiminnan arviointi ja seuraaminen esitetään askelina kohti elinikäisesti kontrolloitua sekä itsenäisesti säädelyä toimintaa:

”Harjaantuminen kestävien arkikäytäntöjen ja kulutustottumusten kehittämiseen päiväkodeissa, kouluissa ja oppilaitoksissa luo hyvän perustan elinikäiselle kulutustottumusten arvioinnille. Arkitoimintojen kestävyyttä edistetään määrätietoisesti kestävä kehityksen ohjelmilla ja laatujärjestelmillä.” (Valtioneuvoston kanslia 2006, 67.)

Kansallisessa ohjelmassa todetaan, että kestävä kehitys tuloksellisuus ja toimivuus pitää varmistaa arviointikäytäntöjen sekä ohjelmien välityksellä. Yhteiskunnallinen hallinta muodostuu riskien ja niiden hallintaa tukevien ohjelmien kehittämiseksi, jolloin tarvitaan myös arviointia vastaavien toimintamallien tehokkuuden osoittamiseksi. Taloudellista, ekologista ja sosiaalista hyvinvointia sekä niiden hallintaa edistetään kestävä kehityksen ohjelmien ja strategioiden kautta.

Lausunnossa kiinnitetään huomiota muun muassa kulutustottumuksiin. Siinä esitetään kannanotto kulutustapojen kehittämisestä. Tottumukset siis määrittyvät puutteellisiksi, ja ratkaisuksi ehdotetaan itsenäistä arviointia sekä tietoista harkintaa. Strategioiden perusteella ratkaisevaa ei vaikuta olevan niinkään vaihtoehtojen tai tarjolla olevien välineiden puute vaan yksilöiden kyvyt ja halu arvioida eri vaihtoehtoja. Yksittäisten kansalaisten oletetaan tarkastelevan omaa kehoaan, toimintaansa ja tapojaan asiantuntijan silmin, jolloin hallinnan kohteena oleva yksilö on paljon enemmän kuin ulkoapäin ohjattu kohde. Hän on aktiivinen kansalainen. (Miller & Rose 2010; 128, 308.) Aktiivisen kansalaisen käsite onkin vahvana läsnä hallinnallisissa diskursseissa. Uusliberalistiselle aikakaudelle on ominaista se, että kansalaisiin kohdistetaan myös epäsuoria yksilöllistäviä hallintamenetelmiä, jotka muokkaavat jokaisesta henkilöstä itsestään eräänlaisen harkitsevan riskianalyytikon. Riskit ovat aina läsnä muodostaen päättymättömän kehän, jolloin myös niiltä varautumiseen tarvitaan jatkuvaa itsekontrollia ja yritteliäisyyttä. (Lupton 1999, 87–91.) Yksilöiden tulee huolehtia omasta pärjäämisestään ja kyvystään kilpailla eli heiltä odotetaan uudenlaista subjektiviteettia. Samaan aikaan suoriutumista arvioidaan ja he joutuvat tarkkailtavan sekä tilivelvollisen asemaan. (Julkunen 2004, 260.)

Aineistossa voidaan siis havaita pyrkimys tuottaa kansalaisille arvioinnin avulla aktiivista ja vastuullista, tottumuksiaan arvioivaa subjektiutta. Tekstissä kansalainen asemoidaan ja häntä kannustetaan toimimaan kulutustaan ja käyttäytymistään rationaalisesti arvioivana sekä ohjaavana toimijana eli oman toimintansa aktiivisena subjektina. Arviointi voidaan tulkita tekniikaksi, jolla yksilöitä ohjataan kohti oman toimintansa aktiivista reflektointia.

4.4.1 Tilastot, mittarit ja indikaattorit

Kantola (2010, 115) kirjoittaa mittareista hallinnan tekniikoina, joita subjektien oletetaan hyödyntävän itse arvioinnin sekä toiminnan parantamisessa. Tilastot, mittarit sekä esitetyt luvut ja laskelmat voidaankin tulkita toiminnan ohjaamisen tekniikoiksi ja osaksi arvioinnin tekniikoita. Niillä pyritään tuottamaan arviointiin pohjautuen toimintaansa arvioivia sekä kehittäviä ja reflektioivia kestäviä kuluttajakansalaisia.

Lukujen ja laskennan kerääminen, kirjaaminen sekä hyödyntäminen tekevät yksilöiden toiminnan näkyväksi ja verrattavissa olevaksi. Kyse on toiminnan kehittämisestä arvioinnin kautta ja sen osoittamisesta, miten asioiden pitäisi olla. (Miller & Rose 2010, 97–101.) Teksteissä arviointi näkyy konkreettisesti muun muassa erilaisina tilastoina, lukuina ja indikaattoreina, joita vertaillaan ja esitetään vahvistuksena toimenpiteille.

Sinisessä kirjassa puhutaan kestävyysvajeesta ja kilpailukyvyistä, joita perustellaan erilaisia laskelmia sekä tilastoja esittämällä. Valtioneuvoston asiakirjassa puolestaan esitetään terveyteen ja keskimääräisiin arvioihin perustuvia tilastoja. Myös ekologisen jalanjäljen mittarit ja mittatikut ovat osa kestävä kehityksen mukaisen toiminnan arviointia ja asianmukaisen toiminnan toteutusta. Niitä kuvataan havainnollisiksi työkaluiksi. Merkintöjen ja mittareiden hyödyntämisellä voidaan tulkita tavoiteltavan havainnollistavan tiedon tarjoamista arvioinnin suorittamisen perustaksi.

4.5 Vastuullistamisen tekniikat

Näkökulma kestävän kehityksen eli hyvinvoinnin, talouden ja ekologisuuden yhdistelmämallin kehittämiseen on myös yksilölähtöinen laajan hyvinvointiyhteiskunnan rakenteellisen uudistuksen ohella. Ongelmiksi esitetään ihmisten käyttäytyminen ja ominaisuudet, joihin vaikuttaminen sekä ohjaaminen myös kuvataan ratkaisuiksi. Kun hallinta käsitetään kansalaisten ohjaamisena diskursiivisten tekniikoiden avulla, sen voidaan tulkita esiintyvän aineistossa kansalaisten vastuullistamisena. Ongelmaksi ja epäkohdaksi kuvataan yksilöiden vastuuttomuus tai vastuullisuuden puute.

Vastuita ja vastuullisuutta esitetään aineistossa ratkaisuinä kestävän kehityksen toteuttamiseksi ja tavoitteiden saavuttamiseksi. Kansalaisuutta määriteltäessä vastuullistamisessa korostetaan erityisesti velvollisuuksia (Saastamoinen 2010, 248). Tulkitsen aineistossa esiintyvän yksilöiden velvollisuuksien ja vastuiden korostamisen sekä kuvaamisen diskursiiviseksi keinoksi ideaalien kansalaisten tuottamisessa. Tulkintani mukaan vastuullistamisen avulla ohjataan subjekteja asemiin ja kohti tavoiteltua kansalaissubjektiutta.

Tarkastelemissani teksteissä painotetaan ennaltaehkäisevän terveyspolitiikan merkitystä, jolloin korostuvat terveelliset elämäntavat sairauksien ehkäisyssä sekä kansalaisten omavastuu terveytensä ylläpidossa. Terveellisiin elämäntapoihin on molemmissa suunnitelmissa kiinnitetty huomiota laajassa mittakaavassa, siten että kaikkien vauvasta vaariin odotetaan olevan halukkaita panostamaan omaan ja muiden hyvinvointiin. Myös kansalaisten psyykkiseen ja fyysiseen toimintaan, ikääntymiseen sekä elämäntapoihin liittyvät asiat koetaan tekstissä muutosta vaativina kehityskohteina. Sinisessä kirjassa sanotaankin seuraavasti terveyteen ja elämäntapoihin liittyen:

”Terveyttään ei voi ulkoistaa vain itsensä ulkopuolelle yhteiskunnan tehtäväksi vaan ihmisen tulee kantaa myös itse siitä vastuuta, esimerkiksi fyysisistä elämäntavoistaan” (Himanen ym. 2012, 38–39).

Hyvinvoinnillinen kestävyys ja ratkaisut esitettyihin ongelmiin rinnastetaan tulevaisuusselonteossa elämäntapoihin ja sitä kautta yksilöllisiin tekijöihin. Helen ja Jauho (2003; 13, 31–32) ovat käsitelleet terveystieteiden käsitettä kansakuntaan kuulumisen ja oikeuksien kautta sekä havainneet muutoksen kansalaisuusnäkökulmasta. Kansalaisuutta on määritelty monissa teksteissä rationaalisen laskelmoinnin kautta, jossa panostetaan omaan terveyteen, mutta kansalaisen terveys ei ole tärkeää vain kansalaisvelvollisuutena tai henkilökohtaisena hyvinvointina. Oikeutta terveydenhoitoon voidaan kyseisessä tapauksessa tarkastella suhteessa yksilön vastuuseen oman terveytensä ylläpidossa.

Hallinta etenkin biopolitiittisena väestöön kohdistuvana ilmenee sanastona ja puheena vastuullisuudesta ja aktiivisuudesta sekä vaikuttamisesta oman terveyden edistämiseksi (mm. Selin 2010). Alla olevassa sitaatissa on kuvattu terveyden ja vastuullisuuden välistä yhteyttä:

”Julkisissa terveyspalveluissa panostetaan ennaltaehkäisevään terveyspolitiikkaan. Yhteiskunta luo mahdollisuudet terveyden omaehtoiseen ylläpitämiseen, ja tavoitteena on, että ihmisten oma vastuu ja kiinnostus terveytensä ylläpitämiseen kasvaa. Jatkossa tulisikin selvittää laajasti, miten eri yhteiskuntapolitiikan keinoin voitaisiin toimeenpanna terveyttä edistäviä uudistuksia. Terveellisten elintapojen edistämistä tukee niiden valinnan helppous.” (Valtioneuvoston kanslia 2006, 96.)

Omaehtoista terveyden ylläpitoa ja elämäntapojen hallintaa kontrolloidaan biopolitiikan keinoin. Terveys on alettu käsittää Euroopan unionin terveyspolitiikan osastojen ja komission näkemyksissä positiivisena hyötynä, jolloin terveyttä käsitteellistetään yhteiskunnallisena asiana ja toisinpäin. (Palola 2009; 159, 161.) Vastuullisuus ja velvollisuus itseä sekä toisia kohtaan edellyttää huomion kiinnittämistä oman toiminnan tarkasteluun. Kansalaisten tulisi siis nähdä itsensä Sinisen kirjan mukaan pikemminkin subjekteina eli aktiivisina toimijoina

kuin objekteina eli passiivisina toiminnan kohteina. Saman sanaston käyttö toistuu niin kansallisessa kestävästä kehityksen strategiassa kuin Sinisessä kirjassakin.

Ajankohtaisen terveyteen liittyvän hallinnan kannalta on olennaista, että yksittäisten kansalaisten elämä itsessään on huomion keskipisteenä. Onkin kyse elämän hallinnasta. Oikeudet ja vastuut liitetään näkökulmassa elämään ylipäätään. Kansalaistaminen ja eriarvoistaminen kytkeytyvät yhteen ja niiden nimissä määritellään myös kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia terveydenhoitoon sekä sen järjestelmiin liittyen. Riskien ehkäisy ja kontrollointi sekä siihen liittyvät tekijät ovat nousseet esiin nykyisessä terveystaloudessa ja kansalaisuuden hallinnassa. (Helen & Jauho 2003, 27–32.)

Yksilöllisen ja yksilöllistyneen riskienhallinnan tuloksena on myös vastuullisen subjektin muodostuminen. Hän työstää ja hyödyntää terveyteen sekä sitä tukeviin elämäntyyliin ja riskeihin liittyvää tarjolla olevaa tietoa. Epäterveellisten elämäntapojen mukainen toiminta voidaan käsittää jopa moraalittomaksi toiminnaksi. Vastuullisuuden ohella riskienhallinnan on oltava osa yksittäisten ihmisten arkea. Tämä ilmenee seuraavassa kohdassa:

”Yhteiskunnalla on vastuu peruspalveluiden ja perusturvan järjestämisestä. Sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmien tulee jatkossakin kattaa kansalaisen koko elämänkaari, oltava sosiaalisesti oikeudenmukaisia ja taloudellisesti kestäviä. Sosiaaliturvajärjestelmien tulee kannustaa työntekoon ja mahdollistaa sopeutuminen muuttuviin olosuhteisiin sekä tukea yksilöllisiä ratkaisuja ja omaehtoista varautumista tuleviin tarpeisiin.” (Valtioneuvoston kanslia 2006, 87.)

4.5.1 Sopimukset ja suunnitelmat tekniikoina

Suunnitelmat ja sopimukset esitetään ratkaisuin kansalaisten ”vastuuttomuuteen”. Hyvinvoinnin ja tuottavuuden parantamiseen esitetään tarvittavan tekstissä mainittu

kaikkien osapuolien sopima tuottavan hyvinvoinnin ”diili, jossa ei ole niin sanottuja häviäjiä vaan voittajia. Tätä voidaan kutsua puolet antaa ja puolet saada - periaatteeksi. Myös psyykinen hyvinvointilupaus on ohjelma, jota tarvitaan kärsimyksen poistamiseen sekä tuottavuuden kehittämiseen esimerkiksi työ- ja oppimismaailmassa sekä kasvatuksen kentällä. Tulevaisuusselonteossa puhutaankin niin sanotusta uudesta yhteiskunnallisesta kestävästä kasvun mallista ja sopimuksesta. Kaikki kansalaiset halutaan saada mukaan ja sitouttaa kestävästä kehityksen mukaiseen toimintaan ja tavoitteiden saavuttamiseen. (Himanen ym. 2012; 16, 52, 56, 130.)

Hallinnan käsitteistön avulla tulkittuna tekstissä pyrkimyksenä vaikuttaisi olevan kehityksen ja kansalaisten ohjaaminen haluttuun suuntaan vetoamalla eri osapuoliin yhteisen sopimuksellisen hyvinvoinnin ja uudistumisen nimissä. Sopimusten hyödyntäminen yhteiskunnallisten pyrkimysten tavoittelussa on yleistynyt. Niiden avulla vastataan sitoutumattomuuden ongelmaan ja ohjataan kansalaisia kohti terveellistä toimintaa sekä erilaisia tehtäviä. Sopimuksilla pyritään myös hallinnan näkökulmasta tuottamaan uudenlaista vastuullista toimijuutta ja vastavuoroisuutta. Sopimusten merkitys käyttäytymisen ohjaamisessa ja hallinnassa kohti täysivaltaisuutta, terveyttä ja toimintakykyä on kasvanut. Sopimuksellisuus liittyykin ongelmien ennaltaehkäisyyn ja oikeuksien sekä velvollisuuksien uudenlaiseen määrittelyyn. Siinä tavoitteeksi on asetettu aktiivinen, vastuullinen sekä oikeutensa ja velvollisuutensa tunteva kansalainen, mutta myös asiakas. (Määttä & Kalliomaa-Puha 2006; 179–181, 186, 189–191.)

Sopimuksia ja suunnitelmia onkin käytetty keinoina yksilöiden ”koulimisessa” elämäänsä hallitseviksi kansalaisiksi. Muita pyrkimyksiä ovat itseohjautuvuuden, itsenäisyyden ja valintakyvyn sekä kumppanuuden kehittäminen. Kansalainen sitoutuukin sopimusten ja suunnitelmien kautta tavoitteisiin kumppanina myös muuttamaan sekä muokkaamaan omaa käyttäytymistään halutulla tavalla. Sopimukset ovat niin ollen sekä ”yhteisiä” vastuullistamisen välineitä, että myös yksilöllisiä ja yksilöllistäviä muutosprojekteja sekä vastuullisuutta oman itsen kanssa. Yksilöltä odotetaan osallistumista ja vastuullisuutta yhteisestä hyvästä. Tällöin sosiaalisten ongelmien alkuperän määrittäminen on olevan yksilöllisestä moraalista johtuvaa. (Palola, Rintala & Savio 2010; 67, 73–74, 77.)

4.5.2 Voimaannuttaminen ja valtauttaminen tekniikoina

Kaikkien kansalaisten sitoutuminen vastuulliseen toimintaan ja ”kestävien” valintojen tekemiseen osallistuminen kuvataan tärkeäksi. Kestävän kehityksen kannalta tämä tarkoittaa sitä, että kansalaisten tekemien valintojen sekä toiminnan tulee tukea teksteissä mainittuja asioita. Alla olevassa sitaatissa puhutaan kansalaisten valintojen teosta ratkaisuna kestävän kehityksen edistämiseen:

”Kestävä kehitys edellyttää, että kansalaiset ja yritykset tekevät sitä tukevia valintoja. Valintoihin vaikuttavat ihmisten arvot ja valinnan mahdollisuudet. Tiukka sääntelykulttuuri ei välttämättä tuota haluttua tulosta, koska se ei anna riittävästi tilaa uusille luoville ratkaisuille. Vaikka lainsäädännöllinen ohjaus monissa tapauksissa on edelleen tehokasta ja tarpeellista, tarvitaan yhä enenevässä määrin uudenlaisia välineitä, mm. taloudellisia ohjausvälineitä, jotka kannustavat kestävämpien valintojen tekemiseen ja omaehtoiseen toimintaan. Kansainvälisesti sovittuja pelisääntöjä tulee kuitenkin noudattaa. Ohjausjärjestelmän on oltava kansalaisten silmissä myös hyväksyttävä.”
(Valtioneuvoston kanslia 2006, 25.)

Suuriin yhteiskunnallisiin hyvinvoinnin haasteisiin sekä kehityssuuntiin yritetään vaikuttaa esittämällä eli tekemällä valinnoista yksilöllisiä, omiin merkityksellisiin sekä hyvän elämän valintoihin perustuvia ratkaisuja. Ratkaisuja niin taloudellisiin, sosiaalisiin kuin ekologisiin ongelmiin etsitään myös yhteisistä arvoista sekä niihin sitoutumisesta ja yhteisöllisestä, sosiaalisesta osallistamisesta.

Niin sanottu vapaaehtoisuus koetaan kansallisessa strategiassa tärkeänä, koska pakottamisen mainitaan herättävän vastustusta eli estävän toimintaan sitoutumisen ja kestävän kehityksen periaatteen mukaisten tavoitteiden saavuttamisen. Valtioneuvoston strategiassa mainitaan liian tiukan sääntelykulttuurin olevan esteenä globaalissa

kilpailussa tarvittavalle luovuudelle. Liian vaativin toimenpitein ohjattu toiminta saattaa myös herättää kirjoituksen mukaan vastustusta kansalaisten keskuudessa.

Teksteissä tietyt asiat, kuten talouskasvun ja kilpailukyvyn hitaus tai puute koetaan ja kuvataan ongelmallisiksi, jolloin kansalaisten aktiivisiin elämäntapoihin ja itsehallintaan kannustaminen sekä kansalaisten ohjaaminen niihin kytkeytyvänä nähdään ratkaisuna uudenlaisiin paikallisiin sekä globaaleihin haasteisiin vastattaessa. Valtioneuvoston linjauksissa painotetaan suomalaisten valintojen tärkeyttä hyvinvoinnin jatkuvuuden kannalta. Ympäristön ja sosiaalisen osa-alueen ohella taloudellisen kestävyys takaaminen tulevaisuudessa on todella tärkeää, jotta yhteiskunnallisella ja globaalilla tasolla pystytään huolehtimaan kaikkien oikeudesta hyvinvointiin ja vapaisiin toimintamahdollisuuksiin sekä valintoihin.

Osallistamalla kansalaiset kestävien valintojen tekemiseen suomalaisen yhteiskunnan on kenties varaa tarjota jatkossakin kaikille tarpeen mukaan julkisia hyvinvointipalveluja ja tukea. Myös ympäristön näkökulmasta kansalaisten ”vapaista” valinnoista, esitetään saatavan hyötyjä. Kansalaiset osaavat tehdä valintoja, kunhan he vain saavat siihen mahdollisuuden sekä heitä kannustetaan osallistumaan kestävästä kehityksestä ja hyvinvointia edistävien valintojen tekemiseen. Valinnanvapautteen liittyy kyky itsehallintaan ja -kuriin. Vastuullisen ja vapaan toiminnan sekä kestävien valintojen tekemisen esitetään edesauttavan lisäksi niin yksilön, kansakunnan kuin tulevien sukupolvien hyvinvointia ja mahdollistavan kestävästä kehityksen toteutumisen.

Aineistossa on havaittavissa kansalaisten omiin elämäntapoihin kytkeytyvä hallinta, jossa pyritään tuottamaan yksilöllisiä elämänsä ohjaavia sekä hallitsevia subjekteja sopusoinnussa kestävästä kehityksestä ja sitä tukevien ”hyvään elämään” sekä yhteisiin arvoihin kiinnittyvien ratkaisujen kanssa. Arvot, hyvä elämä ja merkityksellinen toiminta nostetaan molemmissa suunnitelmissa esiin. Valtioneuvoston suunnitelmassa kansalaisten terveyteen liitetään myös elämänlaatuun ja onnellisuuteen kytkeytyvät tekijät. Tähän liittyy aineistossa puhe yksilöllisestä elämänhallinnasta, elämäntapojen tarkoituksellisuudesta ja merkityksellisyydestä. Myös sosiaalisuuden ja yhteisöllisyyden

sekä yhteisen tekemisen kerrotaan vaikuttavan positiivisella tavalla esimerkiksi terveyteen, kuten alla olevasta sitaattista ilmenee:

”Suomalaisten elämänlaadun ja onnellisuuden keskeisimpiä määrittäjiä ovat hyvä perhe-elämä ja ihmissuhteet, terveys, mielekäs työ sekä turvattu toimeentulo. Myös luonnosta nauttiminen koetaan hyvinvointia lisäävänä. Taiteen ja kulttuurin harrastamisella on todettu olevan suora myönteinen vaikutus ihmisten hyvinvointiin. Elämän hallinta ja tarkoituksellisuuden kokeminen on todettu tärkeäksi elämänhalun säilyttäjäksi ja masennuksen ja muiden mielenterveysongelmien ehkäisijäksi. Vapaaehtoinen kansalaisjärjestöissä toimiminen, kansalaisyhteisön sisäinen luottamus sekä kulttuuriset ja sosiaaliset siteet vaikuttavat myönteisesti terveyteen ja elinikään.”(Valtioneuvoston kanslia 2006, 86.)

Subjektiviteettiä hallinnoidaan tunteisiin, kokemuksiin, elämäntapoihin, onnellisuuteen sekä mielihaluihin kiinnittyvän psykoterapeuttisen sanaston avulla (Saarinen ym. 2014). Tähän liittyy vaatimus tärkeiden asioiden, merkityksellisen toiminnan ja ”hyvään elämään” liittyvien elämäntapojen kehittämisestä. Myös oman ”itsen” näköisen elämän rakentamisesta tulee velvollisuus ja henkilökohtainen vapauden ilmaus sekä oikeus (Miller & Rose 2010, 72–75). Kyseiseen eettiseen hallintaan liittyy myös yksilöiden suorittama itsen hallinta. Valtautumisen hengessä yksilöt hallitsevat itseään ja tavoittelevat onnellisuutta, riippumattomuutta sekä osallisuutta. Hallinnan avulla pyritään hyödyntämään yksilöiden sisäisiä voimavaroja ja ottamaan ne käyttöön. (Dean 2007; 37, 60–66.)

Kansalaiset ja subjektit tulee myös Cruikshankin (1999; Arnkillin 2004, 111–112 mukaan) määrittelyissä tuottaa aktiivisiksi sekä valtautetuiksi. Subjektia pyritäänkin osallistamaan eli saada heidät osallistumaan itsenäiseen ja omaehtoiseen hyvän sekä merkityksellisen elämän ja elämänlaadun tavoitteluun.

Yhteisöllisyyttä on painotettu ratkaisuksi muun muassa globalisaation ja epävarmuuden aikakaudella, jolloin hyvinvointivaltiolliset ratkaisut ovat osoittautuneet riittämättömiksi uusiin haasteisiin vastattaessa. Ongelmiksi esitetään tällöin yhteisöllisen hyvän ja sosiaalisen pääoman puute. (Saastamoinen 2002; 82, 100–105.) Suomalaisessa yhteiskunnassakin kaikkia kansalaisia ja asiakkaita puhutellaan liittämällä ”meitä” koskevaan puheeseen termejä oikeuksista ja valinnoista omaan vastuuseen. Poliittisesti kansalaisten hallinta on erilaista, kuten myös puhuttelusta aiheutuvat vaikutukset, mutta subjektivoinnin ja vastuuttamisen tekniikat ulotetaan ”tasapuolisesti” kaikkiin kansalaisiin. (Julkunen 2006, 278–279.)

Sinisessä kirjassa eli kansallisessa tulevaisuushankeluonnoksessa kirjoitetaan seuraavalla tavalla kansalaisten toiminnasta hyvinvoinnin tavoittelussa:

”Ei voi vain haluta hyvinvointiyhteiskuntaa aivan kuin se tulisi jostain itsemme ulkopuolelta vaan on myös kerrottava mitä on myös itse valmis tekemään sen eteen. Hyvinvointiyhteiskunta ei sijaitse itsemme ulkopuolella. Hyvinvointiyhteiskunta olemme me.” (Himanen ym. 2012, 61.)

Kansalaisiin vedotaan tekstissä korostamalla yhteiseen etiikkaan ja moraaliin sitoutumista. Tämä on hyvä esimerkki hallinnallisuudesta eli pyrkimyksestä hallita vetoamalla subjektin moraaliin ja yhteisön arvoihin:

”Hyvinvointiyhteiskunta edellyttää etiikkaa, jossa ”puolet ajasta ajattelee itseään ja puolet toisia” eli eräänlaista 50:50 diiliä”.. (Himanen ym. 2012, 60)

..”Mikäli tähän hyvinvointiyhteiskunnan etiikkaan ei olla valmiita tarkoittaa se, että silloin valitaan hyvinvointiyhteiskunnan purkaminen” (emt.61).

..”Jos taas halutaan elämäntavallisesti valita tulevaisuudessakin hyvinvointiyhteiskunnassa eläminen, niin silloin on sitouduttava myös sen etiikkaan” (emt.61)

Julkusen (2008, 28–31) suomalaista sosiaalipoliittista keskustelua ja vastuullistettua kansalaista koskevien lausuntojen pohjalta, voidaan mielestäni teksteistä löytää samansuuntaisia kuvauksia kansalaisesta, jolta odotetaan tietynlaista käytöstä ja subjektiutta. Yksittäisen kansalaisen toiminta ja häneltä odotettu vastuullisuus on osa laajempaa kansallista menestyksen ideaalia ja vaatimusta olla osa niin kansallista kuin kansainvälistäkin yhteisöä sekä halua elää myös toisten parasta ajatellen. Osittain ristiriitaisten, monella eri tasolla määriteltyjen ja liikkuvien kestävän kehityksen käsitteiden sekä kansalaisen aseman pohtimiseen sopiikin osuvasti Julkusen (2008,31) asettama kysymys: *”Kaikki eivät voi olla voittajia, mutta kaikki voisivat käyttäytyä vastuullisesti ja järkevästi. Vai voisivatko?”*

Kuten seuraavassa aineisto-otteessa Sinisestä kirjasta on mainittu, hyvinvointiyhteiskunta muodostuu siitä, että kaikki toimijat tahoillaan osallistuvat hyvinvoinnin rakentamiseen:

”Lopulta hyvinvointiyhteiskunta ei ole jotain, joka sijaitsee mystisellä tavalla meidän kaikkien ulkopuolella, vaan hyvinvointiyhteiskunta syntyy siitä, että kaikki osallistuvat myös omalta osaltaan hyvinvoinnin rakentamiseen.” (Himanen ym. 2012, 38–39.)

Yksilöt pyritään siten ”osallistamaan” mukaan hyvinvoinnin rakentamistyöhön, jolloin kyseessä voidaan tulkita olevan myös vastuunsiirron kansalaisille tulevasta hyvinvoinnista ja kehityksen suunnasta. Alla olevassa lainauksessa hallinnan analytiikan teoksesta *Miten meitä hallitaan?* Miller & Rose (2010, 136–137) puolestaan ovat kuvanneet paikallisen voimaannuttamisen, osallistumisen ja sitouttamisen tuottavan vastuullisuutta sekä itseluottamusta yhteisössä:

”Ajatellaan, että asujamiston uudet osallistumismuodot, paikallinen voimaannuttaminen ja asukkaiden sitouttaminen heidän elämäänsä koskeviin päätöksiin tuottavat uutta motivoituneisuutta, vastuullisuutta itsestä ja itseluottamusta aktiivisena kansalaisuutena itsehallinnollisessa yhteisössä.” (Miller & Rose 2010, 136–137).

Voimaannuttaminen on ”meidän kaikkien” vastuullistamista sekä aktiivista osallistamista. Aineistoa tulkiten, voidaan sanoa, että me kaikki sekä yksittäisinä subjekteina, että yhteisön jäseninä olemme osallisia hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämisestä ja hyvinvoinnin edistämisestä kestäväen kehityksen vastuullisina kansalaisina. Kestäväen kehityksen kontekstissa vastuullisuus kytketään osaksi hyveellistä kansalaiselta odotettavaa käytöstä, jolloin se määrittyy jopa velvollisuudeksi (Moisander 2004, 291–293).

Vastuullistamista sosiaalisen vahvistumisen kautta esitetään ratkaisuksi nuorten kohdalla aktiivikansalaiseksi kasvamisessa:

”Nuorilla on oikeus ja vastuu oman tulevaisuutensa rakentamiseen. Osallisuutta ja mahdollisuuksia kasvaa vastuuta kantaviksi aktiivikansalaisiksi edistetään tukemalla sosiaalista vahvistumista.” (Valtioneuvoston kanslia 2006, 91.)

Nuoret asemoidaankin Valtioneuvoston suunnitelmassa vastuullisiksi oman tulevaisuutensa rakentamisessa. He eivät siten tekstin mukaan ole vielä lunastaneet paikkaansa kansalaisina, vaan ovat vasta matkalla kohti ideaalia, tavoiteltavaa aktiivikansalaisuutta. Saavuttaakseen aseman aktiivikansalaisten joukossa yksilöiden tulee osallistua kestäväen yhteiskunnan ja elämänsä rakentamisprojektiin vastuullisesti sekä eettisesti toimien. Kansalaisten joukkoon ja yhteisöön kuuluminen ei olekaan Saastamoisen (2006, 74) mukaan itsestänselvyys vaan se riippuu käyttäytymisestä. Siihen päästäkseen tai siinä pysyäkseen pitää noudattaa velvoitteita aktiivisesta ja vastuullisesta toiminnasta. Kansalaisuus onkin ansaittava (Palola ym. 2010, 73–77).

Foucault'n (1998, 347–348) mukaan kansalaisten joukkoon kuulumisen edellytyksenä on yksilön itsenäisesti harjoittama moraalinen toiminta ja itsehallinta. Eettisen subjektin itseensä kohdentaman rakentamistyön kautta subjektin on mahdollista muokata itseään moraalisubjektina. Aineistossa itsen hallinnointi ja muokkaaminen esitetään samaan aikaan sekä oikeuksien hyödyntämisenä, että osallistumisena vastuulliseen kansalaistoimintaan. Tulkitsen voimaannuttamisen osaksi kansalaisten tehokasta hallintaa sekä osallistumista sisäisten kykyjen ja kapasiteettien hyödyntämiseen. Hallinnan näkökulmasta voimaannuttaminen voidaan tulkita tekniikaksi, jolla tuotetaan ideaaleja kestävän kehityksen kansalaisia. Voimaannuttamisen kautta kansalainen rakentuu ja voi rakentaa itseään kelpolliseksi ja vastuulliseksi, moraalisubjektiksi sekä kestävän kehityksen kansalaiseksi.

Osallistuminen ja kasvaminen ovat myös itsensä aktiivista muokkaamista, yksilöllistä kasvua ja kehittymistä vastaamaan ympäristön haasteisiin. Yksilöiden on kasvettava, osallistuttava ja voimaannuttava itsen muovaamiseen sekä hallintaan. (Vähämäki, 2015; 53–54.) Ongelmana pidetään puutetta itsensä hallinnassa ja oman toiminnan vastuullisessa rakentamisessa. Voimaannuttamisessa on kyse myös yksilöiden ohjaamisesta itsensä omaehtoiseen hallinnointiin, muokkaamiseen ja itseohjautuvuuteen vastuullisuuden periaatteet huomioiden. Elämäänsä hallinnoimalla ja vastuullisesti toimimalla kansalainen osallistuu myös laajemman yhteisöllisen hyvinvoinnin rakentamisen alati kestävään prosessiin.

Osallistumismahdollisuudet kuvataan Valtioneuvoston aineistossa tasa-arvoisiksi, mutta mahdollisuuksiin tarttuminen on kuitenkin yksittäisen kansalaisen vastuulla ja vaatii kansalaiselta aktiivista osallistumista kestävän kehityksen mukaiseen toimintaan aineistossa mainituilla tavoilla. Kansalaisten vaikuttamiselle itsessään on suunnitelmassa varattu varsin lyhyt kappale. Vaikuttaminen ja keskusteluun osallistuminen liitetään arvokeskusteluun sekä vastuunottoon yhteisistä asioista erilaisissa yhteisöissä, kuten alla olevassa lainauksessa mainitaan:

”Ylläpitämällä yhteiskunnassa tietoisesti ja aktiivisesti arvokeskustelua mahdollistetaan kansalaisille osallisuus yhteisten asioiden tärkeysjärjestyksen määrittämiseen”
(Valtioneuvoston kanslia 2006, 22)

Sinisessä kirjassa puhutaan ratkaisuna ihmisten mukaan ottamisesta hyvinvointipalveluiden kehittämiseen (Himanen ym. 2012, 38). Kansalaiset onkin asemoitu toiminnan kehittäjiksi palveluiden käyttäjinä eli asiakkaina. Vastaavasti Valtioneuvoston julkaisussa on puhuttu muun muassa osallistumisesta kehittämistyöhön uusien keksintöjen ja innovaatioiden tavoittelussa. Myös oikeudenmukaisuus liitetään mahdollisuuksien tasa-arvoon sekä osallistumiseen hyvinvointiyhteiskunnan ja kestävän kehityksen yhteisön toimintaan. Osallistumiskanaviksi mainitaan esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan, seurojen sekä lähiyhteisöjen toimintaan osallistuminen (Himanen ym. 2012, 41).

4.5.3 Terapia, lääketiede ja harkinta kurinpidon tekniikoina

Ihmisistä puhutaan aineistossa paitsi yleisesti kansalaisina myös eri ryhmien edustajina, kuten työmarkkinakansalaisuuteen kytkeytyvinä työntekijöinä, työttöminä tai eläkeläisinä. Myös lapset, nuoriso ja naiset erottuvat omaksi ryhmäkseen. Teksteissä kehityksen vaatimusten kannalta määriteltyjen henkilöiden asemaa korostetaan puheessa tietoa, teknologiaa, harkintaa ja hyvinvointia lisäävien mahdollisuuksien muodossa olevaa tukea tarvitsevinä. Teknologialla pyritään tekstin mukaan itsenäisyyden tukemiseen. (Valtioneuvoston kanslia 2006, 97.)

Kestävälle kehitykselle ja aktiivisille kansalaiselle asetettujen tavoitteiden ulkopuolelle jäävät ”toiset”, joiden joukkoon katson kuuluvan myös teksteissä mainitut haavoittuvat ja muut vähemmistöön kuuluvat henkilöt. Erilaiset toimintamahdollisuudet omaavista mainitaan aineistossa muun muassa vammaiset, mielenterveysongelmista kärsivät henkilöt, syrjäytyneet sekä kansallisten vähemmistöjen edustajat. Osan määrittelyssä käytetään sanontaa toimintakyvyltään rajallisista yksilöistä.

Ongelmakansalaisten ”vaivoiksi” esitetään esimerkiksi passiivisuutta tai aktiivisuuden puutetta elämänhallinnassa (Saarinen ym. 2014, 614). Ratkaisuksi ongelmiin esitetään syrjäytyneiden palauttamista osaksi yhteisöä syrjäytetyiksi asemoituina (Helne, Hänninen & Karjalainen 2004, 7–8). Puhe syrjäytymisestä ja syrjäytyneistä kuuluu osaksi normaliteetin määrittelyä ja tuottamista sekä pyrkimystä syrjäytyneiden yhteisölliseen normatiiviseen kontrollointiin (Helne 2004, 36–41). Esimerkiksi syrjäytyneet, pitkäaikaistyöttömät ja terveys-, kuten mielenterveysongelmista kärsivät kuvataan tuen tai lisäkeinojen tarpeessa oleviksi. Heidän voidaan ajatella vaativan hallinnan logiikan mukaisesti tarkempaa kontrollia sekä kurinpitoa arvioinneista, erilaisiin ohjaaviin toimenpiteisiin (mm. Saastamoinen 2006; Rose 1999). Ongelmien esitetään edenneen niin pitkälle, että pehmeämmät hallintakeinot eivät ole tehonneet:

”Näiden lisäksi tulevat sitten ne mielenterveysongelmat, jotka ovat päässeet jo etenemään niin pitkälle, että niiden suhteen tarvitaan lisäkeinoja erilaisista terapian muodoista lääketieteeseen”. (Himanen ym. 2012, 57).

Lääketieteelliset keinot ja terapian muodot sekä harkinta kuvataan ratkaisuksi ongelmien hallintaan. Ongelmallisten kansalaisten kannustuksen ja aktivoinnin osoittautuessa tehottomaksi hyödynnetään hallinnassa jopa kurinalaistavia tekniikoita (Saarinen ym. 2014, 614). Tulkitsenkin ongelmiin ratkaisuinä esitetyt lisäkeinot ohjaamisen tekniikoiksi ”ongelmallisten” kansalaisten hallinnoinnissa. Asetettujen normien ulkopuolelle jääneitä hallitaan muilla kuin vapauden hyödyntämiseen pohjautuvilla keinoilla sekä tavoilla (Kaisto & Pyykkönen 2010, 12). Tekniikoilla pyritään edesauttamaan itseohjautuvan sekä itsenäisen subjektin rakentumista (Saarinen ym. 2014, 614).

4.6 Seuraukset

Deanin (2010, 18) mukaan subjektien käyttäytymisen hallinta on seurauksellista. Käyttäytymisen ohjaamisen ja kansalaisen muokkaamisen seuraukset voivat olla moninaisia ja odottamattomia. Sillä, millaisiksi ideaaleiksi kestävä kehityksen kansalaisiksi hallinnallisen ohjauksen kohteet suunnitelmissa tuotetaan, käsitetään

työssäni olevan seurauksia kansalaisten toiminnan kannalta. Kielenkäyttöä ei diskurssianalyysissä käsitetä vain kuvaukseksi vaan sillä on tiivis yhteys sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen toimintana. Kielenkäytössä esitetyillä kuvauksilla on siten seurausta ja vaikutuksia todellisuuden kannalta. (Suoninen 1999, 18–20.)

Velvollisuuksien ja aktiivisen kansalaisuuden painottamisessa, ihannoimisessa, sekä hallinnassa vaikutukset ulottuvat hyvinvointiin. Mahdolliset epäonnistumiset ovat yksilöllisiä elämönhallinnan ongelmia ja niitä käsitellään sellaisina. (Saastamoinen 2006, 232–233.) Vastuullisten ja ”hyviksi” määriteltyjen valintojen korostamisen myötä mahdolliset ongelmat käsitetään myös ihmisten haluttomuudeksi tehdä oikeita valintoja (Saarinen ym. 2014, 616). Itsenäisten elämäntapavalintojen ja asiantuntijuuden kulttuurissa erottuvat toisistaan myös erilaisia resursseja ja voimavaroja omaavat toimijat. Tällöin huono-osaisuus näyttäytyy yksilöllisten valintojen tuottamien etujen sivutuotteena. (Rose 1995, 54–55.) Ongelmat ovat siten itse aiheutettuja niiden kohdalla, jotka tulee palauttaa syrjäytymisestä tai laitamilta niin sanotusti takaisin normaaliin ja yhteisyyteen (Helne ym. 2004; 7–8, 16).

Ongelmat voidaan kääntää myös sopimusten rikkomiseksi. Itsenäisyyden ja vastuullisuuden kääntöpuolena on kyseisessä tapauksessa muun muassa hylkääminen yhteisöstä. (Julkunen 2006, 216.) Vastuullistamista harjoitetaan myös kansalaisten syyllistämisenä. Yrittäjämäisen itsen rakentamisen yhteydessä voidaan syy yhteiskunnassa esiintyvistä ongelmista siirtää yhteiskunnan tasolta yksilöille itselleen. (Lahikainen & Harni 2016, 32.) Osallisuuteen ja tasa- arvoisuuteen painottuvassa asemoinnissa, ihmiset erotellaan muun muassa aktiivisuuden, passiivisuuden ja omatoimisuuden asteen perusteella. Vastakkain asettuvat myös kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet. (Palola ym. 2010, 77.)

Vastuullisuuteen kytkeytyvien lausuntojen pohjalta voidaan tulkita, kuinka hyvinvointia koskevia toimenpiteitä, puuttumista ihmisten elämään sekä yksilöllistä ja yhteisöllistä kontrollia voidaan oikeuttaa niiden hyvillä näennäisillä vaikutuksilla sekä suunnitelmissa mainituilla käyttäytymismuutoksilla. Kansalaisten asemointi sekä ohjaaminen erinäisin tekniikoin ideaaleiksi, aktiivisiksi kestävien ja vastuullisten valintojen tekijöiksi ja muiksi

tavoiteltavia ominaisuuksia omaaviksi henkilöiksi voi osaltaan olla tuottamassa ja ylläpitämässä häntä tietynlaisena kurinpidollisesti ”kontrolloituna” toimijana. Vastuullisuuden vaarana onkin kontrollin ja kurin käytön lisääntyminen (Soine-Rajanummi & Saastamoinen 2002; 148, 138).

Suunnitelmien ideaali kansalainen työstää ja hyödyntää myös terveyteen, talouteen ja ympäristöystävällisyyteen sekä sitä tukeviin elämäntyyliin ja riskeihin liittyvää tietoa sekä hyödyntää toimintansa arvioinnissa erilaisia mittareita. Epäterveellisten elämäntapojen mukainen toiminta tai kestäättömät valinnat sekä puutteelliset arviointi- tai tiedonkäsittelytaidot voidaan tällöin käsittää jopa moraalittomaksi toiminnaksi. Aineistossa tuotettu ideaali näkemys voi rajata myös subjektien ja yksilöiden mahdollisuuksia sekä keinoja osallistua kestäväen kehityksen edistämiseen sekä tavoitteluun. Mahdollisuus hyödyntää erilaisia tekniikoita ja ohjata käyttäytymistä tai ohjautua vastaamaan suunnitelmissa tuotettuja ihanteita sekä hyödyntämään tarjottuja toiminnan muotoja ei välttämättä ole mahdollista kaikille. Kaikilla ei ole siten esimerkiksi mahdollisuutta lunastaa jäsenyyttä tietoon, arviointiin ja aktiiviseen osallistumiseen sekä yrittäjämäisyyden ideaaliin kuulumisessa.

Tietoyhteiskuntaistumisajattelun ja teknologisen kehityksen käänköpuolena sekä seurauksena voivat niin ollen olla sosiaalisesti syrjäytyneet ja eräänlaisesta ”tiedollisesta köyhyydestä” kärsivät yksilöt tai ylipäättään sopeutuminen informaatioajan lisääntyviin oppimisvaatimukseen (Toppinen 2002, 265). Erilaisten toimintamahdollisuuksien ja aktiivisuuden puutteen huomiotta jättäminen voi aiheuttaakin syrjäytymistä. Voidaan puhua myös epäkansalaisuuden uhasta. (Saastamoinen 2006, 81.) Kansalaiset saattavat syrjäytyä kestäväen kehityksen sekä hyvinvoinnin tavoittelusta ja mahdollisuuksista osallistua kestäväen toimintatapaan hyvinvointiyhteiskunnan jäsenenä.

4.7 Yhteenveto

Toin jo aiemmin analyysin aikana esille tekniikoiden sekä kansalaisten asemoinnin yhteyttä rationaliteetteihin. Kuvaan tässä yhteenvetona tekniikoiden ja kansalaisten sekä

teoriakirjallisuuden pohjalta, millaisiin rationaliteetteihin tai järkeilyyn kansalaisten ohjaaminen tietynlaisiksi ideaaleiksi kestävän kehityksen kansalaisiksi perustuvat. Oletuksena on, että aineistossa ongelmiksi esitetyt asiat ja niiden ratkaisuksi rakentuvat tekniikat sekä sen kuvaaminen, millaiseksi todellisuutta pyritään muotoilemaan kertovat myös niistä rationaliteeteista, joihin hallinta perustuu (Rose 1995, 29). Rationaliteetit liittyvät siihen, miten asioiden tulisi olla (Dean 2010, 18–19). Hallintaan poliittisina ajattelutapoina kuuluu myös käsitys politiikan kohteista ja kansalaisesta (Rose 1995, 29; vrt. Miller & Rose 2010, 86–89).

Aineistossa ongelmiksi ”kestämättömyyttä” aiheuttaviin ja kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttamista estäviin ongelmiin esitettiin yksilöiden kykyjä, ominaisuuksia, asenteita sekä elämäntapoja ja tottumuksia. Ongelmien esitettiin myös olevan niin kansalaisten tietojen, taitojen ja elämäntapojen puutteellisuudesta johtuvaa. Aineistossa ne myös kuvataan subjektien käyttäytymisen ja oikeanlaisen toiminnan, kuten vastuullisuuden ja tietynlaisten valintojen sekä aktiivisuuden puutteina. Myös ongelmien korjaaminen edellyttää aktiivista sekä vastuullista toimintaa sekä asennetta vastuullisilta, mutta merkityksellistä toimintaa ja hyvää elämää tavoittelevilta ideaaleilta kansalaissubjekteilta.

Aineistossa rakentunut ideaali kansalaisesta vastuullisia kestäviä valintoja ja itseään sekä elämäänsä hallinnoivana, asiantuntijamaisesti arvioivana sekä refleктоivana moraalisubjektina kertovat tulkintani mukaan kommunitaristisesta eli yhteisöllisestä rationaliteetista. Rosen (2000, 340) mukaan vastuullisuus kytetään osaksi autonomisen ja aktiivisen yksilön suorittamia valintoja ja niiden vaikutuksia kansalaisuuden yhteisöllisessä hallinnassa. Yhteisöihin samaistutaan ja hallinnan ulottuvuudet keskittyvät pikemminkin moraalisiin, elämäntavallisiin tai kokemusten yhteisyyteen kuin tiettyihin kansallisiin alueisiin tai kansallisyhteiskunnan jäsenyyteen. Yhteisöjen hallinta ja tavoitteiden saavuttaminen edellyttävät jatkuvaa kannustamista sekä voimien vaalimista. (Miller & Rose 2010, 135–137.)

Uudessa hallintarationaalisuudessa eli uusliberalistisen hallintatavassa kansalaisia kuvailaan yritteliäiksi, riippumattomiksi ja autonomisiksi oman elämänsä rakentajiksi

(Miller & Rose 1997, 131–134.) Uudessa taloudessa ihanteena onkin yrittäjämäinen kansalainen (Keskitalo-Foley ym. 2010, 34). Myös Brunila ja Batista-Costa (2010, 221–222) ovat havainneet sisäisen yrittäjyyden tarkoittavan elämänasennetta, jota määrittelevät jatkuva joustavuus ja valmius mukautua ympäristön odotuksiin. Hallinta kohdistuu kansalaisten asenteiden muokkaukseen kohti yritteliäisyyttä, kuten aineistossa on havaittavissa pyrkimys. Kansalaisen ideaalia subjektiutta ja toimintaa määrittelee tällöin se, kuinka hyvin hän pystyy vastaamaan yrittäjämäisyyden vaatimuksiin.

Tekniikoilla, jotka perustuvat terapeutiseen hallinointiin pyritään puolestaan muokkaamaan ja ohjaamaan paitsi ulkoisesti kansalaisten toimintaa, myös subjektin itsesuhdetta sekä subjektiviteettiä (Miller & Rose 2010, 212–213).

Saarinen ym. (2014, 614) kuvaavat kyseisellä tavalla toimivan subjektin tuotannon kertovan rationaliteeteista:

”Hallitusohjelmien esiin kutsuma kansalainen on jatkuvasti tietojaan, taitojaan ja itseään kehittävä yksilö, joka aktiivisesti tarkkailee ja muokkaa itseään ja käytöstään” (Saarinen ym. 2014, 614).

Myös aineistossa rakentuvan ideaalin kansalaisen odotetaan kehittävän niin tietojaan kuin taitojaan sekä arvioivan ja osallistuvan itsensä muokkaamiseen itsetietoisella suhteella varustettuna kansalaisena. Pyrkimyksen kestävä kehityksen kansalaisen ohjaamisesta merkityksellistä toimintaa tavoittelevaksi ja itseohjautuvaksi, alati muokkautuvaksi sekä itseään kehittäväksi toimijaksi voidaanakin teoriakirjallisuuden tarkastelun pohjalta tulkita kertovan myös terapeutisesta rationaliteetista. Kyseinen rationaliteetti ja ymmärrys kansalaisesta yhdistyy monissa kotimaisissa hallitusohjelmissa sekä uusliberalistiseen että hyvinvointivaltiolliseen rationaliteettiin. Hyvinvointivaltiollinen rationaliteetti on kuitenkin sikäli alisteinen uusliberalistiselle, että jälkimmäinen esitetään usein ratkaisuna ensimmäisen eli esimerkiksi oikeudenmukaisuuden ja solidaarisuuden saavuttamiseen. Ideaalikansalaisen pitäisi selviytyä ja vastata itsenäisesti monista asioista hyvinvoinnin

kentällä. Vastuullisesti toimien niin yksilöiden kuin yhteisöjen esitetään edesauttavan ja mahdollistavan hyvinvointivaltion olemassaolon. (Saarinen ym. 2014, 614–615.)

Tulkitsen myös aineistossani kansalaisten ohjaamisen moninaisine tekniikoinen perustuvan pääpainoltaan niin laajaan uusliberalistiseen, terapeuttiseen kuin kommunitaristiseen rationaliteettiin, kuten edellä esitettiin.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella kestävän kehityksen kansalaisen diskursiivista rakentumista asiantuntijasuunnitelmissa. Pysin vastaamaan tutkimuskysymyksiin siitä, miten ja millaista ideaalia kestävän kehityksen ”hallinnallisesti” ohjattua kansalaista suunnitelmissa diskursiivisesti tuotetaan? Tarkentavia kysymyksiä olivat: Millaisilla tekniikoilla subjektia ohjataan? Millaisiin subjekti/toimija-asemiin ja tavoiteltaviin subjektiuden muotoihin subjekteja ohjataan tekniikoilla? Millaisiin rationaliteetteihin ohjaaminen perustuu? Mitä seurauksia tällä on?

Kun aineiston kielenkäyttöä suunnitelmiseen analysoidaan ja tulkitaan kestävän kehityksen kansalaisen diskursiivisena rakentamisena sekä tuottamisena erinäisin ohjaamisen tekniikoin, voidaan ideaalia kansalaista tulkita tuotettavan tiedon, arvioinnin ja vastuullistamisen kautta. Tiedon, arvioinnin ja vastuullistamisen diskursiivisia tekniikoita hyödyntämällä ohjataan kansalaisia kestävän kehityksen asiantuntijasuunnitelmissa tavoiteltaviin asemiin sekä subjektiuden muotoihin.

Tiedon tekniikoihin tulkitsin sisältyviksi elinikäisen oppimisen sekä koulutuksen, mainonnan, median, tutkimuksen, teknologian ja taloudelliset ohjauskeinot. Arviointiin diskursiivisena tekniikkana sisältyvät tulkintani mukaan tilastot, mittarit ja indikaattorit. Vastuullistamisen tekniikoihin lukeutuvat niin voimaannuttaminen kuin valinnoilla valtauttaminen. Tekniikkaan sisältyvät myös sopimukset sekä suunnitelmat. Lisäksi terapiaa, lääketiedettä ja harkintaa on hyödynnetty suunnitelmissa keinoina subjektin vastuullistamisessa sekä ideaalin kestävän kehityksen kansalaisen tuottamisessa.

Ideaali ”hallinnallisesti” ohjattu kestävän kehityksen kansalainen tuotetaan tulkintani mukaan kestävän kehityksen asiantuntijasuunnitelmissa niin kestäväksi ja vastuulliseksi kuluttajaksi kuin moraaliseksi itseään hallitsevaksi sekä arvioivaksi, asiantuntijamaiseksi sekä yrittäjämäiseksi ja tuottavaksi työmarkkinakansalaiseksi. Tarkemmin määriteltynä

voidaan analyysin pohjalta todeta, että kestävän kehityksen kansalainen rakennetaan myös itseohjautuvaksi ja kykyjään elinikäisesti kehittäväksi toimijaksi. Kansalaisten odotetaan vastuullisten ja kestävien valintojen tekemisen kautta osallistuvan paitsi oman hyvinvointinsa ja elämäntapojensa sekä -hallintataitojensa kehittämiseen myös yhteisöllisen hyvinvoinnin ja hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseen. Ideaali kansalainen toimii vastuullisesti ja kestävän kuluttajasubjektin tavoin tekemällä vastuullisia sekä kestäviä valintoja elinympäristön, taloudellisen kilpailukyvyn sekä kestävän ”vihreän” kasvun ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi. Ideaali kansalainen osaa myös arvioida toimintaansa, ja hyödyntää tietoa sekä erilaisia mittareita, tilastoja ja lukuja toiminnassaan.

Sopimuksia ja suunnitelmia tekemällä kansalaista vastuullistetaan sitoutumaan vastuullisuuden sekä itsehallinnan vaatimukseen itseään muokaten. Vastuullistamiseen kuuluu tulkintani mukaan myös voimaannuttaminen, jota hyödyntämällä tavoitellaan kansalaisen osallistamista vastuunottoon myös yhteisestä hyvinvoinnista sekä sen edistämisestä sosiaalisen toiminnan kautta. Kansalaisen toimintakapasiteettia vahvistetaan ja häntä aktivoidaan. Suunnitelmissa rakentuva ideaali moraalinen subjekti kääntääkin katseensa myös omaan toimintaansa, asenteisiinsa ja itsensä hallinointiin sekä tarkkailuun, jolloin kestävän hyvinvoinnin ja kehityksen tavoittelusta tulee ”eettinen”, henkilökohtainen sekä terapeutin projekti. Terapia on paitsi konkreettista mielensisäisten ongelmien hallintaa, myös asenne, joka sisältyy itsensä muokkaamiseen sekä hallinointiin vastuullisena kestävän kehityksen toimijana kohti tavoiteltavia merkityksellisiä päämääriä. Tekniikoilla muokataan paitsi kansalaisten tietoja ja tietoisuutta, taitoja, kykyjä, elämäntapoja kuin myös asenteita sekä suhdetta itseensä kestävän kehityksen ja hyvinvoinnin tavoittelua tukeviksi. Tutkimuksen yhtenä havaintona voidaan todeta ja tulkita, että hallinta kytkeytyy kansalaisten subjektiviteettiin sekä sen ohjaamiseen halutunlaiseksi.

Johtopäätöksenä voidaan suunnitelmien kielenkäytön diskursiivisen tulkinnan perusteella todeta, että keinojen pääpainoina ovat yksilöllisen elämänhallinnan ohjauskeinojen kehittäminen ja mahdollisuuksien lisääminen itsehallintaan. Niitä ovat myös muun muassa jatkuva omista asenteista, elämäntavoista, tiedoista, arviointikyvyistä, työmarkkinataidoista

ja terveydestä huolehtiminen. Terveysten edistämiseen kuuluvat niin henkisen kuin fyysisenkin toimintakyvyn ylläpito. Jatkuva työmarkkinakansalaisuuden, kuten oppimisen sekä taitojen ja kestävä kehityksen kannalta merkittävien tiedollisten kykyjen, taitojen ja yrittäjämäisten asenteiden jatkuva kehittäminen, kuten muun muassa tiedon hankinta esimerkiksi koulutuksen ja elinikäisen oppimisen sekä median ja mainonnan avulla vaativat yksittäiseltä kansalaiselta panostusta. Se vaatii heiltä myös taitoja ja resursseja osallistua kyseiseen toimintaan.

Vastaavia subjektin ja subjektiviteetin terapeuttiseen, uusliberalistiseen sekä kommunitaristiseen hallintaan perustuvaa ohjaamista sekä kehityskulkuja kuin aineistossa on havaittavissa erilaisissa suunnitelmissa hyvinvointiyhteiskunnassa muutenkin (Saarinen ym. 2014). Myös Suomessa kansalaisten hyvinvoinnin edistämiseksi kestävästi yhteiskunnallisena päämääränä on ollut 2000-luvun aikana tulkittavissa yhteisöllisiä, kolmannen tien tai kommunitaristisen sekä uusliberaalien linjausten mukaisia painotuksia. Sekä yhteisöllisyydestä, että markkinapainotteisuudesta on etsitty 2000-luvulla ratkaisua erilaisiin ongelmiin hyvinvoinnin tavoittelussa. (Saastamoinen 2009, 45–47.)

Hyvinvointiyhteiskunnan ja hallinnan näkökulmasta Selkälä (2013, 79) toteaa, kuinka kommunitarismissa yhteisön merkityksen ja yksittäisen kansalaisen oikeuksien lisäksi laajemmat sosiaaliset velvollisuudet nostetaan esille. Niiden nimissä voidaan säädellä hyvinvointipalveluiden saatavuutta. Tämän ohella voidaan havaita näkökulman painottumista moraalisen konservatismiin suuntaan. Kestävän kehityksen kansalaisen tuottamisessa ideaaliksi sekä vastuulliseksi myös yhteisestä hyvinvoinnista hyvinvointiyhteiskunnan ja -politiikan kontekstissa tarkasteltuna, tulkitse sen ja uusliberaalin rationaliteetin olevan yhteydessä hyvinvointipalvelujen sekä tuen kohdentamiseen sekä mahdolliseen yhteisöjen ja yksilöiden lisääntyvään vastuullistamiseen hyvinvoinnin omaehtoisesta tuottamisesta. Hyvinvointiyhteiskunnan kansalaisille asetetaan yhteiskunnallisessa kestävä kehityksen tavoittelussa taloudelliseen, ekologiseen sekä sosiaaliseen hyvinvoinnin edistämiseen kytkeytyviä moraalisia velvoitteita niin hyvinvoinnin omaehtoisesta järjestämisestä kuin siitä vastaamisesta. Kansalaisten tulisi itse osata ohjautua, omata kykyjä, yrittäjämäisiä,

asiantuntijamaisia asenteita sekä elämänhallinta- ja arviointitaitoja kestävästä kuluttajamaisuutta unohtamatta.

Myös Erärannan ja Moisanderin (2006, 18) havainnot kestävästä kehityksen kuluttajasubjektin moraalisten valintojen korostumisesta keskeisinä vaikuttamistapoina ympäristotaloudellisen yhteiskunnan tavoittelussa ovat osittain yhteneväisiä tutkimustulosteni kanssa. Tulkintani mukaan asiantuntijuuden käytännöissä rakentuneessa kielenkäytössä ei huomioida riittävästi todellisuuden reunaehtoja ja erilaisia toimintamahdollisuuksia, joita yksilöillä on arkielämässään. Yksilöille asetetaan moraalisia vaatimuksia ja velvollisuuksia huolehtia itsestään sekä muokkautua ulkoapäin asetettujen vaatimusten mukaisesti. Kaikilla ei välttämättä ole mahdollisuutta kehittää itseään ja hyvinvointiaan kestävästi tai tehdä esimerkiksi kestäviä ja vastuullisia valintoja kuluttajan tavoin.

Kestävästä kehityksen suunnitelmissa rakentuneen näkemyksen seuraukset ideaalista kansalaisesta ja hänen tavoiteltavasta toiminnastaan sekä keinoista sen saavuttamisesta, voivatkin olla moninaisia kytkeytyen kansalaisten ja yksilöiden hyvinvointiin sekä kansalaisuudesta syrjäytymiseen ja syyllistämiseen. Myös kontrolloinnin ja muiden toimenpiteiden lisääntyvä oikeuttaminen ovat mahdollisia kehityskulkuja. Edellisten ohella yksi merkittävimmistä seurauksista voi olla ekologisten, taloudellisten sekä sosiaalisten ongelmien alkuperän ja samalla ratkaisujen kytkeminen kestävästä kehityksen tavoittelussa yksilöllisiin tekijöihin. Vaarana on ideaalista poikkeavalla tavalla toimivien käyttäytymisen ymmärtäminen moraalittomana sekä vastuuttomuutena tai haluttomuutena tehdä vastuullisia valintoja sekä huolehtia omasta ja muiden hyvinvoinnista hyvinvointiyhteiskunnassa.

Tutkimustuloksia voitaisiin mahdollisesti hyödyntää tietoisuuden sekä ymmärryksen lisäämisessä asiantuntijasuunnitelmien roolista kansalaisten hallinnoinnissa ja tavoista ohjata kestävästä kehityksen toimijoiden käyttäytymistä hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa. Tuloksia ei voida yleistää laajaan joukkoon, sillä kansalaisten rakentamista tarkasteltiin suhteellisen harvalukuisessa aineistomäärässä. Tulokset osoittavat kuitenkin,

että suunnitelmissa hyödynnetään varsin monia tekniikoita ja keinoja kansalaisten ohjaamisessa. Vastuullistamisen kautta ne kytkeytyvät yhteen ja muodostavat varsin tehokkaasti kytkeytyvän tekniikan, toisin sanoen jopa teknologian pyrkimyksessä vaikuttaa kansalaisten muodostumiseen itseään sekä elämäänsä alati ”kestävästi” hallinnoivina ja ohjaavina kansalaisina. Vastuullistamista, tiedon, arvioinnin, sopimusten ja osallistamisen merkitystä tekniikoina on korostettu monissa muissakin tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu tapoja ohjata kansalaisten käyttäytymistä. Kestävän kehityksen osalta tuo joukko on kuitenkin suhteellisen harvalukuinen varsinkin kotimaisessa tutkimuskirjallisuudessa sekä hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa.

Aineistoa ja kansalaisten tuottamista olisi voitu tarkastella monella muullakin menetelmällä sekä tavalla. Hallinnan teoria ja diskursiivinen lähestymistapa soveltuvat kokemukseni mukaan hyvin yhteen, sillä sisältyyhän hallinnan analytiikkaan ja kansalaisen hallinnan teoriaan diskursiivisuuden merkitystä korostava näkemys toimijoiden muotoilussa tiettyjen päämäärien ajamisessa. Aineistoa oli kuitenkin yllättävän haasteellista tulkita diskurssianalyttisesti yhdessä hallinnan työkalujen kanssa, sillä valmiita metodisia ohjeita ei ole olemassa ja sovellusmahdollisuudet ovat moninaisia. Varsinkin Sinisessä kirjassa esiintyi monimutkaista kielenkäyttöä, josta oli työlästä löytää selkeitä kuvauksia kansalaisilta odotettavasta toiminnasta. Tämä liittyi pohdintojeni mukaan osaltaan, siihen, että kyseessä oli myös teoreettinen jäsenitys eikä perinteinen poliittinen suunnitelma. Olin yllätynyt siitä kuinka samansuuntaisia näkemyksiä sekä kansallisessa strategiassa, että Sinisessä kirjassa esitettiin.

Tutkimus ja siinä tuotetut sekä tulkitut tulokset muuttivat myös omaan ymmärrykseeni siitä, miten kansalaisia ohjataan ja miten hänen toimintaansa pyritään vaikuttamaan niin talouden, sosiaalisen kuin ekologisen vyöhykkeillä. Suunnitelmissa esiintyvien kestävän kehityksen eli taloudellisen, ekologisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin asiantuntijoiden kielenkäyttöön perustuvien ohjauksellisten diskursiivisten tekniikoiden kautta subjekteja onkin mahdollista muovata ja hallita monilla tavoilla sekä pyrkiä linjaamaan kansalaisten toimintaa hallinnallisten järjeilytapojen sekä päämäärien mukaisesti.

Kaiken kaikkiaan kestävän kehityksen kansalaisen diskursiivisen rakentumisen tarkastelu on ollut opettavainen ja mielenkiintoinen retki moninaisten määrittelyjen sekä kielenkäytön todellisuutta muovaavaan maailmaan. Tulevista tutkimusaiheista voidaan todeta, että kansalaisen rakentumisen tarkastelu myös yksilöllisestä näkökulmasta olisi mielenkiintoista ja toisi esiin uudenlaista perspektiiviä virallisten asiantuntijasuunnitelmien määritelmille. Ajankohtaisiin ratkaisumalleihin sekä kansalaisuuden käsitteellistämiseen ja rakentumiseen ideaalina sekä erilaisiin yhteiskunnallis-poliittisten sekä hyvinvointitavoitteiden saavuttamiseen kytkeytyvien suunnitelmien tarkastelu vaatii panostusta. Itsestään selvyiksiä kyseenalaistava tutkiminen diskurssianalyysin avulla on myös jatkossa tulevaisuuden kehityksen ja kestävyuden kannalta tärkeää. Vain kyseistä käyttäytymisemme ohjaus- ja siihen vaikuttamistavat tiedostavaa sekä ymmärrystä lisäävää polkua pitkin kuljettaessa kansalaisten on mahdollisuus osallistua itsensä ja yhteiskuntien kehittämisprojektiin kestäväällä tavalla.

6 LÄHTEET

Alasuutari, Pertti. 1994. Laadullinen tutkimus. 2. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Alavaikko, Mika. 2006. ”Valtakunnallisen sosiaalipolitiikan loppu - keskitetystä ohjauksesta alueellisiin kehittämishankkeisiin.” Teoksessa: Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 39–55.

Alhanen, Kai. 2007. Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa. Helsinki: Gaudeamus.

Arnkil, Tom Erik. 2004. ”Verkostotyö - perinnekaluja, uutta ekspertiisiä vai pirullinen juoni?” Teoksessa Tuula Helne; Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) *Seis yhteiskunta - tahdon sisään!* Jyväskylä: SoPhi 80, 99–123.

Brunila, Kristiina & Mononen, Batista-Costa. 2010. ”Tiedon, työllisyyden, osaamisen, yrittäjyyden ja tasa-arvon Suomi.” Teoksessa Katri Komulainen; Seija Keskitalo-Foley, Maija Korhonen & Sirpa Lappalainen (toim.) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino, 207–230.

Chouliaraki, Lilie & Fairclough, Norman. 1999. *Discourse in Late modernity: Rethinking critical discourse analysis*. Edinburgh:Edinburgh University Press.

Cruikshank, Barbara. 1999. *The Will to Empower. Democratic Citizens and other Subjects*. New York: Cornell University Press.

Dean, Mitchel. 2007. *Governing Societies. Political Perspectives on Domestic and International Rule*. Berkshire: Open University Press.

Dean, Mitchel. 2010. *Governmentality. Power and rule in modern society*. 2.Nd edition. London, Thousand Oaks, New Delhi & Singapore: Sage.

Edwards, Richard. 2008. ”Actively seeking subjects?” Teoksessa Andreas Fejes & Katherine Nicoll (toim.) *Foucault and lifelong learning governing the subject*. New York:Routledge, 21–33.

Eräranta, Kirsi & Moisander, Johanna. 2006. ”Miten kuluttajaa hallitaan markkinoilla ympäristöpoliittisena toimijana?” Teoksessa Ilmo Massa & Sanna Ahonen (toim.) *Arkielämän ympäristöpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 17–32.

Foucault, Michel. 1982. "The Subject and Power. Afterword." Teoksessa Hubert L. Dreyfus & Paul Rabinow. *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton: Harvester Press, 208–226.

Foucault, Michel 1998. *Seksuaalisuuden historia: tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Ranskankieliset alkuteokset 1976 & 1984. Helsinki: Gaudeamus.

Foucault, Michel. 2001. *Tarkkailla ja rangaista*. 2. painos. Suomentanut Eevi Nivanka. Ranskankielinen alkuteos 1975. Helsinki: Otava.

Foucault, Michel. 2004. *Naissance de la biopolitique. Cours au Collège de France 1978–1979*. Francois Ewald, Alessandro Fontana & Michel Senellart (toim.) Paris: Gallimard Seuil.

Foucault, Michel. 2005. *The Hermeneutics of the Subject. Lectures at the Collège de France 1981–1982*. Arnold I. Davidson (toim.) Kääntänyt Graham Burchell. New York: Palgrave MacMillan.

Harni, Esko. 2015. "Mielivaltaista kasvatusta, yrittäjyyskasvatusta." Teoksessa Kristiina Brunila; Jussi Onnismaa & Heikki Pasanen (toim.) *Koko elämä töihin. Koulutus tietokykykapitalismissa*. Tampere: Vastapaino, 102–122.

Helén, Ilpo. 1994. "Michel Foucault'n valta-analytiikka." Teoksessa Risto Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 270–315.

Helén, Ilpo. 2010. "Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucault'lainen hallinnan analytiikka." Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 27–48.

Helén, Ilpo & Jauho, Mikko. 2003. "Terveyskansalaisuus ja elämänpolitiikka." Teoksessa Ilpo Helén & Mikko Jauho (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus, 13–32.

Helne, Tuula. 2004. "Syrjäytymisen solmut – eli miksi syrjäytymisestä puhuminen on niin hankalaa?" Teoksessa Tuula Helne, Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) *Seis yhteiskunta – tahdon sisään!* Jyväskylä: Minerva kustannus Oy, 23–53.

Helne, Tuula; Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko. 2004. "Johdanto. Sisään, mutta mihin ja miten? – Kysymyksiä yhteisyydestä." Teoksessa Tuula Helne, Sakari Hänninen &

Jouko Karjalainen (toim.) *Seis yhteiskunta - tahdon sisään!* Jyväskylä: Minerva kustannus Oy, 7–19.

Häikiö, Liisa. 2012. "Kestävä kehitys. Utopia kehittyvästä ja kestävästä kansalaisten yhteiskunnasta." Teoksessa Tuula Helne & Tiina Silvasti (toim.) *Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 150–157.

Inda, Jonathan Xavier. 2005. "Analytics of the Modern: An Introduction." Teoksessa Jonathan Xavier Inda (toim.) *Anthropologies of Modernity. Foucault and Governmentality, and Life Politics*. Oxford: Blackwell, 1–20.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi. 1999. "Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta." Teoksessa Arja Jokinen; Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 54–97.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 1993. "Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet." Teoksessa Arja Jokinen; Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 17–47.

Jokinen, Pekka. 2001. "Ympäristöhallinto poliittisena toimijana." Teoksessa Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.) *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka?* Tampere: Vastapaino, 48–89.

Juhila, Kirsi. 1999. "Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin." Teoksessa Arja Jokinen; Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 160–198.

Juhila, Kirsi. 1999. "Tutkijan positiot." Teoksessa Arja Jokinen; Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 201–232.

Julkunen, Raija. 1994. "Hyvinvointivaltio moraaliyhteisönä: Yhdenmukaisuus, ero ja oikeudenmukaisuus." Teoksessa Juha Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Helsinki: WSOY.

Julkunen Raija. 2001. *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija. 2004. "Yhteiskunta vakuutuksena, vakuutus yhteiskuntana." Teoksessa Tuula Helne, Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) *Seis yhteiskunta - tahdon sisään!* Jyväskylä: SoPhi 80, 249–269.

Julkunen, Raija. 2006. *Kuka vastaa?* Helsinki: Stakes.

Julkunen, Raija. 2008. "Hyvinvointia menestymällä." Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen; Marjatta Lairio & Minna Penttilä (toim.) *Koulutuksen kulttuurit ja hyvinvoinnin politiikat*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 11–43.

Kantola, Anu. 2002. Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Pallas.

Kantola, Anu. 2010. "Kilpailukyky politiikan valtastrategiana." Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 97–118.

Kaisto, Jani. 2010. "Kääntämisen sosiologia hallinnan analytiikan työkaluna." Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 49–70.

Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka. 2010. "Johdanto: Hallinnan analytiikan suuntaviivoja." Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–24.

Keskitalo-Foley, Seija; Komulainen, Katri & Naskali, Päivi. 2010. "Risto reipas riskinottaja. Koulutuspolitiikan tavoitteleva ihannekansalainen." Teoksessa Seija Keskitalo-Foley; Katri Komulainen & Päivi Naskali (toim.) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino, 15–36.

Kiander, Jaakko. 2001. Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. Helsinki: VATT- julkaisuja 27:5.

Kinnari, Heikki. 2020. Elinikäinen oppiminen ihmistä määrittämässä. Genealoginen analyysi EU:n, OECD:n ja UNESCO:n politiikasta. Väitöskirja. Turku: Kasvatusalan tutkimuksia 81. Suomen kasvatustieteellinen seura ry.

Kohl, Johanna. 2009. "Avauksia ilmastonmuutoksen sosiaalisista vaikutuksista." Teoksessa Heikki Taimio (toim.) *Kurssin muutos: Kestävään kasvuun ja hyvinvointiin*. Helsinki: Työväen Sivistysliitto, 116–132.

Kuusela, Pekka. 2006. "Kansalaisuus, modernisaatio ja globaali aika." Teoksessa Mikko Saastamoinen & Pekka Kuusela (toim.) *Kansalaisuuden ääriviivoja. Hallinta ja muodonmuutokset myöhäismodernilla ajalla*. Palmenia-sarja. Helsinki: Gaudeamus, 26–52.

Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko. 2006. "Kansalaisuuden ulottuvuudet." Teoksessa Mikko Saastamoinen & Pekka Kuusela (toim.) *Kansalaisuuden ääriviivoja. Hallinta ja muodonmuutokset myöhäismodernilla ajalla*. Palmenia-sarja. Gaudeamus: Helsinki, 9–25.

Lahikainen, Lauri & Harni, Esko. 2016. "Yrittäjämäinen ruumis palvelutaloudessa." Teoksessa Jaana Parviainen; Taina Kinnunen & Ilmari Kortelainen (toim.) *Ruumillisuus ja työelämä. Työruumis jälkiteollisessa taloudessa*. Tampere: Vastapaino, 26–39.

Lupton, Deborah. 1999. *Risk*. London: Routledge.

Miller, Peter & Rose, Nikolas. 1997. "Köyhiä ohjelmoimassa: köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto." Suomentanut Tuomas Nevanlinna. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyiden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Helsinki: Gaudeamus, 111–149.

Miller, Peter & Rose, Nikolas. 2010. *Miten meitä hallitaan?* Suomentanut Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino.

Moisander, Johanna. 2004. "Vihreä kulutus yhteiskunnallisena ilmiönä Suomessa." Teoksessa Eva Heiskanen (toim.) *Ympäristö ja liiketoiminta. Arkiset käytännöt ja kriittiset kysymykset*. Helsinki: Gaudeamus, 291–302.

Mäkinen, Katja. 2012. *Ohjelmoidut eurooppalaiset. Kansalaisuus ja kulttuuri EU-asiakirjoissa*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 111.

Määttä, Mirja & Kalliomaa-Puha, Laura. 2006. "Sopivaksi kasvattava yhteiskunta." Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 179–193.

Nicoll, Katherine & Fejes, Andreas. 2008. "Mobilizing Foucault in studies of lifelong learning." Teoksessa Andreas Fejes & Katherine Nicoll (toim.) *Foucault and lifelong learning. Governing the subject*. London: Routledge, 1–18.

Palola, Elina. 2009. "Tervettä elämää Euroopassa - uuden vuosituhannen terveystaloutta." Teoksessa Meri Koivusalo; Eeva Ollila & Anna Alanko (toim.) *Kansalaisesta kuluttajaksi. Markkinat ja muutos terveydenhuollossa*. Helsinki: Gaudeamus, 156–176.

Palola, Elina; Rintala, Taina & Savio, Annikki. 2010. "Elämää kumppanuusvaltiossa." Teoksessa Sakari Hänninen; Elina Palola & Maija Kaivonurmi (toim.) *Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa*. Helsinki: Terveystalouden ja hyvinvoinnin laitos, 53–82.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne. 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Pyykkönen, Miikka. 2010. "Sosiaalinen yritys ja muuttuva kolmas sektori". Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 119-142.

Remes, Liisa. 2006. "Diskurssianalyysin perusteet. Diskurssianalyysin toteuttaminen - kolme näkökulmaa." Teoksessa Jari Metsämuuronen (toim.) *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Helsinki: International Methelp Oy, 288–374.

Rinne, Risto & Vanttaja, Markku. 1999. *Suomalaista aikuiskoulutuspolitiikkaa. Muutoksia ja jännitteitä 1980- ja 1990- luvuilla*. Helsinki: Opetusministeriö.

Rose, Nikolas. 1999. *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rose, Nikolas. 2000. "Vallan ja vapauden välissä: hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa." Suomentanut Kalle Haatanen. Teoksessa Eija Nurminen (toim.) *Sosiaalipolitiikan lukemisto*. Helsinki: Palmenia, 304–350.

Rose, Nikolas. 1995. "Eriarvoisuus ja valta hyvinvointivaltion jälkeen." Suomentanut Vesa Raiskila. Teoksessa Risto Eräsaari & Keijo Rahkonen (toim.) *Hyvinvointivaltion tragedia. keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta*. Helsinki: Gaudeamus, 19–56.

Saari, Juho. 2005. *Hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka*. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Hyvinvointivaltio - Suomen mallia analysoimassa*. Yliopistopaino, Helsinki. 13–63.

Saastamoinen, Mikko. 2002. "Yhteisöt epävarmuuden ajassa - yhteisöllisyyskeskustelun myöhäismoderneja virtauksia." Teoksessa Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen (toim.) *Polis ja kosmos. Kulttuurisen globalisaation suuntia*. Jyväskylä: SoPhi 72, 81–119.

Saastamoinen, Mikko. 2006. "Riskitodellisuus ja aktiivisen kansalaisuuden ihanne." Teoksessa Mikko Saastamoinen. & Pekka Kuusela (toim.) *Kansalaisuuden ääriviivoja. Hallinta ja muodonmuutokset myöhäismodernilla ajalla*. Palmenia-sarja. Helsinki: Gaudeamus, 53–84.

Saastamoinen, Mikko. 2009. "Aikalaiskeskustelua yhteisöllisyydestä." Teoksessa Karin Filander & Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Yhteisöllisyys liikkeessä*. Jyväskylä: Kansanvalistusseura, 33–66.

Saastamoinen, Mikko. 2010. "Aktiivisen kansalaisuuden vastatulkintoja." Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 230–253.

Saastamoinen, Mikko & Kuusela, Pekka. 2006. "Kohti myöhäismodernin kansalaisuuden haasteita." Teoksessa Mikko Saastamoinen & Pekka Kuusela (toim.) *Kansalaisuuden ääriviivoja. Hallinta ja muodonmuutokset myöhäismodernilla ajalla*. Palmenia-sarja. Helsinki: Gaudeamus. 137–149.

Selin, Jani. 2010. "Kansalaisuuden tuottaminen yhteisöllisissä huumehoidoissa." Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 213–229.

Sjöblom, Stefan. 2006. "Kohti projektoitunutta julkishallintoa." Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan käänköpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 71–86.

Soine-Rajanummi, Seppo & Saastamoinen, Mikko. 2002. "Uusi paikallisuus, uusi vastuullisuus, uusi kontrolli - episodeja yhteisöjen Suomesta." Teoksessa Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen (toim.) *Polis ja kosmos. Kulttuurisen globalisaation suuntia*. Jyväskylä: SoPhi 72, 121–165.

Suoninen, Eero. 1999. "Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen." Teoksessa Arja Jokinen; Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 17–36.

Toppinen, Aino. 2002. "Teknologian avulla kestävään tulevaisuuteen?" Teoksessa Sam Inkinen; Henrik Bruun & Fredrik Lindberg (toim.) *Tulevaisuus nyt; riskiyhteiskunnan haasteet ja mahdollisuudet*. Helsinki: Oy FINN LECTURA Ab, 257–276.

Vanttaja, Markku & Järvinen, Tero. 2006. ”Oppiminen ja identiteetti muuttuvassa yhteiskunnassa.” Teoksessa Jarkko Mäkinen; Erkki Olkinuora; Risto Rinne & Asko Suikkanen (toim.) *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 27–42.

Vähämäki, Jussi. 2015. ”Sielun muovaamisen uusi ympäristö.” Teoksessa Esko Harni (toim.) *Kontrollikoulu. Näkökulmia koulutukselliseen hallintaan ja toisiin oppimiseen*. Jyväskylän Yliopisto: Kampus Kustannus, 37–62.

Warpenius, Katariina. 2006. ”Näkymätön näyttö. Vaikuttavuusarvioinnin pulmat paikallisprojekteissa.” Teoksessa Kati Rantala; Pekka Sulkunen & Pertti Alasuutari. *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 143–160.

Wolff, Lili-Ann. 2004. ”Ympäristökasvatus ja kestävä kehitys: 1960-luvulta nykypäivään.” Teoksessa Hannele Cantell (toim.) *Ympäristökasvatuksen käsikirja*. Jyväskylä: PS – Kustannus, 18–29.

Elektroniset lähteet:

Tutkimusaineisto

Himanen, Pekka; Castells, Manuel; Calderon, Fernando; Chacon, Isidora; Cloete, Nico; Hsing, You-Den & Saxenian, AnnaLee. 2012. Sininen kirja. Suomen kestävän kasvun malli. Luonnos kansalliseksi tulevaisuushankkeeksi. Johtopäätöksiä Suomen tulevaisuusselonteolle kestävän kasvun malli - tutkimushankkeen pohjalta. Perustuen kansainvälisen tutkimusryhmän työhön. [Viitattu: 6.1.2013] Saatavilla: <https://vnk.fi/documents/10616/336661/Sininen+kirja.pdf/8937eafa-3427-4cc3-9b86-f139438ea724/Sininen+kirja.pdf>

Valtioneuvoston kanslia. 2006. *Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. Kansallinen kestävän kehityksen strategia*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2006. [Viitattu:6.1.2013] Saatavilla: https://vnk.fi/documents/10616/622946/J0506_Kohti+kest%C3%A4vi%C3%A4+valintoja.pdf/6a9ce8b3-59a8-4edb-bbbd-d54920ee3165/J0506_Kohti+kest%C3%A4vi%C3%A4+valintoja.pdf?version=1.0

Muut elektroniset lähteet

Rouhinen, Sauli. 2014. *Matkalla mallimaaksi. Kestävän kehityksen juurtuminen Suomessa*. Väitöskirja. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. Publications of the University of Eastern Finland

Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 88. [Viitattu:10.10.2019]
Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1596-2>

Saarinen, Arttu, Salmenniemi, Suvi & Keränen, Harri. 2014. Hyvinvointivaltiosta hyvinvoivaan valtioon. Hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessa diskurssissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:6, 605–618. [Viitattu: 20.4.2018] Saatavilla: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/125354/saarinen.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Selkälä, Arto. 2013. *Kansalaisuuden hallinta suomalaisessa sosiaali- ja terveystaloudessa*. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 113. [Viitattu: 3.4.2014] Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-613-4>

Soini, Katriina. 2013. "Kestävä kehitys ja kulttuuri. Kulttuurisesti kestävä kehitys." Teoksessa Paula Toivanen & Marja Laine (toim.) *Kestävä Kasvatus - kulttuuria etsimässä*. Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisuja 6. Helsinki: Erweko Oy, 12–25. [Viitattu: 5.3.2013] Saatavilla: https://www.kulttuuriperintokasvatus.fi/wp-content/uploads/2015/04/Kestava_kasvatus.pdf

Ulkoasiainministeriö. 2007. *Kehityspoliittinen ohjelma 2007. Kohti oikeudenmukaista ja kestävästä ihmiskuntapolitiikkaa. Valtioneuvoston periaatepäätös 2007*. [Viitattu: 5.3.2013] Saatavilla: <http://www.global.finland.fi/public/default.aspx?contentid=16399>

Uusitalo, Nina. 2015. Hallinnan tekemiset. Mediakasvatuspolitiikan diskursiivinen tuottaminen. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 2111. [Viitattu: 14.9.2020] Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9956-2>

Valtioneuvoston kanslia 2019. *Kansainvälinen tutkimushanke*. [Viitattu: 20.9.2019] Saatavilla: <https://vnk.fi/tuse/kansainvalinen-tutkimushanke>

Ympäristöministeriö. 2012. Mitä on kestävä kehitys? [Viitattu: 5.3.2013] Saatavilla: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=22119&lan=fi>

Ympäristöministeriö 2017. Mitä on kestävä kehitys? [Viitattu: 15.12.2017] Saatavilla: https://www.ymparisto.fi/fi-fi/ymparisto/kestava_kehitys/mita_on_kestava_kehitys

Åkerman, Maria. 2014. Kehon politiikka ympäristöhallinnassa: Kokemuksellisen ympäristökansalaisuuden jäljillä. *Alue ja ympäristö*. 43:2, 17–29. [Viitattu: 14.10.2019] Saatavilla: <https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64817>